پرۆگرامی
پەروەردەیی
منداڵان

بەرنامەی پەروەردەیی منداڵان

قۆناغی دووەم

ئامادەکردنی : محمد سینەمۆکی

چاپی سی یەم ١٩٩٩ـ١٤٢٠

نوسینگەی تەفسیر بۆ چاپکردن و بلاوکردنەوە هەولـێر

بسم الله الرحمن الرحيم

چەند تێبینییەك لەسەر قۆناغی دووەم:

۱. **پێویستە** هەمیشە دانیشتن بۆ وانەکان بە (الحمدلله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وآله وصحبه ....) وەهەروەها ئایەتی (تقوى). دەستپێ بکرێت.

۲. **پێویستە** قوتابی تێ بگەیەنین بەدەرسێکی تایبەت بەوەی کە ئەوەی خوا ناسەو رێی راست دەگرێت، پێش هەموو شتێك دەبێت مامۆستاو ئەمیرێکی هەبێت، تاوەکو پەروەردەی بکاتو رێگای راستی بو رۆشن بکاتەوەو رەوشتی خراپی لێ ریشە کێش بکات.

۲. پێویستە مامۆستا قوتابی لە واتاو مەبەستی پەروەردە تێ بگەیەنێت، وەنموونەی جوانو گونجاوی بۆ بهێنێتەوە.

٤. پێویستە وانەکان لە سەر تەختە رەش یان لە دەفتەردا بنوسرێنەوەو ئەنجا رون بکرێنەوە بۆیان.

٥. پێویستە مامۆستا قوتابیەکانی هەر لە ئێستاوە رابهێنێت لەسەر ئەوەی کە هەوڵ بدەن قوتابیانی تر لەگەڵ خۆیان بهێنن بەرەو مزگەوتو دەرس خوێندن.

٦. پێویستە مامۆستا بۆ ئەم قۆناغەش سەرنجی تێبینییەکانی قۆناغی یەکەم بداتەوە.

قۆناغی دووەم

قوتابیانی پۆلی (چوارەمو پێنجەمو شەشەم)ی سەرەتایی دەگرێتە خۆی..

ناوەڕۆک

أ) بەشی فێرکردن:

دوای ئەوەی مامۆستا لە بەشی فێرکردنی قۆناغی یەکەمدا قوتابی فێری پیتەکانی زمانی عەرەبی‌و بزوێنەکان (الحرکات)و تەواوکردنی جزمی (عم) کرد پاشان هەڵدەستێت بەفێرکردنی قوتابیان لەم قۆناغەدا بەم شێوەیەی خوارەوە:

١. فێرکردنی قورئانی پیرۆز بەتەجویدەوە بەمەرجێك لەم دوو جزمە (جزء) «تبارك‌و قد سمع الله» کەمتر نەبێت.

٢. پێویستە مامۆستا هەر لەم قۆناغەوە قوتابی فێری (ترتیل)و خۆش خوێندنەوەی قورئان بکات.

٣. لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز بەپێی ئاستی قوتابیان بەمەرجێك لە (٢٠) سورەتی جزمی (عم) کەمتر نەبێت کە لەسورەتی (الناس)ـەوە دەست پێ دەکات.

ب) بەشی بیرو باوەڕ:

دوای ئەوەی مامۆستا لەبەشی بیروباوەڕی قۆناغی یەکەمدا قوتابی فێری پایەکانی باوەڕو وەڵامی چەند پرسیارێك لەو بارەوە کرد بەکورتی، ئەنجا لەم قۆناغەشدا هەڵدەستێت بەفێرکردنی قوتابی لەبەشی بیرو باوەڕدا بەم شێوەیەی خوارەوە:

وانەی یەکەم:

ـ باوەڕ (ئیمان) چییە؟

و: بریتییە لە باوەڕ بوون بەدڵ‌و وتن بەزمان‌و کردار بەئەندامەکان بەو شێوەیەی کە خوای پەروەردگار داوامان لێ دەکات.

ـ واتای ئیسلام چییە؟

و: واتە مل کەچی‌و گەردن گیری بۆ خوا بەتاك پەرستی‌و خۆ دوور گرتن ــ هاوبەش بۆ دانانی‌و بەگوێ کردنی فەرمانەکانی.

ـ ئایینەکەت چییە؟

و: ئایینەکەم ئیسلامەو ڕێبازی هەموو پێغەمبەران‌و خوا ناسانە، وەخوای پەروەردگاریش ئەم ناوەی لێ ناوە کە دەفەرموێت: «ان الدین عند الله الاسلام» العمران-١٩.. واتا: (بێ گومان ئایینی ڕاستەقینە لای خوا تەنها ئیسلامە).

- باوەردار کێیە؟

و : ئەو کەسەیە کە بەدڵ باوەڕی هەبێت بەپایەکانی ئیمان (ارکان الایمان) وهەزمان دەریان ببڕێو بەکردەوەش بیان سەلمێنێت .

- موسڵمان کێیە؟

و: ئەو کەسەیە کە پابەندی فەرمانەکانی خوا بێت بەئەندامەکانی.

وانەی دووەم:

- خوای گەورە بۆچی ئێمەی دروست کردوە؟

و : خوا بۆیە ئێمەی دروست کردوە تاوەکو بیپەرستینو بەندایەتی راستەقینە هەر بۆ ئەو بکەینو هاوبەشی بۆ بڕیار نەدەین وەکو خوای گەورە دەفەرموێت : «وما خلقت الجن والانس إلا ليعبدون» الذاريات.٥٦ .. واتا : (جنۆکە)و ئادەمیزادم دروست نەکردووە تەنها بۆ ئەوە نەبێت کەمم پەرستن) ..

- بەندایەتی (العبادة) چیە؟

و : بریتیە لەهەر کردارو گفتارێك کە خوای گەورە پێی خۆش بێت وە بۆ ئەو بکرێتو پێچەوانەی بەرنامەکەی نەبێت وەك : (نوێژ کردنو پاڕانەوە «دعاء»و چاکە کردن لەگەڵ دایكو باوكو خەڵکیدا ...) هتد .

وەك خوای گەورە دەفەرموێت : «قل ان صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين» الانعام.١٦٢ .

واتە : (بڵێ ئەی محمد صلی الله علیه وسلم بەراستی نوێژو قوربانیو ژیانو مردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیانە) .

- چۆن پەرستن ئەنجام دەدرێت؟

و : بەو شێوەیەی خواو پێغەمبەری خوا فەرمانیان پێ کردووینو فێریان کردوین ، چونکە بەگوێ کردنی پێغەمبەر بەگوێ کردنی خوایەو سەرپێچی لە فەرمانی ئەو لە خوا یاخی بوونە ، وەجگە لە نەخشەو رێبازی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) هیچ رێبازێکی تر بەندایەتی لەسەر ناکرێت .

وەك خوا دەفەرموێت : «یاایها الذین آمنوا اطیعوا الله واطیعوا الرسول ولا تبطلوا اعمالکم» محمد.٣٢ .. واتە : (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە گوێ رایەڵی خواو پێغەمبەری خوا بکەنو کردەوەکانتان پوچەڵ مەکەنەوە) .

- یەکتاپەرستی خوای گەورە چیە بەکورتی؟

و : یەکتاپەرستی بریتیـیە لەبروا بوون بەوە کە خوا تاکەو تەنهایەو هیچ هاوەڵ (شریك)ێکی نیـیە ، وە لە کەس نەبووەو کەسیشی لێ نەبووە «لم یلد ولم یولد »و هیچ وێنەو هاوچەشنیشی نیـیە «ولم یکن کفواً احد » .

وانەی سێیەم:

ـ مافی خوا چیـیە بەسەر بەندەکانیـیەوە؟

و : مافی خوا ئەوەیە کە بیپەرستینو هاوەڵی بۆ بریار نەدەین .. قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم) (حق الله علی العباد ان یعبدوه ولا یشرکوا به شیئاً) متفق علیه .

ـ مافی بەندەکان چیـیە بەسەر خواوە؟

و : مافی بەندەکان بەسەر خواوە ئەوەیە کەسزای کەسێك نەدات کە هاوبەشی بۆ بریار نەدات .. قال صلی الله علیه وسلم : (......... وحق العباد علی الله الا یعذب من لایشرك به شیئاً ....) متفق علیه ..

ـ گەورەترین ماف دوای مافی خواو پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) چیـیە؟

و : مافی (دایكو باوك)ـە بەڵام مافی دایك لە مافی باوكگەورەترە ، وەك خوای گەورە دەفەرموێت : «وقضی ربك الا تعبدوا إلا ایاه وبالوالدین إحساناً » الاسراء-٢٣ .. واتە : (پەروەردگارت فەرمانی داوە کە هیچ شتێك نەپەرستن تەنها ئەو نەبێت ، وەلەگەڵ دایكو باوکدا چاکە کاربن) .

عن ابي هريرة قال : (جاء رجل الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال : یارسول الله من احق الناس بحسن صحابتي ؟ قال : «امك » قال : ثم من ؟ قال : «امك » قال ثم من ؟ قال : «امك » قال : ثم من ؟ قال : «ابوك » ..) متفق علیه ..

واتە : لە ئەبو هورەیرەوە دەگێرنەوە کە فەرموی : (پیاوێك هات بۆ لای پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم وتی : ئەی پێغەمبەری خوا کێ لە هەموو کەس شایانترە بۆ ئەوەی بیکەمە هاورێو چاکەی لەگەڵدا بکەم ؟ فەرموی : دایکت ، تاسێ جار هەر دووبارەی کردەوە پاشان فەرموی : باوکت ..

وانەی چوارەم:

باوەڕ بەخوا:

ـ باوەڕ بەخوا مانای چی‌یە؟

و : واتە بڕوا بوون بەوەی کە تەنها خوای گەورە خۆی دروست کەرو بەڕێوەبەرو ڕۆژی دەرە، وەهەر ئەو شایستەی پەرستنەو خاوەنی هەموو ناوو سیفاتێکی تێرو تەواوەو دوورە لە هەموو ناتەواوی‌و کەم‌و کوڕی‌یەك .

ـ دەبێت ئادەمیزاد باوەڕی بەرامبەر بەبەدیهێنەری ئەم بوونەوەرە چۆن بێت؟

و : ئەم بوونەوەرە بەم هەموو وردەکاری‌و یاسا سەرسوڕهێنەرەوە خوایەکی هەیە کە ناوی «الله»یەو هەر بووەو هەر دەبێت «هو الاول والاخر» کەئەمەش هەندێك لە سیفەتەکانیەتی :

١ـ زیندووەو هەرگیز نامرێت «الله لااله الا هو الحي القيوم» البقرة ـ٢٥٦ . .

٢ـ بیسەرو بینایە واتە : هەموو شتێك دەبیسێت‌و دەبینێت « .... .وهو السميع البصير » شورى ـ١١ . .

٣ـ زانایە ، واتە : شارەزای هەموو شتێکەو سەرچاوەی هەموو زانیاری‌یەکە «انه بكل شيء عليم» شورى ـ١٢ . .

٤ـ خاوەن توانایەو زاڵە بەسەر هەموو شتێکدا « ...... وهو على كل شيء قدير » ملك ـ١ . .

٥ـ خاوەن رەحم‌و بەزەییە بۆ هەموو شتێك لە دنیادا «هو الرحمن الرحيم ....» حشر ـ٢٢ . .

٦ـ داناو کار بەجێیە «والله عليم حكيم» الحجرات . . ٨ ـ

وانەی پێنجەم:

پێناسەیەکی پێغەمبەران:

ـ خوای گەورە پێغەمبەرانی بۆچ مەبەستێك رەوانە کردووە؟

و : ... بۆ ئەوە ناردوونی کە خوا بەخەڵکی بناسێنن‌و رزگاریان بکەن لەبەندایەتی هەمو پەرستراوێك بۆ پەرستنی خوای گەورە، وەك دەفەرموێت : «ولقد بعثنا في كل امة رسولا ان اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت» النحل ـ٣٦ . . واتە : (بێ گومان ناردوومانە لەناو هەموو گەل‌و نەتەوەیەکدا پێغەمبەرێك بۆ ئەوەی خوا بپەرستن‌و خۆیان بپارێزن لەهەر شتێك کە دەپەرسترێت جگە لە خوا) .

وەهەروەها بۆ ئەوەشی ناردوون تاوەکو کەس لە دوارۆژدا بڕوو بیانوی بەدەستەوە نەمێنێت ، وەمژدەدەرو ترسێنەریشن بۆ سەرجەم خەڵکی . . وەکو خوای گەورە دەفەرموێت : «رسلا مبشرين ومنذرين لئلا يكون للناس على الله حجة بعد الرسل» النساء ـ١٦٥ . .

ـ ئەو سیفەتانە چین کە پێویستە لە پێغەمبەراندا (علیهم السلام) هەبن؟
و : پێویستە هەموو پێغەمبەرێك ئەم سیفەتە سەرەکیانەی تێدابێت :
١) ئادەمی بن (البشرية) .
٢) پیاوبن (الذكورية) .
٣) راستگۆیی (الصدق)
٤) دەست پاکی (الامانة) .
٥) راگەیاندن (التبليغ) .
٦. زیرەکی (الفطانة) .
ـ ئەو دیاردەو سیفەتانە چین کە پێویستە پێغەمبەران لێیان دووربن؟
و : پێویستە پێغەمبەران لەم دیاردانەی خوارەوە بەدووربن :
١) درۆکردن (الكذب) .
٢) سەرپێچی کردن لە فەرمانی خوا (العصيان) .
٣) شاردنەوەی راستییەکان (كتمان الحق) .
٤) بێ ئاگا بوون (الغفلة) .
ـ ئایا محمد (صلى الله عليه وسلم) تەنها پێغەمبەری عەرەبە؟
و : نەخێر بەڵکو خوای گەورە ناردویەتی بۆ سەرجەم خەڵکی سەر زەوی.. وەکو خوای گەورە دەفەرموێت : «وما ارسلناك الا كافة للناس ......» سبأ-٢٨ .. واتە : (تۆمان رەوانە کردووە بۆ سەرجەم خەڵکی) . .

وانەی شەشەم:

لەبەشی بیرو باوەڕ لە قۆناغی یەکەمدا بەکورتی پێناسەی رۆژی دواییمان کردو هەندێك خاڵیشمان بەکورتی تیادا روون کردەوە بۆ ئەو ئاستەو پێویستە لەم قۆناغەشدا زیاتر ئاگاداری ئەم خاڵانەش بین چونکە قوتابیان ئاستێکی بەرزتریان هەیە :
ـ مردن چییە؟
و : بریتییە لە دەرچوونی گیان (روح) لە لاشە بەهۆی فریشتەی گیان کێشانەوە کە ناوی (ملك الموت)ە . .
ـ ئەو شتانەی کە لە دوای مردن روو دەدەن چین و کامانەن بە کورتی؟
و : ١) پرسیاری ناو گۆڕ کە لەلایەن دوو فریشتەوە دەکرێن بەفەرمانی خوا .
٢) سزاو خۆشی ناو گۆڕ ، کە گۆڕ دەبێتە باخێك لە باخەکانی بەهەشت یان چاڵێك لە چاڵەکانی دۆزەخ .
٣) تێك چوونی بوونەوەرو مردنی هەموو گیان لەبەران بەهۆی فوو کردنی یەکەم بە (صوردا) .
٤) زیندوو بوونەوەو هاتنە دەرەوەی مردووەکان لە گۆڕەکانیان دوای فوو کردنی دووەم بە (صوردا) .
٥) کۆبوونەوەو حەشری گیانلەبەران لە گۆڕەپانی مەحشەردا بۆ لێپرسینەوە .
٦) دانانی ترازوو (میزان) بۆ کێشانی کردەوەکانی ئادەمیزاد .

٧) وەرگرتنەوەی نامەی کردەوەکان بەدەستی ڕاست بۆ چاکەکاران، یان لە دواوەو بەدەستی چەپ بۆ خراپەکاران.
٨) پەڕینەوە بەسەر پردی   کە بەسەر دۆزەخدا تێ دەپەڕێت.
٩) بردنی ئیمانداران بەرەو بەهەشتی بەرینو بردنی بێ باوەڕان بەرەو دۆزەخی پڕ ئەشکەنجەو ئازار.

تێبینی:

لەبەر فراوانی ئەم باسەو گرنگیەتی بۆ قوتابیان، مامۆستا دەتوانێت سوود وەربگرێت لە سەرچاوەی باوەڕ پێکراو بۆ باس کردنی نمونەی زیاتر.

سەرچاوەکان:

١. الجواهر الكلامية في ايضاح العقيدة الاسلامية ـ (شيخ طاهر بن صالح جزائري).
٢. العقيدة الاسلامية من الكتاب والسنة .... ـ (محمد بن جميل زينو).
٣. مختصر شرح العقيدة الطحاوية ـ (االمقريزي).
٤. شرح اصول الايمان ـ (محمد بن صالح العثيمين).
٥. خواپەرستی لە ئیسلامدا ـ (احمد كاكه محمود).
٦. ايماننا الحق بين النظر والدليل ـ (ابراهيم النعمة).
٧. باوەڕی ـ (احمد محمد باليسانی).
٨. بیرو باوەڕ ـ (م. علی باپیر).
٩. بیرو باوەڕی موسڵمانانە ـ (نامیلكە).
١٠. اعلام السنة المنشورة ـ
١١. خوا لە ڕوانگەی زانیارییەوە ـ (احمد كاكه محمود).

ج) بەشی خوا پەرستی (العبادة):

پێشەکی:

خوا پەرستی بریتیە لە مل کەچیو فەرمانبەرداری کردنی خوا واتە هەڵسو کەوت کردن لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بەپێی ڕێنمارییەکانی خوداو پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، چونکە خوا پەرستی ڕاستەقینە بریتیە لە پابەند بوون بەبەرنامەو ڕێبازی خواوەو فرێدانو واز لێ هێنانی هەموو ڕێچکەو کوێرە ڕێیەکی تر کە دەستکردی مرۆڤەو نەخشەی بۆ کێشاوە.

بۆیە پێویستە لەسەر موسڵمان هەموو ڕۆژێك بەلایەنی کەمەوە (١٧) جار ڕوو بکاتە پەروەردگارو بڵێ «اياك نعبد واياك نستعين» واتە: (تەنها تۆ دەپەرستینو هەر لەتۆش داوای کۆمەکیو یارمەتی دەکەین) وە ئەوەشمان لەبیر نەچێت کە ئادەمیزادو (جنۆکە) تەنها بۆ ئەوە دروست کراون کە بەندایەتی بۆ خوا بکەن «وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون» بۆیە پێویستە لەسەرمان کە ئاگاداری ئەم خاڵانەی خوارەوە بینو هەوڵ بدەین جێ بەجێیان بکەین:

١) باهەوڵ بدەین هەمیشە ذیکرو یادی خوا بکەینو زمانمان پێی پاراو بکەین بۆ نمونە:

- (استغفرالله) کردن زیاتر له (٧٠) جار له شەو رۆژێکدا.
- زۆر وتنی (لااله‌الاالله).
- خوێندنی سورەتی (اخلاص‌و فلق‌و الناس) له بەیانیان‌و ئێواراندا هەر یەکەی سێ جار.
- زۆر صەڵەوات دان لەسەرر پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم).

٢) هەوڵ بدەین هەموو نوێژەکانمان بەکۆمەڵ (جماعة)بێوله مزگەوتیشدا بیانکەین .

وانەی یەکەم:

ـــ مانای نوێژ:

پێویسته کاتێ که نوێژ دەکەین‌و لەبەردەم خوای گەورەدا رادەوەستین ئاگاداری ئەو گفتو گۆیه بین که لەگەڵ پەروەردگاردا دەیکەین‌و له واتاکەی بگەین بەم شێوەیە :

١) الله اکبر : خوا له هەموو شتێك گەورەتره .

٢) اعوذ بالله من الشیطان الرجیم : پەنا دەگرم بەخوا له شەیتانی نەفرەت لێ کراوو دوور خراوه له رەحمەتی خوا .

٣) بسم الله الرحمن الرحیم : بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان .

٤) مانای سورەتی (الفاتحة) :

« الحمدلله رب العالمین » ـ سوپاس‌و ستایش بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیان .

« الرحمن الرحیم » ـ ئەو خوایەی که بەخشندەو میهرەبانه .

« مالك یوم الدین » ـ خاوەنی رۆژی تۆڵەو سزایه .

« ایاك نعبدوا وایاك نستعین » ـ هەر تۆ دەپەرستین‌و داوای یارمەتیش هەر له تۆ دەکەین .

« اهدنا الصراط المستقیم » ـ خوایه رێنماییمان بکەیتو بەردەوامان بکەیت لەسەر رێگای راست .

« صراط الذین انعمت علیهم » ـ رێگای ئەو کەسانەی که نازو نیعمەتت بەسەردا رژاندون له پێغەمبەران‌و راستگۆیان‌و پیاو چاکان‌و شەهیدان .

« غیر المغضوب علیهم » ـ نەك رێگای ئەو کەسانەی که غەزەبو رقو کینەت بەسەردا رشتوون وەك جولەکه .

« ولا الضالین » ـ وەنەك رێگای ئەو کەسانەش که گومراو سەر لێشێواو بوون که بریتین له گاورەکان .

« آمیـــــن » ـ واته خوایه ئەم پارانەوەمان لێ وەربگره .

وانەی دووەم:

٥) «سبحان ربي العظيم» ـ پاكو بێ گەردی بۆ پەروەردگاری گەورەم.
٦) «سمع الله لمن حمده» ـ خوا دەبیستێ سوپاسی ئەو كەسەی كە سوپاسی دەكات.
«ربنا ولك الحمد» ـ پەروەردگارمان سوپاسو ستایش هەر بۆ تۆیە.
٧) «سبحان ربي الاعلى» ـ پاكو بێ گەردی بۆ پەروەردگاری هەرە بەرزم.
٨) مانای (تەحیات):
«التحيات لله» ـ هەموو رێزو سلاوێك بۆ خوایە...
«والصلوات والطيبات» ـ وەدرودو فەرو پیرۆزیش هەر بۆ خوایە...
«السلام عليك ايها النبي» ـ سلاوت لەسەر ئەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)...
«ورحمة الله وبركاته» ـ وەرەحمەتو بەزەیی‌و پیرۆزی خوات بەسەردا بر ژێت...
«السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين» ـ سلاوو ئاشتی لەسەر ئێمەو بەندە چاكەكانی خوا بێت...
«اشهد ان لااله‌الاالله» ـ شایەتی دەدەم هیچ پەرستراوێكی راستەقینە نی‌یە جگە لە (الله)...
«وحده لاشريك له» ـ كە تاكو تەنهایەو بێ هاوەڵو هاوتایە...
«واشهد ان محمداً عبده ورسوله» ـ وەشایەتی دەدەم كە محمد بەندەو نێرراوی خوایە...
«اللهم صل على محمد وعلى آل محمد» ـ خوایە درودو رەحمەت برژێنە بەسەر محمدو یارو یاوەرو خزمە نزیكەكانی..
«كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم» ـ هەروەكو چۆن رەحمەتو بەزەییت رژاند بەسەر ئیبراهیمو یارەكانیدا...
«وبارك على محمد وعلى آل محمد» ـ خوایە فەرو پیرۆزی برژێنە بەسەر محمدو یارەكانی‌و خزمە نزیكەكانی...
«كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم» ـ هەروەكو چۆن فەرو پیرۆزیت رژاند بەسەر ئیبراهیمو یارەكانیدا...
«في العالمين انك حميد مجيد» ـ لەناو جیهانیاندا تۆ سوپاس كراوو بەرزو بڵندی...
٨) «السلام عليكم ورحمة الله وبركاته» ـ سلاو ئاشتی‌و بەزەیی‌و فەروو پیرۆزی خواتان بەسەردا برژێت.

وانەی یەكەم:

لە بەشی خوا پەرستی قۆناغی یەكەمدا باسی فەرزەكانی دەست نوێژو نوێژمان كرد لەم قۆناغەشدا باسی مەرجەكانی فەرز بوونی نوێژو سوننەتەكانی دەست نوێژ دەكەین:

١) مەرجەكانی فەرز بوونی نوێژ چین؟

و : ١ـ موسڵمان بێت چونکە کافر نوێژی لەسەر نییە .
٢ـ پێگەیشتوو بێت (باڵغ) بەڵام منداڵ لە تەمەنی (٧) ساڵیدا داوای نوێژ کردنی لێ دەکرێت .
٣ـ ژیر (عاقڵ) بێت چونکە شێت نوێژی لەسەر نییە لە کاتی شێتییەکەیدا .
٢) سوننەتەکانی دەست نوێژ چین و کامانەن؟
و : ١ـ وتنی (بسم الله) لە سەرەتای دەست نوێژەوە .
٢ـ بەکارهێنانی سیواك لەکاتی دەست نوێژ گرتندا .
٣ـ شۆردنی هەردو دەست سێ جار پێش دەست نوێژ گرتن .
٤ـ ئاو رادان لەدەمو لوت سێ جار .
٥ـ دەست خستنە ناو ریشی پڕەوە .
٦ـ دەست خستنە ناو پەنجەکانی دەستو پێ .
٧ـ شۆردنی ئەندامانی دەست نوێژ سێ جار .
٨ـ پێش خستنی لای راست بەسەر لای چەپدا .
٩ـ دەست هێنان بەسەر ئەندامانی دەست نوێژدا لە کاتی تەڕ کردنیاندا .
١٠ـ دەستی تەڕ هێنان بە هەموو سەردا .
١١ـ دەستی تەڕ هێنان بەدەرەوەو ناوەوەی گوێچەکاندا .
١٢ـ شۆردنی ئەندامەکانی دەست نوێژ بەسەر یەکەوە ، واتە بەینیان نەخات .
١٣ـ زیاد لە ئەندازەی پێویست شۆردنی دەمو چاوو دەستو پێ .
١٤ـ بێ دەنگی لە کاتی دەست نوێژ گرتندا .
١٥ـ زیادەڕەوی نەکردن لە ئاوی دەست نوێژدا ئەگەر لەسەر دەریاش بێت .
١٦ـ دۆعا کردن لە پاش دەست نوێژ بەم شێوەیە :
(اشهد ان لااله الا الله وحده لاشريك له واشهد ان محمداً عبده ورسوله) رواه مسلم .
١٧ـ کردنی دوو رکعات نوێژی سوننەت پاش دەست نوێژ .

وانەی دووەم:

ـ ئەو شتانەی کە دەست نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە چین؟
و : ١) دەرچوونی هەر شتێك لە پێش و پاشی ئادەمیزاد .
٢) خەوتن بەبێ ئەوەی ژێر خۆی قایم کردبێت .
٣) نەمانی ژیری بەهۆی شێتی یان سەرخۆشی و بێ هۆشییەوە .
٤) دەست دانی ئادەمیزاد لە عەورەت (پێش و پاش) بەبێ پەردەو بەبەری دەست لە خۆی یان لە غەیری خۆی .
٥) پاشگەز بوونەوە لە ئیسلام .

وانەی سێیەم:

ـ سونەتەکان نوێژ کامانەن؟

و : ١) بەرز کردنەوەی دەستەکان لەکاتی دابەستنی نوێژ بە (الله اکبر)و لەکاتی چوونە رکوعو هەستانەوە لە رکوعو هەستانەوە لە تەحیاتی یەکەم.

٢) دانانی دەستی راست لەسەر دەستی چەپ.

٣) خوێندنی دوعای کردنەوەی نوێژ (الاستفتاح) بۆ نمونە: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك إسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك) اخرجه اصحاب السنن الاربع وانظر صحيح الترمذي وصحيح ابن ماجه..

واتە: (پاكو بێ گەردی بۆ تۆیە خوایە، وەسوپاسو ستایش هەر بۆ تۆیە، وەهەموو گەورەییو بەرزییەك شایستەی تۆو مەقامی تۆیە، وەهیچ پەرستراوێكی بەراست نییە جگە لە تۆ).

٤) وتنی «اعوذ بالله من الشیطان الرجیم» لە کاتی دەست پێ کردنی نوێژدا بەپەنهانی.

٥) دەنگ بەرز کردنەوە لەجێگای خۆیداو نزم کردنەوەی لە جێگای خۆیدا، بۆ نمونە: (سوننەتە ئیمام لەکاتی خوێندنی فاتحەدا لە نوێژی بەیانیو مەغریبو عیشاو جومعەو جەژنەکانو مانگ گیرانو رۆژ گیرانو باران بارینددا دەنگ بەرز بکاتەوە).

٦) وتنی وشەی (آمین) لە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحەدا.

٧) خوێندنی سورەتێك یان چەند ئایەتێك لە دوای سورەتی فاتیحەوە.

٨) وتنی (الله اکبر) لە هەموو هەڵسو کەوتەکاندا جگە لە هەستانەوەی دوای رکوع.

٩) وتنی (سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد) لە هەستانەوەی دوای رکوعدا،

١٠) وتنی (سبحان ربي العظيم) لە رکوعدا سێ جار.

١١) وتنی (سبحان ربي الاعلى) لە سوجدەدا سێ جار.

١٢) دانیشتنێکی کەم (جلسة الاستراحة) لە دوای کڕنوشی دووەم لە رکاتی یەکەمو سێیەمدا.

١٣) دانیشتن بۆ تەحیاتی یەکەم بەشێوەی (افتراش) بەم شێوەیە کە (قاچی چەپ دەخرێتە ژێر رانی چەپەوە وەقاچی راست روو بەرووگە (قیبلە) هەڵدەنرێت، وەلەسەر پەنجە دادەنرێت).

١٤) دانانی هەردوو دەست لەسەر ئەژنۆ لەکاتی خوێندنی تەحیاتدا.

١٥) خوێندنی دوعا لە نێوان هەردوو سەجدەکاندا «رب اغفر لي» النسائي وابن ماجه..

١٦) دانیشتن بۆ تەحیاتی دووەم بەشێوەی (تَوَرُّكْ) کە دەرهێنانی قاچی چەپە لەژێر رانی راست.

١٧) خوێندنی چەند دوعایەك لە کۆتایی تەحیاتی دووەمدا پێش سەلام دانەوە.

١٨) سەلام دانەوەی دووەم.

وانەی چوارەم:

- کاتی نوێژە فەرزەکان کەی دەست پێ دەکاتو کۆتایی دێت؟

و : ١) نوێژی بەیانی (الصبح) دەست پێ دەکات لە سەرەتای سپێدەی راستەقینە (الفجر الصادق)ی بەیانی وەکۆتایی دێت بە هەڵهاتنی تیشکی خۆر .

٢) نوێژی نیوەڕۆ (الظهر) دەست پێ دەکات لە سەرەتای لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسماندا وەکۆتایی دێت بەوەی کە سێبەری هەموو شتێك بەرادەی خۆی زیاتر بێت .

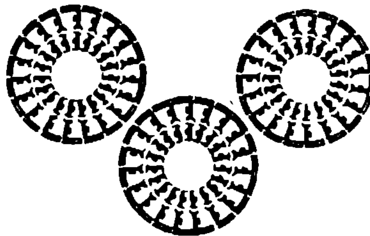
٣) نوێژی عەسر دەست پێ دەکات لە سەرەتای بەسەرچوونی کاتی نیوەڕۆ وەکۆتایی دێت بەئاوا بوونی خۆر .

٤) نوێژی شێوان (المغرب) دەست پێ دەکات لە سەرەتای دوای خۆر ئاوابوون وەکۆتایی دێت بەنەمانی سورایی کەناری ئاسمان لای رۆژئاواوە .

٥) نوێژی خەوتنان (العشاء) کەدەست پێ دەکات بەسەرەتای دوای بەسەرچوونی نوێژی شێوان (مغرب) وەکۆتایی دێت بە هەڵهاتنی سپێدەی راستەقینەی بەیانی .

سەرچاوەکان:

١- كفاية الاخيار - (امام ابي بكر الدمشقي).
٢- سبل السلام - (محمد بن اسماعيل الصنعاني).
٣- فقه السنة - (سيد سابق).
٤- شەریعەتی ئیسلام - (م. عبدالكريم مدرس).
٥- نوێژو پێویستیيەکانی - (عبدالرحمن طه فتح المبين).
٦- فقه الميسر - (احمد عيسى عاشور).
٧- العبادة في الاسلام - (د. يوسف القرضاوي).
٨- خوا پەرستی لە ئیسلامدا - (احمد کاکە محمود).
٩- صفة الصلاة النبي - (محمد ناصر الدين الالباني).
١٠- پێنج پایەکانی ئیسلام - (م. عبدالعزيز پارەزانی).

د) بەشی خورەشتو ئادابی ئیسلامی:

ئەگەر چاوێك بگێڕین بەئایینی پیرۆزی ئیسلامدا دەبینین لە چەندەها ئایەتو فەرمودەی (صحیح)ی پێغەمبەردا (صلی الله علیه وسلم) ئاماژە دەكات بۆ گرنگیدانو خۆ رازاندنەوە بەجوانترین خورەوشتو ئاداب ، بۆیە پێویستە لەسەرمان كە ئێمەش بۆ بەدەست هێنانی كۆمەڵگایەكی رەوشت پاكو ئەدەب چاك خۆمان پەروەردە بكەین لەسەر خورەوشتی ئیسلامی بەهۆی گوێ رایەڵی خواو پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) .

هەروەكو پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت : (خیاركم احاسنكم اخلاقاً) رواه البخاري ومسلم .. واتە : (چاكترینتان ئەوەتانە كە باشترین رەوشتی جوانی هەیە) .

بۆیە پێویستە لەسەرمان هەمیشە خۆمان لە خورەوشتی خراپ بەدور بگرین ، چونكە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت : (خصلتان لاتجتمعان في مؤمن البخل وسوء الخلق) رواه الترمذي .. واتە : (دوو سیفەت هەن لە بڕواداردا كۆنابنەوە رژدی (بەخیلی)و خوورەوشتی خراپو ناشیرین .

وانەی یەكەم:

ئەدەب لەگەڵ خوای گەورەدا:

١) بەندایەتیو پەرستش (عبادة) تەنها بۆ ئەو دەكەین بەوپەڕی مل كەچییەوە .

٢) فەرمانەكانی بەجێ دەهێنینو تكای بەهەشتو پاداشتی چاكی لێ دەكەین .

٣) خۆ دوور دەگرین لەو شتانەی كەلێی قەدەغە كردوینو ترسمان لە دۆزەخو سزای ئەو هەیە .

٤) بەگوێرەی توانا یادی دەكەینو بیر لە گەورەییو دەسەڵاتی دەكەینەوە .

٥) هەر كارێكی چاك بكەین لەبەر رەزامەندی ئەو دەیكەینو بەدڵسۆزییەوە ئەنجامی دەدەین .

٦) هەمیشە داوای لێ خۆش بوونی لێ دەكەینورووی نزاو پاڕانەوەمان تەنها لەو دەكەین

٧) هەموو كارێك بەناوو یادی ئەو دەست پێ دەكەین .

٨) لە هەموو كارو بارێكماندا تەنها پشت بەو دەبەستینو داوای كۆمەكی هەر لەو دەكەین .

٩) هەر هەڵەو تاوانێکمان کرد ، خێرا پەشیمان دەبینەوەو تەوبە دەکەینو کارێکی چاکەی بەدوادا دەکەین .

١٠) شەرمی لێ دەکەینو هەست دەکەین کە هەمیشە چاومان لێیەتی خۆ ئەگەر ئێمە ئەو نابینین ئەو هەمیشە ئێمە دەبینێتو ئاگای لە هەموو نیازو رازێکی دڵو هەموو کارو گفتارێکمان هەیە .

١١) بۆ هەموو نازو نیعمەتێکی سوپاسو ستایشی دەکەین بەدڵو زمانو تێکرای ئەندامەکان .

١٢) لە کاتی روودانی هەر بەڵاو نارەحەتییەکدا رازی دەبینین بەقەزاو قەدەری خواو خۆ رادەگرینو ئارام دەگرین لەسەر هەموو خۆشیو ناخۆشییەكو تاڵو شیرینییەك وەدڵنیاین کە هەموو کارەکانی بە حیکمەتو داناییو لەجێی خۆیاندان .

وانەی دووەم:

ئەدەب لەگەڵ پێغەمبەری خۆشەویستماندا (صلى الله عليه وسلم):

١. گوێ رایەڵی کردنیو پەیرەوی کردنی فەرمانەکانی .

٢. دەبێت لە هەموو کەس زیاتر خۆشمان بووێت .

٣. خۆش ویستنی ئەو کەسانەی کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خۆشی دەوێن ، وەرق بوونەوە لەو کەسانەی کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) رقی لێیانە .

٤. رازی بوون بەهەر شتێك کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) پێی رازییە ، تووڕە بوون لەو شتانەی کە ئەو لەسەریان تووڕە بووە .

٥. رێز گرتنی ناوەکەیو بەگەورە دانانیو صلواتدان لەسەری لە کاتی ناو بردنیدا .

٦. زیندوو کردنەوەی سوننەتو رێو شوێنەکانیو پشتگیری کردنی شەریعەتەکەیو بڵاوکردنەوەی بانگەوازەکەی .

٧. دەنگ نزم کردنەوە لەلای گۆڕەکەیو لەناو مزگەوتەکەیداو بێ دەنگ بوون لەکاتی بیستنی فەرمودەکانیدا .

٨. خۆشویستنی ئەو کەسانەی کە پێغەمبەریان خۆش دەوێتو رق لێ بوونەوە لە هەموو ئەو تاوانبارو ستەمکارو بێ باوەڕانەی کە دژایەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەکەنو رقیانە لێی .

وانەی سێیەم:

ئەدەبو رەوشتمان لەگەڵ خەڵکیدا:

ـ ئاینی پیرۆزی ئیسلام سوۆرە لەسەر ئەوەی پەیوەندی نێوان خەڵکی پتەوو بەهێز بکات وەهەر کێشەو دوو بەرەکیەك کە دروست دەبێتو دەبێتە هۆی دوژمنایەتیو رقو کینە بنەبرو ریشەکێشی دەکات بۆیە خوای گەورە ئامۆژگاری برواداران دەکات بەم خاڵانەی خوارەوە:

١) پێویستە باوەڕدار گاڵتە بەکەس نەکات چونکە لەوانەیە ئەوان لەم باشتربن.

٢) پێویستە تانەو تەشەر لە هیچ کەسێك نەدەین.

٣) نابێت لەقەبو ناوو ناتۆرەی ناشیرین لەکەس بنێین.

٤) پێویستە خۆمان دوور بگرین لە گومانی خراپ بردن بەرامبەر بەموسڵمانان.

٥) نابێت سیخوڕی (جاسوسی) بەسەر موسڵمانانەوە بکەین ، وەقسەی ئەمو ئەو بۆ یەکتر ببەین.

٦) پێویستە هەرگیز لە پاشە ملەدا بەخراپەو ناشیرین باسی کەس نەکەینو زمانی خۆمان پاك رابگرین.

٧) پێوستە هەوڵ بدەین کە هەر کەسێکمان بینی یەکێك لەم سیفەتە خراپانەی تیادا بوو خێرا ئامۆژگاری بکەینو فەرموودەکانی خواو پێغەمبەری خوای بۆ باس بکەین تاوەکو لەم ئاکارە ناشیرینانە دوور بکەوێتەوە.

هەروەکو خوای گەورە فەرمانمان پێ دەکات کە دوورکەوینەوە لەم جۆرە رەوشتانە کە دەفەرموێت: «یاایها الذین آمنوا لایسخر قوم من قوم عسی ان یکونوا خیرا منهم ولا نساء من نساء عسی ان یکن خیراً منهن ولا تلمزوا انفسکم ولا تنابزوا بالالقاب بئس الاسم الفسوق بعد الایمان ومن لم یتب فأولئك هم الظالمون ، یاایها الذین آمنوا اجتنبوا کثیراً من الظن ان بعض الظن اثم ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضا ایحب احدکم ان یأکل لحم اخیه میتاً فکرهتموه واتقوا الله ان الله تواب رحیم» الحجرات ١١ـ١٢.

وانەی چوارەم:

ئادابی پاكو خاوێنی:

أ)

١ـ شۆردنی دەمو دان بەفڵچە یان بەسیواك تاوەکو دەممان بۆن نەگرێتو ددانەکانیشمان رەش نەبنەوە.

٢ـ هەر کاتێك لە خەو هەستاین دەستو دەمو چاومان دەشۆرین.

٣ـ راگرتنی پاكو خاوێنی ناومالو بەهیچ جۆرێك پیسی ناکەین.

٤ـ پۆشاكو پێلاوو شتو مەکمان پاك رادەگرینو پیسیان ناکەین ، چونکە دایکمان

بەشۆردنی ماندوو دەبێت .
٥- هیچ فڕێ نادەینە سەر شەقامو ڕێگاو بانو ناو باخچەو کۆڵانو مزگەوتو قوتابخانەو نەخۆشخانەو شوێنە گشتییەکان ، وەئەگەر ویستمان شتێك فڕێ بدەین دەیخەینە زبڵدانو سەبەتەی خۆڵو پاشماوە .
٦- ئابۆمان بکرێت شتی پیسی سەر جادەو ڕێگاوبان ناخۆین ، چونکە تەپو تۆزو میکرۆبی پێوە دەنیشێتو لەوانەیە نەخۆشمان بخات ، وەئەگەر شتێکیش بخۆین دەبێت داپۆشراوو پاكو خاوێن بێت .

ب) ئادابی چونە سەر ئاو:

١- پێش چوونە سەر ئاو ئەو نزایە دەخوێنینو دەڵێین : (بسم الله ، اللهم إني اعوذبك من الخبث والخبائث) رواه الجماعة اخرجه البخاري ومسلم .. واتە : (بەناوی خوا ، خوایە پەنا دەگرم لە هەموو شتێکی پیسو شەیتانانی نێرو مێ) .. ئەنجا پێی چەپمان پێش دەخەین .
٢- کە چوینە سەر ئاو نابێت ذیکرو قسە بکەینو شتی تیا بخۆین .
٣- کە چوینە سەر ئاو دەبێت نەهێڵین قاچو جلەکانمان پیس ببنو لەنوێژ بچن ، وەئاودەستەکەش پیس ناکەینو لەپاشدا ئاو دەکەین بەئاودەستەکەدا .
٤- خۆمان دەپارێزین لە کردنی میزو پیسایی لە :
أ) ئاوی وەستاودا .
ب) لەسەر ڕێگەو باندا .
ج) لەشوێنی حەسانەوەی خەڵکیدا .
د) لەژێر سێبەری داری بەرداردا .
هـ) لەناو کونوکەلەبەرو درزی زەویدا .
و) شوێنی خۆشۆردنو حەمامدا .
٥- خۆ پاك کردنەوە بەدەستی چەپ .
٦- نەکردنی میز بەپێوە تەنها لەکاتی ناچاریدا نەبێت .
٧- کە لەسەر ئاو دەرچووین پێی ڕاستمان پێش دەخەینو دەڵێین : (غفرانك) رواه الخمسة الا النسائي .. واتە : (داوای لێ خۆش بوونت لێ دەکەم) .
٨- لە پاش دەرچوونمان لەسەر ئاو ، دەستو پلمان جوان دەشۆین بەصابون یان بەگڵ یان بە ئاو .

وانەی پێنجەم:

ئادابی چوونە دەرەوەو شەقامو بازاڕ:

١- بەبێ کارێکی پێویست لەماڵ دەرناچینو کاتمان بەفیڕۆ نادەین .
٢- ئەگەر دوای ئیشو کاری ماڵەوەمان لەماڵ دەرچووین پرسو ڕا بەباوكو دایکمان دەکەینو پاشان دەچینە لای هاوەڵی چاكو هاوڕێیەتی منداڵی چەقاوە سوو خراپ ناکەین .

٣. لەبەر دەرگای هیچ ماڵێك ڕاناوەستینو دانانیشین ، وەئەگەر ڕاوەستاین لە کەنارەوە دەوەستین .
٤. لەهەر شوێنێك بوین سەیری ناو ماڵی خەڵکی ناکەین .
٥. بەسەر شۆستەکاندا دەڕۆینو ناچینە سەر شەقامەکان .

٦. لەبازاڕدا دەست لەشتو مەکی دوکاندارەکان نادەینو بەبێ ئیش لەبەر دەمیاندا ڕاناوەستین .
٧. ئەگەر کوێرێك یاپیرێك یان نەخۆشێکمان پێ گەیشتو داوای یارمەتیو ڕێ نمایی لێ کردین ، پێویستە یارمەتی بدەین .
٨. ئەگەر ویستت تەقە بدەی لە دەرگای ماڵێك بۆ هەر کارێك بە هێواشی لێی بدەو تاسێ جار ، وەتاوەکو ئیزنت نەدەن مەچۆرە ژوورەوە .
٩. کاتێك کە لەماڵ دەرچوویت بڵێ : (بسم الله توکلت علی الله ولاحول ولا قوة الا بالله) رواه ابو داود والترمذي في صحيحه .. واتە : (بەناوی خوا ، پشتم بەخوا بەستووە ، وەهیچ هێزو توانایەك نییە کە مرۆڤ لابدات لە بارێکەوە بۆ بارێکی تر جگە لە خوا) .

وانەی شەشەم:

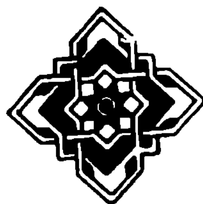
هەندێك لە ئادابو خووڕەوشتی گشتی:

ـ پێویستە کێ پێشتر سەلام بکات؟
و : پێویستە سوار لە پیادە ، وەپیادە لە دانیشتوو ، وەکەم لە زۆر ، وەبچوك لە گەورە سەلام بکەن ، قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم) : يسلم الراکب علی الماشي ، والماشي علی القاعد والقليل علی الكثير) .. متفق عليه وفي رواية البخاري (والصغير علی الكبير) .
ـ کاتێ باوێشکتدا پێویستە چی بکەیت؟
و : دەستت لەسەر دەمت دادەنێیتو وەئەگەر توانیترەیگێڕیتەوە .. قال رسول الله (صلی الله عليه وسلم) : (إذا تثائب احدکم فليمسك بيده علی فيه فأن الشيطان يدخل) رواه مسلم .
ـ کاتێ پژمیت چی دەکەیت؟
و : ١) دەست یان دەستەسرێك بگرە بەدەمتەوەو هەوڵ بدە دەنگت نزم بکەرەوە .. (کان رسول الله صلی الله عليه وسلم اذا عطس وضع يده او ثوبه علی فيه وخفض بها صوته) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح .
٢) دوای پژمین سوپاسی خوا بکاتو بڵێت (الحمدلله) پێویستە ئامادەبوانیش لە وەڵامدا بڵێن (یرحمك الله) وەئەمیش بڵێت (يهديكم الله ويصلح بالكم) .. قال رسول الله (صلی الله عليه وسلم) اذا عطس احدکم فليقل الحمدلله وليقل له اخوه او صاحبه يرحمك الله فأذا قال له يرحمك الله فليقل يهديكم الله ويصلح بالكم) رواه البخاري ..
ـ ئەدەبی نوستن بەکورتی چۆنە؟

و : ١) چـاك وايـه دواى نـويـژى خـهوتـنـان (عـيشـا) زوو بخـهوين تـاكـو بـهيـانـى زو بهخهبهر بێين .
٢) چاك وايه بهدهست نوێژهوه بخهوين .
٣) لهسهر لاى راست بخهوين .
٤) بهدهمو لهسهر سكدا نهخهوين ، چونكه خواى گهوره رقى لهو جۆره خهوتنهيه .
٥) پێويسته پێش خهوتن سورهتهكان (معوذتينو اخلاص) بخوێنين سێ جار ، پاشان بڵێين : (باسمك اللهم اموت واحيا) رواه البخارى ومسلم . . وهكاتێ لهخهو ههستاين بڵێين : (الحمدلله الذي احيانا بعد ماأماتنا واليه النشور) متفق عليه .

سهرچاوهكانى بهشى ئهدهبو خورهوشت:

١- رياض الصالحين - (ئيمام نهوهوى).
٢- منهاج المسلم - (ابوبكر الجزائري).
٣- منهاج القاصدين - (ابن قدامه المقدسي).
٤- أدب المسلم - (محمد سعيد مبيض).
٥- حصن المسلم من اذكار الكتاب والسنة - (سعيد بن علي بن وهف القحطاني).
٦- آداب اسلامية - (محمد احمد عبود).
٧- صحيح الكلم الطيب - (ابن تيمية) بتعليق الالباني.
٨- ذيكرى خواناسان - (حبيب محمد سعيد).
٩- يادى خودا - (م. علي باپير).
١٠- پهروهرده له ئيسلامدا - (احمد كاكه محمود).

هـ) بەشی چیرۆكو بەسەرهات:

ئەگەر سەرنجێکی قورئانی پیرۆزو فەرمودەکانی پێغەمبەری ئازیزمان (صلی الله علیەوسلم) بدەین دەبینین کە چیرۆكو داستان گرنگی‌یەکی زۆری پێ دراوەو بوارێکی فراوانی بۆ دیاری کراوە چونکە رۆڵێکی گرنگی هەیە لە ژیانی ئادەمیزادداو راستی‌یەکان روونتر دەکەنەوەو زیاتر رووداوەکانی رابردوو لەبیرو هۆشی مرۆڤدا نزیك دەکەنەوەو دەیکەنە وێنەیەکی واقعی‌و لەبەر چاو، وەهەروەها توێشوویەکی پر لەتاقی کاری‌یە بۆ موسڵمانانو وەمێژوویەکی دوورو درێژیان بۆ تۆمار دەکات.
هەر لەبەر ئەوە خوای گەورە بەشێکی لە قورئانی پیرۆز تەرخان کردووە بۆ گێرانەوەی داستانو بەسەرهاتی (پێغەمبەرانو پیاو چاکانو ئافرەتانی ناودارو گیانلەبەرانیش) وەهەروەها بەسەرهاتی یاخی بوان لەخواو زۆردارانو ستەمکاران.
بۆیە پێویستە مامۆستاش بایەخێکی زۆر بەم بوارە بدات بۆ پەروەردەی منداڵانو قوتابیان، تاوەکو ئەم بەسەرهاتانە ببنە دیمەنێکی پر لە پەندو ئامۆژگاری لە مێشکی قوتابیاندا.

وانەی یەکەم:

چیرۆكو بەسەرهاتی (شوعەیب پێغەمبەر) سەلامی خوای لێ بێت:

ئەوەی کە بۆمان گێراونەتەوە لەمەو پێش لە چیرۆکی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لەسەر هەموو ئەو چیرۆکانە نی‌یە کە خوای گەورە لە قورئاندا بۆی گێراوینەتەوە.. چونکە لە قورئاندا چیرۆکی جیاواز لە مانیشی تێدایە.

شوعەیب بەرەو مەدیەن

ئەمە چیرۆکی پێغەمبەری خوا (شوعەیبە) کە خوای گەورە ناردیە سەر مەدیەنو خاوەنانی (الایكة) واتە: (خاوەن باخات) وە خاوەنی بازرگانی فراوان، ئەمانە لەسەر شارێگەی بازرگانی گەورەی نێوان یەمەنو شام بوون، وەلەنێوان عێراقو میصردا لەسەر کەناری دەریای سوور بازرگانیان دەکرد..
ئەو میللەتە شەریکیان بۆ خوا دادەنا، هەروەکو میللەتانی تری جیهان لە هەموو چەرخێکدا...، ئەو میللەتە سەرەڕای شەریك بۆ خوا دانان، لە کاری پێوانەو کێشانەیاندا دزی‌یان دەکرد، کێشانەکەیان سووك دەکێشا، پێوانەیان کورت بو، رێگایان بەکاروانەکان دەگرت، تاڵانیان دەکردن، خراپەیان لە زەویدا بڵاو دەکردەوە، هەروەکو ئەو دەوڵەمەندە بەهێزانەی گوێ نادەن بەحسابی رۆژی قیامەت، وەناترسن لە سزای ئەو رۆژە، خوای گەورە شوعەیبی کرد بەپێغەمبەر (سەلامی خوای لەسەر) خوای گەورە بە شوعەیبدا پەیامی خۆی بۆ ئەو میللەتە نارد.

شوعەیب بانگەوازی کرد لە ناویاندا ، وەهەڕەشەی خوای گەورەی پێ گەیاندن کە فەرمویەتی : «یاقوم اعبدوا الله مالكم من اله غيره ولا تنقصوا المكيال والميزان اني اراكم بخير واني اخاف عليكم عذاب يوم محيط ، ويا قوم اوفوا المكيال والميزان بالقسط ولاتبخسوا الناس اشياءهم ولاتعثوا في الارض مفسدين» . .
واتە : (ئەی خەڵکینە تەنها خوا بپەرستن ، چونکە خوایەکی تر نییە ، وەکێشانەو پێوانەتان کەم مەکەنەوە ، من دەتانبینم لە خۆشیدا دەژین ، بەڵام دەترسم لە ئازارێك کە ڕۆژێك رووتان تێ دەکاتو دەورتان دەگرێت ، باکێشانەو پێوانەتان تەواو بێت ، کەمو کوڕی تێدا نەبێت ، شتی خەڵکی بەبێ نرخو سووك سەیر مەکەن ، مەبنە خراپەکار لە زەویداو خراپە بڵاو مەکەنەوە .

بانگەوازی شوعەیب

شوعەیب بانگەوازی خۆی بڵاو کردەوە ، وەوتی : خەڵکینە ئەو قازانجەی کە لە بازرگانیو مامەڵەتاندا بەرێكو پێکی دەستتان دەکەوێت باشترە لەوەی سامانی خەڵکی بەزۆرو ستەمکاری زەوت کەن !

ئەگەر سەیری ئەو کەسانە بکەن کە بەتاوانو گزیو دەست برین سامانی زۆریان کۆکردۆتەوە ، پاشەڕۆژیان هەر لە ناوچوونو دەردو بەڵاو تیا چوون بووە .
یا تاڵان کراون ، یالەبوارێکدا خەرج کراوە کە خوای گەورە رازی نەبووە ، وەیان کەسێك دەستی گرتووە بەسەریا کە بەفیڕۆی داوە ، ئەو سامانە کەمەی کە سوود بەخشە بۆ کۆمەڵ ، باشترە لەو سامانە زۆرەی کە بێ سوودە .
«قل لايستوي الخبيث والطيب ولو اعجبك كثرة الخبيث» واتە : (پاكو پیس هەرگیز وەکو یەك نین بازۆری پیسەکەیش بەلاتەوە سەیر بێت ، واتە : هەمیشە هەر پاکەکە چاکترە باکەمیش بێت) .
ئەی خەڵکینە : ئامۆژگاریەکانم دڵسۆزانەیە بۆ ئێوە ، خوای گەورە خۆیشی چاودێرە بەسەرتانەوە .

باوکێکی میهرەبانو مامۆستایەکی دانا

حەزرەتی شوعەیب وەکو باوکێکی دڵنەرمو مامۆستایەکی دانا ، وتارەکانی بۆ دەگۆڕین ، هەر جارەی بەشێوەیەك ئامۆژگاری دەکردن ، وەدەیوت : «یاقوم اعبدوا الله مالكم من اله غيره وقد جاءتكم بينة من ربكم فاوفوا الكيل والميزان ولاتخبسوا الناس اشياءهم ولاتفسدوا في الارض بعد اصلاحها ذلكم خير لكم ان كنتم مؤمنين» . . واتە :
(خەڵکینە خوا بپەرستن لەو زیاتر خوایەکی تر نییە بەراستی بەڵگەو نیشانەتان بۆ هاتووە لە لایەن پەروەردگارتانەوە وەلە کێشانەو پیوانەدا راستو دروست بن ، شتی خەڵکی بەسوك سەیر مەکەن ، وەلە زەویدا خراپە بڵاو مەکەنەوە ، ئەمە باشترە بۆ ئێوە ئەگەر ئێوە باوەڕدارن .

وەڵامی گەلەکەی

فێڵبازەکانی گەلی شوعەیب تێبینی قسەکانی شوعەیبیان دەکرد ، وەبەسەر لێشێواویەوە هەروەکو نهێنی‌یەکیان دۆزیبێتەوە دەیانوت : « قالوا یاشعیب اصلواتك تامرك ان نترك مایعبد اباؤنا او ان نفعل في اموالنا مانشاء انك لانت الحليم الرشيد » .. واتە : (ئەی شوعەیب ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێ دەکات کەواز بێنین لەو بت پەرستی‌یەی کە باوو باپیرانمان دەیانپەرست ، وەواز لە کەمی پێوانەو سوکی کێشانەمان بهێنین ، وەبەگاڵتە پێکردنەوە پێیان دەوت : تۆ زۆر ئاقڵو ژیری بۆیە ئامۆژگاری ئێمە دەکەیت) ..

روونکردنەوەی بانگەواز

شوعەیب زۆر نەرمو نیان بوو لەگەڵ گەلەکەیدا ، وەهەرگیز توورە نەدەبوو ، وەهەوڵی دەدا بەئارامی تێیان بگەیەنێت کە خوای گەورە (وەحی) بۆ ناردووەو کردویەتی بە پێغەمبەری ئەوان .
شوعەیب راستگۆ بوو لەگەڵیاندا ، هەرگیز داوای کردنی کارێکی لێ نەدەکردن کە خۆی ئەو کارە نەکات ! چونکە لەو جۆرە کەسانە نی‌یە کە فەرمان دەکەن بەخەڵکی بۆ کردنی کارێكو خۆیشیان کارەکە ناکەنو گوێی نادەنێ ! وەلەو جۆرە کەسانە نی‌یە کە قسەکانی جیاواز بێت لە کردەوەکانی .
شوعەیب دەیویست ئەو گەلە لە دنیادا بەخۆشیو بەختیاری بژینو لە رۆژی قیامەتیشا پارێزراو بن لە ئاگری دۆزەخ ..
شوعەیب پێی وتن : خەڵکینە من داواتان لێ دەکەم کە کێشانەکانتان سووك نەبێت ، وەپێوانەکانتان کورت نەبێت ، ماڵی خەڵکی بەناهەق مەخۆن ، خراپەکاری لە زەویدا بڵاو مەکەنەوە ، ئەو سامانو دەرامەتەی کە بە حەڵاڵ دەستتان دەکەوێت باکەمیش بێت زۆر چاکترە لەو دەرامەتە زۆرەی کە بەحەرام دەستتان دەکەوێت .

نەفامی

شوعەیب چەندە ئامۆژگاری کردن بێ سود بوو ، ژیر نەدەبوون ، وە ئەو شێوازە نەرمو نیانەی شوعەیب دڵی پاراو نەدەکردن ، هەتا دەهات زیاتر بەرەو خراپە دەچوون ، وەزیاتر لە شوعەیب دڵگرانو توورە دەبوون ، وەدەیانوت تۆ پیاوێکی لاوازی هیچ دەسەڵاتت نی‌یە ، ئەگەر بمانەوێ لە ناوت بەرین کەس ناتوانێ دەست بهێنێتە رێگامان !
وەپێیان وت : ئەگەر لەبەر خزمو کەسو کارت نەبوایە کە لە ئێمەن بەرد بارانمان دەکردیو دەمانکوشتی .
شوعەیب پێی وتن : ئایا ئێوە لە خوای گەورەو خاوەن دەسەڵات ناترسن ، بەڵام لەکەسو کاری من دەترسن ؟

خەڵکینە باش بزانن خوای گەورە ئاگای لە هەموو شتێکە ، چاوی لە هەمو کردارو گوفتارەکانی ئێوەیە ، داواتان لێ دەکەم ئەوەندە سەرسەختو دڵ رەق مەبن ، تورەیی خوا مەهێننە سەر خۆتان ، هەموو شتێ لەم جیهانەدا بەدەست خوای گەورەیە هەرچییەکی بوێ دەیکات . .

دواین تیر

هەروەکو نەتەوە پێشوەکانو هەموو نەتەوەکانی تر فیز زلەکانو خاوەن دەسەڵاتەکانیان کاتێ کە هیچیان بەدەستەوە نەما ، دواین تیری خۆیان هاویشت بەرەو رووی پێغەمبەرەکەیان وەپێیان وت : « قال الملأ الذين استكبروا من قومه لنخرجنك ياشعيب والذين آمنوا معك من قريتنا او لتعودن في ملتنا »
واتە : (فیز زلەکانی گەلەکەی وتیان : ئەی شوعەیب خۆتو ئەوانەی باوەڕیان پێ هێناوی یان دەبێ بگەڕێنەوە بۆ سەر بیروباوەڕی ئێمە ، یان لەم شارەدا دەرتان دەکەین ، چونکە وادیارە تۆ ئەفسانەت (سیحر) لێکراوە ، تۆ تەنها زەلامێکی وەکو ئێمە وایت ، ئێمە بەدرۆزنت دەزانین ، ئەگەر راست دەکەیت چیت لە دەست دێ درێغی مەکە .

پاشەڕۆژی بێ باوەڕی

گەلانی بێ باوەڕ هەموویان یەك چارەنوسیان هەیە ، خوای گەورە پەلە ناکاتو ماوەیان دەدات تا بەوردی بیر بکەنەوە ئینجا ئەگەر هەر باوەڕیان نەهێنا ، ئەو کاتە سزای خۆی دەڕژێنێ بەسەریانداو ، هەر گەلەی بەجۆرێك لەناوی دەبات ، ئێستاش پاش هەوڵو تێکۆشانێکی زۆری شوعەیب خەڵکی مەدیەن باوەڕیان نەهێناو ، لەسەر گومراییو خراپەکاری خۆیان بەردەوام بوون ، هەتا لەناکاو خوای گەورە بە گرمەیەکی زۆر گەورە دنیای هێنایە شەكو شۆكو هەموویان بەیەك جار تیاچوون ، تەنها شوعەیبو هاوەڵانی بڕواداری نەبێ ، کە خوای گەورە پاراستنیو رزگاری کردن .

گەیاندنی پەیام

شوعەیب (سەلامی خوای لەسەر بێت) وەکو هەموو پێغەمبەرانی تر (سەلامی خوایان لەسەربێت) پەیامی خوای گەورەی گەیاندو زۆریش رەنجی کێشاو ماندو بوو ، بەڵام کاتێ کەللە رەقان باوەڕ ناهێننو بەردەوامن لەسەر گومرایی خۆیان ئەنجامیان تیاچوون دەبێو ئیتر شوعەیبیش هیچ خەفەتیان بۆ ناخوات ، چونکە کاری خۆ کردیانە !!

وانەی دووەم:

چیرۆکو بەسەرهاتی سولەیمان پێغەمبەر (سەلامی خوای لەسەر بێت):

کاتێ حەزرەتی داود کۆچی دوایی کردو گەڕایەوە بۆ لای خوای گەورە، حەزرەتی سولەیمانی کوڕی بوو بەجێگرىو لە پێغەمبەرایەتىو پاشایەتیشدا، لە یەکەم رۆژی پاشایەتیدا سەرکردەو راوێژکارانی خۆی کۆکردەوەو باسی گەورەیی خواو نیعمەتو بەخششەکانی بۆ کردن کە بەخشیویەتی پێیان، وەفەرموی خوای گەوە زۆر شتی بەخشیوە بەمن وەکو :

١- زانینی زمانی گیانلەبەرانو باڵندەکان.
٢- بای خستۆتە ژێر دەسەڵاتمەوە، بۆ هەر جێگایەك بمانەوێت دەمانبات.
٣- جنۆکەو شەیتانەکانی خستۆتە ژێر دەسەڵاتمەوە، هەرچییەکم بوێت دەیکەن.
٤- سەرچاوگەیەکی مسی تواوەی پێداوم کە مسی تواوەی لێدێتە دەرەوەو هەرچییەکمان بوێت لە کەرەسەی خانو کردنو پێداویستی پەرستگاکانو پەیکەرو وێنەو قاپو قاچاغ هەمووی لێ دروست دەکەین.

«ولِسُلَيمٰنَ الريح غدوها شهر ورواحها شهر وأرسلنا له عين القطر ومن الجن من يعمل بين يديه بإذن ربه ومن يزغ منهم عن امرنا نذ قه من عذاب السعير، يعملون له مايشاء من محاريب وتماثيل وجفان كالجواب وقدور راسيات» سبأ..

٥- هەروەها خوای گەورە دادگەری لە دادگایی کردندا پێ بەخشیوم.

رۆژێك حەزرەتی سولەیمان لەشکرەکەی کۆکردەوە بەئادەمیزادو جنۆکەو گیانلەبەرانی ترەوە، هەموو دەڕۆیشتن هەتا گەیشتنە دۆڵێك کە شارە مێرولەی تێدا بوو، سولەیمان گوێی لێ بوو مێروولەیەك بەهاوڕێکانی دەوت گشتتان بچنە ناو شارەکەوە، باسولەیمانو لەشکرەکەی پێتان لێ نەدێن، بەبێ ئەوەی بەخۆیان بزانن، کاتێ سولەیمان گوێی لەم قسە بوو، زۆر سوپاسی خوای کرد کە ئاوا مێروولەش رێزی بۆ دادەنێن.

وڵاتی سەبەء

سەبەء شوێنێکە لە یەمەن لە خوارووی نیوە دورگەی عەرەبدا، وە (مەئرەب) شارێکی گەورەی سەبەء بوو، ئەو شارە بەنداوێکی گەورەی تێدا بوو بەناوی (سدی مارب) بەڵام لە ساڵێ لە ساڵەکاندا لافاوێکی گەورە رووی داوە بەنداوەکە رووخاوە ئەو ناوچەیەش چۆڵ بوو.

پەپو سلێمانە

پەپو سلێمانە پەیامنێرێکی وریای حەزرەتی سولەیمان بوو ، کە ڕێگاو سەرچاوەی ئاوو ئۆردوگای سوپاو زۆر شتی تری پێ دەگەیاندن ، ڕۆژێك حەزرەتی سولەیمان ویستی چاوی پێی بکەوێت ، بەلام دیار نەبوو ، ئەویش تووڕە بوو ، وەوتی : ئایا چۆن بەبێ پرس خۆی گوم کردووە ، ئەگەر هاتەوەو بیانویەکی ڕەوای پێ نەبوو سزایەکی سەختی دەدەم .
زۆری پێ نەچوو ، پەپو سلێمانە سەری هەلداو هاتە خزمەت حەزرەتی سولەیمان‌و وتی : من ولاتێکم دۆزیوەتەوە کە ئەتۆو ئەلەشکرەکەتیش پێیان نەزانیووە . . . من هەوالی گەلێکم بۆ هێناوی لە ولاتی سەبەء کە ئافرەتێك پادشایانە ، وەولاتێکی بەهێزو دەولەمەندن ، بەلام لەگەل ئەو هەموو نیعمەتەدا گەلێکی نەفامن ، لە باتی خوای گەورە خۆردەپەرستن ؛ کرنوش بۆ خۆر دەبەن ، ڕێگای خوا پەرستییان نەدۆزیوەتەوە .
« وتفقد الطير فقال مالي لارى الهدهد ام كان من الغائبين ، لأعذبنه عذابا شديدا او لأذبحنه او ليأتيني بسلطان مبين ، فمكث غير بعيد فقال احطت بمالم تحط به وجئتك من سبا بنبإ يقين ، اني وجدت امرأة تملكهم وأوتيت من كل شيء ولها عرش عظيم ، وجدتها وقومها يسجدون للشمس من دون الله وزين لهم الشيطن اعمالهم فصدهم عن السبيل فهم لايهتدون ،» النمل . .

نامەی سولەیمان بۆ بەلقیس

مێژوو نوسان دەلێن : ئەو ئافرەتە شاژنە ناوی بەلقیس بووە ، حەزرەتی سولەیمان زۆری پێ ناخۆش بوو کە گەلێك کە دراوسێی ئەمانن‌و خوای گەورە ناناسن‌و خۆر بپەرستن ؛ وەهەستو سۆزی جولا بۆیان ، وای بەباش زانی نامەیەکیان بۆ بنوسێت وەداوا لە پاشاکەیان بکات کەبێن موسلمان ببن‌و خوای تاك‌و تەنها بپەرستن ، وەواز لە خۆر پەرستن بهێنن ، پێش ئەوەی بەسوپایەکی گەورەوە بدات بەسەریانداو ناچاریان بکات ، بەو شێوەیە بەجوانی نامەیەکی لە نێوان نەرمی‌و توندیدا بۆ نوسین ، وەدای بە پەپو سلێمانەکە بیباتو فرێی بداتە بەردەستی بەلقیس .
پەپو سلێمانەکە نامەکەی گەیاندە بەلقیس ، کاتێ بەلقیس نامەکەی هەلگرتو خوێندیەوە ، بانگی راوێژکارانی خۆی کردو پێی وتن : من هەموو کارێکم بەراوێژی ئێوە کردوە ، وەلەخۆمەوە هیچ کارێکم نەکردووە ، وائێستاش نامەیەکمان بۆ هاتووە لە پاشایەکەوە کە ناوی سولەیمانەو نامەکەش بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبانەوە نووسیوە ، وەداوامان لێ دەکات کە بچینە سەر ئایینەکەی‌و خوا بپەرستین ، ئایا ئێوە راو بۆچوونتان چییە ؟
ئەوانیش وتیان : ئەی پاشا : ئێمە گەلێکی بەهێزو بەتواناین وەدەتوانین بەرگری لە خۆمان بکەین‌و مل بۆ کەس کەچ نەکەین ، بەلام لەم کارەدا خۆت دەکەین بەسەر پشك ، چی بەچاك دەزانی وابکە ، بەلقیس وتی : من لە مێژوو شارەزام وەباش دەزانم ئەنجامی هەموو جەنگێکی کوشتارو وێرانی‌و سەرگەردانییە ، بەتایبەتی ئەگەر

سەرکەون بەسەرماندا ، ئەوا ئەنجامی خراپتر دەبێت ، لەبەر ئەوە من نوێنەرێك بەدیاریەکی باشەوە دەنێرم بۆ لای سولەیمان ، ئەگەر پاشایەکی ئاسایی بێت ئەوا دیاریەکە وەردەگرێت ، ئەو کاتە ئێمەش دەتوانین جەنگی لەگەڵدا بکەین ، بەڵام ئەگەر دیاریەکە وەرنەگرێت ئەوا راست دەکات پێغەمبەرە و ئێمەش دەچین بۆ لای و ئیمانی پێ دەهێنین .

«اذهب بكتابي هذا فألقه إليهم ثم تول عنهم فانظر ماذا يرجعون ، قالت ياايها الملؤا إني القي إلي كتاب كريم ، انه من سليمان وإنه بسم الله الرحمن الرحيم ، ألا تعلوا على وأتوني مسلمين ، قالت ياايها الملؤا أفتوني في أمري ماكنت قاطعة امرا حتى تشهدون ، قالوا نحن أولوا قوة وأولوا بأس شديد والامر إليك فأنظري ماذا تأمرين» النمل .

دیاری رێکەوتن

بەلقیس دیاریەکی باشی بەنوێنەرەکەیدا نارد بۆ سولەیمان ، کاتێ گەیشتنە فەلەستین ، چوونە خزمەت حەزرەتی سولەیمانو دیاریەکەیان پێشکەش کرد ، بەڵام سولەیمان رازی نەبوو ، وەدیاریەکەی وەرنەگرتو فەرمووی : ئایا دەتانەوێ بەدیاریەك واز لە بانگەواز بۆ ئایینی خوا بهێنم ؟ ئایا نازانن خوای گەورە چەند نیعمەتی زۆر بێ شوماری رژاندووە بەسەرماندا ؟ ئێمە خوا ماڵو سامانو سوپای زۆری ئادەمیو جنۆکەو گیانلەبەرانو باڵندەو بایشی پێ بەخشیوین ، ئەو دیاریانەی ئێوە هیچ نرخێکی نیە لای ئێمە ، مەسەلە بانگەوازە بۆ ئایینی خوا ، ناتوانین بەرامبەر بەهیچ شتێك وازی لێ بهێنین ، دیاریەکەتان ببەنەوەو بەشاژن بڵێن : ئێمە دەمانەوێ ئێوە لە خۆر پەرستی رزگار بکەین بۆ خوا پەرستی ، دیاریمان ناوێت .

هاتنی بەلقیس بۆفەلەستین

کاتێ نوێنەرەکان گەرانەوەو هەواڵی دەوڵەتو سوپای بەهێزو توانای بێ سنوری حەزرەتی سولەیمانیان بۆ شاژنە بەلقیس گێرایەوە ، دیاریەکەشیان دایەوە دەستی . . . بەلقیس بۆی دەرکەوت کە سولەیمان پێغەمبەرەو پێویستە بچن ئیمان بەو ئایینە بهێنن کە سولەیمان هێناویەتی .

بەلقیسو دەستو دائیرەو راوێژکارانی کەوتنە رێ بەرەو فەلەستین ، کاتێ سولەیمان بۆی دەرکەوت شاژنە بەلقیس کەوتۆتە رێ بۆ لای ئەو ، زۆر سوپاسی خوای گەورەی کردو ویستی بەڵگەیەکی گەورەیی خوا نیشانی بەلقیس بدات ، بۆ ئەوەی بەدڵنیایەوە ئیمان بهێنێ ، بۆ ئەو مەبەستە داوای کرد جنۆکە زاناو بەهێزەکان کە کۆشكو تەختەکەی بەلقیس بهێننە ئێرە ، پێش ئەوەی کە خۆی بگاتە لامان ، ئەوانیش بەیارمەتی خوای گەورە زۆر بەخێرایی لە چاو تروکانێکدا کۆشکی بەلقیسیان گەیاندە فەلەستین بەساغو سەلامەتی بەبێ ئەوەی دەست لە هیچ شتێکی بدرێت .

حەزرەتی سولەیمان فەرمانی کرد بەشارەزایان کە کەمێك لە شێوازی دەرەوەی کۆشکەکە بگۆڕن بزانن ئایا بەلقیس دەیناسێتەوە یان نا ؟

-کاتێ بەلقیسو هاورێکانی گەیشتنە ئەوێ، وەچوونە خزمەت سولەیمان، بەلقیس بەباشی کۆشکەکەی خۆی نەناسیەوە، مانای ئەوەیە زۆر شتی تریش هەیە کە ئەو پێی نازانێو رێگای پێ نابات..

کۆشکی شوشە

حەزرەتی سولەیمان فەرمانی کرد بەوەستا گەورە شارەزاکانی لە ئادەمیزادو لە جنۆکەش، کە کۆشکێکی گەورەی لە شوشە بۆ دروست بکەن کە ئاو بەژێریا بڕوات..
کاتێ کۆشکەکە تەواو بوو سولەیمان چووە ژوورەوە دانیشتو ناردی بەدوا ی بەلقیسدا بێت بۆ لای، کاتێ بەلقیس ویستی بچێتە کۆشکەکەوە وای زانی ئاوە هەردوو قاچی لێ هەڵکردو ئینجا ویستی بچێتە ژوورەوە بۆ ئەوەی تەڕ نەبێت.
سولەیمان بانگی کردو وتی: ئاو نیيە ئەوە شوشەیەو ئاوەکە بەژێریدا دەڕوات، بەمەشدا بەلقیس بۆی دەرکەوت کە ئادەمیزاد بەژیری خۆی ناتوانێت هەمو شتێك بزانێت، هەر ئەوەشە ئەوان تا ئێستا خۆریان پەرستووە، وەخوای گەورەیان نەناسیوە، بەم شێوەیە بەلقیس باوەڕی هێنا بەئایینە یەکتا پەرستیيەکەی حەزرەتی سولەیمانو کەوتنە پەرستنی خوای تاكو تەنها.
«قيل لها ادخلي الصرح فلما رأته حسبته لجة وكشف عن ساقيها قال انه صرح ممرد من قوارير قالت ربي اني ظلمت نفسي واسلمت مع سليمان لله رب العالمين» النمل-٤٤.

کۆچی دوایی سولەیمان (سەلامی خوای لەسەر بێت)

«فلما قضينا عليه الموت مادلهم على موته إلا دابة الارض تأكل منسأته فلما خر تبينت الجن ان لو كانوا يعلمون الغيب مالبثوا في العذاب المهين»..
موفەسیرەکان لە شیکردنەوەی ئەم ئایەتەدا هەندێکیان دەڵێن: سولەیمان لە کاتێکدا چووەتە ناو کۆشك بۆ خوا پەرستی کەس نەیتوانیوە بچێتە لای، لەبەر ئەوە کاتێ کۆچی دوایی کردووە، لە ناو کۆشکەکەدا دانیشتووەو خۆی داوە بەسەر دار دەستەکەیدا، لەو شێوە دانیشتنەدا گیانی دەرچووە، وەماوەتەوە هەتا کرم بنی دارەکەی خواردووەو دارەکە ترازاوەو سولەیمان کەوتووە بەلادا، ئینجا دەوروبەری زانیویانە کە کۆچی دوایی کردووە.
(درودو سلاو لە گیانی پاکی حەزرەتی سولەیمانو حەزرەتی موحەمەد بێت).

وانەی سێیەم:

چیرۆکو بەسەرهاتی صالح پێغەمبەر (سەلامی خوای لەسەر بێت):

وشترەکەی سەمود

١) دوای گەلی عاد:

هەروەکو گەلی عاد دوای گەلی نوح هات، گەلی سەمودیش دوای گەلی عاد هات، وەهەروەکو گەلی عاد شوێنکەوتووی گەلی نوح بوون، گەلی سەمودیش شوێنکەوتووی گەلی عاد بوون.

سەر زەوی سەمودیش سەر زەوییەکی سەوزو جوان بوو، باخو باخاتی زۆری تێدا بوو، کانیو ئاوی زۆری تێدا بوو.. ولاتی سەمود وەکو ولاتی عاد وابوو لە رووی کۆشکو تەلارو کشتوکاڵو باخو باخاتەوە، بەڵام گەلی عاد لە گەلی سەمود ژیرتر بوونو پیشەسازییان زۆرتر بوو.

لە شاخەکاندا خانووی بەرزو جوانیان داتاشی بوو، وەلەسەر بەردەکان نەخشو نیگاری جوانیان کردبوو.. بەهۆی دەست رەنگینیو پیشەسازییانەوە بەرد بەدەستیانەوە نەرم بوو، هەرچییان بویستایە دروستیان دەکرد.. هەرکەس بهاتایەتە شارەکەیان سەری سوور دەما، کۆشکی بەرزی وەکو کێوی دەبینی، وەکو دێو دروستی کردبن، وەگوڵو گوڵزاری جوانی بەدیوارەکانەوە دەدی، خوای گەورە هەموو خێرو خۆشییەکی رژاندبو بەسەریاندا.. هەموو دەرگایەکی خۆشی لێ کردبوونەوە، بارانی زۆریان بۆ دەباری... زەویەکانیان بەرهەمی کشتوکاڵی زۆری دەهێنا.. درەختەکانیان میوەو بەری زۆری دەگرت... خوای گەورە بەرەکەتی خستبووە رۆزیو تەمەنیانەوە..

٢) ناشکوری گەلی سەمود:

بەڵام لەگەڵ ئەم هەمو نازو نیعمەتەدا کە خوا رشتبووی بەسەر گەلی سەموددا سوپاسی خوایان نەدەکرد، نەیاندەپەرست، بەڵکو زیاتر ناشکوریان دەکردو بەرەو مل هوڕیو بەد رەفتاری دەرۆیشتن.

وەخوایان لەبیر چووەوە، وەشانازییان بەخۆیانەوە دەکردو دەیانوت: کێ لە ئێمە بەهێزترە؟

وایان دەزانی هەرگیز نامرنو لەو کۆشکو تەلارانەیان دوور ناکەونەوە.. وەوایان دەزانی کە مردن نایان دۆزێتەوە لەو شاخانەدا.. لەوانەیە وایان زانی بێت کە بۆیە گەلی نوح نقوم بوون لە ناو ئاودا، لەبەر ئەوەی لە شیوو دۆڵەکاندا ژیاون، وەوایان

دەزانی کە بۆیە گەلی عاد تیاچوون چونکە لە دەشتەکاندا ژیاوون! بەڵام ئەمان لە شاخەکاندانو جێگایان قایمەو نامرن..

٣) بت پەرستی:

بەوەشەوە نەوەستان، بەڵکو کەوتنە بت تاشینو پەرستنیان، وەهەروەکو گەلی نوحو گەلی عاد دەستیان کرد بەبت پەرستی.. خوای گەورە ئەوانی کردبووە پاشای بەرد، کەچی بەنەزانینیان بوو بوون بەبەندەی ئەو بەردانە.

خوای گەورە رێزی زۆری لێ نابوون، رۆزی بێ شماری پێ بەخشی بوون، بەڵام ئەوان خۆیان نرخی خۆیان نەدەزانی، نرخی مرۆڤیان لانەبوو، «ان الله لایظلم الناس شیئاً ولکن الناس انفسهم یظلمون».

خوای گەورە ستەم لە کەس ناکات، بەڵکو ئەو خەڵکە خۆیان ستەمکارنو ستەم لە خۆیان دەکەن.. زۆر سەیرە! ئەو بەردەی خۆیان دەیتاشن هیچ جموجوڵو بەربەرەکانییەکی نەبووە لە ئاستیاندا.. کەچی ئەمان کرنووشیان بۆ دەبردنو دەیانپەرستن..! ئایا بەهێز بێ هێز دەپەرستێ؟ بەڵام ئەوان لەبەر ئەوەی خوایان لە بیر چوو بووەوە، خواش وای لێ کردبوون خۆیشیان لەبیر چووبووەوە.. ئەوان خوایان نەدەپەرست، خوای گەورەش سەرشۆڕی کردن..

٤) صالح پێغەمبەر (سەلامی خوای لەسەر بێت):

خوای گەورە ویستی رەوانە کراوێك بنێرێ بۆ لایان، هەروەکو پێغەمبەری نارد بۆ گەلی نوحو گەلی عاد، خوای گەورە قایل نییە بەندەکانی کافربن، خوای گەورە حەز لە بەدڕەفتاری ناکات لە زەویدا.

لەناو ئەو گەلەدا پیاوێك هەبوو ناوی صالح لە بنەماڵەیەکی چاکی بەئابروو بوو، وەخاوەنی ژیریو هۆشمەندی بوو، زۆر بەرێزەوە سەیریان دەکردو بەژیرو دانایان دادەنا، هەموو دەیانوت ئەم پیاوە پاشەڕۆژێکی بەرزی دەبێت.

خەڵکی وایان دەزانی کە رۆژێك صالح دەبێتە یەکێ لە دەوڵەمەندانو گەورە پیاوان، وەدەبێتە خاوەنی کۆشکی جوانو باخو بێستانێکی گەورە، وەباوکیشی وای بەبیردا دەهات کە صالحی کوری دەبێتە خاوەنی سامانو دارایییەکی زۆر، وەوای دەزانی کە رۆژێك صالح دەبێتە پیاوێکی ناودارو بەسواری ئەسپی رەسەنو دەستو پێوەند بەدوایەوە دەبێو خەڵکی هەموو سڵاوی لێ دەکەنو دەڵێن ئەمە کوری فڵانە کەسە، ئای چەندەی پێ خۆشە خەڵکی بڵێن کوڕەکەی فلانە کەس دەوڵەمەندو ناودارە..

بەڵام خوای گەورە نەیکرد بەو پیاوەی خەڵکەکەو باوکی دەیانویست.. خوای گەورە ویستی رێزو پلەی پێغەمبەرێتی بداتێ، وەبینێرێ بۆ سەر گەلەکەی بۆ ئەوەی لە شەوەزەنگو تاریکییەوە بیانخاتو رۆشنایی، ئایا گەورەیی لەوە گەورەتر هەیە؟

٥) بانگەوازی صالح:

صالح درودی خوای لەسەر ، بەدەنگی بەرز بانگەوازی خۆی ئاشکرا کرد بۆ گەلەکەیو فەرموی : (یاقوم اعبدوا الله مالکم من اله غیره » .. ئەی گەلەکەم خوای گەورە بپەرستن چونکە جگە لەو خوایەکی تر نی‌یە .. دەوڵەمەندەکانیان هەمیشە خەریکی خواردنو خەوتنو رابواردن بوون .. وەبتیان دەپەرستو وایان نەدەزانی کە خوایەکی تاكو تەنها هەیە ، بانگەوازی صالحیان بەلاوە سەیر بوو ، دەوڵەمەندەکان تووڕە بوون وەوتیان : ئەمە چی‌یە ؟

دەستو پێوەندەکانیان وتیان : ئەوە صالحە ... وتیان : چی دەڵێت ؟ وتیان : دەڵێت تەنها خوا بپەرستن ، بێجگە لەو خوایەکی تر نی‌یە .. وەدەڵێت خوای گەورە دوای مردن زیندووتان دەکاتەوە ، هەر کەسە بەپێی کردەوەی خۆی پاداشت یان سزای دەدات ..

وەدەڵێت : من پێغەمبەری ئەو خوایەم بۆ سەر ئێوەی ناردوم ، دەوڵەمەندەکان دەستیان کرد بەپێکەنینو وتیان : ئەم پیاوە داماوە ...! ئایا چۆن دەبێت ئەوە پێغەمبەر بێت ؟ نەکۆشكو تەلاری هەیە نەباغو باخات ، چۆن شتی وادەبێت بەپێغەمبەر ؟

٦) درۆو دەلەسەی دەوڵەمەندەکان

کاتێ دەوڵەمەندەکان دیان هەندێك کەس روویان کردۆتە صالح ترسیان لێ نیشت چونکە دەترسان لە پلەو پایەکەیان ، وتیان : ئەوە کێ‌یە ..!؟ ئەویش زەلامێکە وەکو ئێمە وایە ، وەکو ئێمە خواردن دەخوات ، وەکو ئێمە ئاو دەخواتەوە ، وەوتیان : ئەگەر ئێوە بەقسەی زەلامێکی وەکو خۆتان بکەن ئەوا زەرەر دەکەن .

ئایا پەیمانی ئەوەی داونێ کاتێ کە مردنو بوون بەئێسقانو خۆڵ زیندوو ببنەوە ، ئای ئەو قسەیە چەند دوورە لە راستی‌یەوە .. ژیانی ئێمە تەنها ئەم ژیانەی سەر زەوی‌یە ، دەمرینودەبرێتەوە ، ئیتر جارێکی تر زیندو نابینەوە ، صالح زەلامێکە لەخۆیەوە بەناوی خواوە قسە دەکات ئێمە باوەڕی پێ ناکەین .. گومانەکانمان بەهەڵە دەرچوو .. خەڵکی باوەڕیان بەصالح نەدەکرد کاتێ صالح ئامۆژگاری دەکردن کە بت نەپەرستنو خوا بپەرستن .. وتیان : ئەی صالح تۆ کوڕێکی وریاو زیرەك بوویت کاتی خۆی زۆر ژیرو زانا بوویت .. وەئێمە گومانمان دەکرد کەببیتە پیاوێکی گەورەو ناودار وە ئێمە وامان دەزانی کە تۆ وەکو فلانو فیسار دەردەچی ، کەچی ئەوانەی کە لەتەمەنی تۆدا بوون هەموویان بوون بەپیاوی گەورەو دەوڵەمەند ، بەلام تۆ کە لە هەموویان ژیر ترو زیرەك تر بووی رێگای هەژاریت گرتەبەر ..

گومانەکانمان بەهەڵە دەرچوون ، بەداخی ئێمە دەرنەچوویت ،. داخی گرانمان بۆ باوکت هیچ سوودێکی لێ وەرنەگرتیت .. داخی گرانمان بۆ دایکت بەئاواتی خۆی نەگەیشت .

کاتێ صاڵح گوێی لەم قسانە بوو ، زۆر دڵی نارەحەت بوو ... زۆر خەفەتی خوارد بۆ گەلەکەی .. کاتێ صاڵح بەلای کۆمەڵێکدا تێ دەپەڕی دەیانوت : خوا بەزەیی بەباوکی صاڵحدا بێتەوە کوڕەکەی لە دەست چوو .

٨) ئامۆژگاری صاڵح

صاڵح بەردەوام بوو لە ئامۆژگاری کردنی گەلەکەی بۆ خواپەرستی ، وەپێی وتن : ئایا ئێوە بەتەمان تا دنیا دنیایە لەم باخو باخاتەدا بژین ؟ وەدەتاوێ هەتا هەتایە لەم میوەو بەرو بومە خۆشانە بخۆن وەهەتا هەتایە لەم شاخانەدا خانوو بتاشن ؟

نەخێر، نەخێر .. هەرگیز وانابێت ، ئەی کوانێ باوو باپیرتان ؟ ئەوانیش کۆشكو تەلاریان هەبوو ، ئەوانیش باخو باخاتیان هەبوو ، ئەوانیش میوەو کشتوکاڵیان هەبوو .. ئەوانیش لە شاخەکاندا خانوو کۆشکیان هەبوو ، بەلاّم ئەمانە هیچیان سوودی نەبوو ، بەلاّم ئەمانە هیچیان ڕێگای مردنی لێ نەگرتن کاتێ فریشتەی مردن گەیشە سەریان ئەو شتانە هیچی دادی نەدانو نەیانتوانی ڕێگای مردنیان لێ بگرێت .

بەو شێوەیە ئێوەش دەمرن ، وەدوای مردنیش خوای گەورە زیندوتان دەکاتەوە ، وەدادگاشتا ن بۆ دادەنێت بۆ ئەم هەمو نازو نیعمەتەی کە خوا دابووی پێتانو کەچی ئێوەش خواتان نەدەپەرست .

٨) من پاداشتی ئێوەم ناوێت

صاڵح بەخەڵکەکەی وت براکانم بۆچی لە من رادەکەن ..؟ بۆچی دەترسن ..؟ من لە سامانو دارایی ئێوە کەم ناکەمەوە ، من داوای هیچ شتێ وەیان هیچ پاداشتێك لە ئێوە ناکەم ، من تەنها ئامۆژگاری ئێوە دەکەم ، پەیامی خوای گەورەتان پێ رادەگەیەنم ..

براکانم ! بۆچی بەگوێم ناکەن خۆمن ئامۆژگاریی ئێوە دەکەم ، بۆچی بەگوێی ئەوانە دەکەن کە ستەم لە خەڵکی دەکەن وەبەناهەق سامانو دارایان دەخۆن .. بۆچی بەگوێی ئەوانە دەکەن کە بەدڕەوشتی لە زەویدا بلاّودەکەنەوە ، وەهیچ چاکەیەکیان نییە بۆ کەس .

خەڵکەکە نەیاندەتوانی وەلاّمی ئەم پرسیارانە بدەنەوە ، بە صاڵحیان وت : تۆ سحر بازی ، تۆ تەنها زەلامێکی وەکو ئێمەی ئەگەر راست دەکەی نیشانەیەکمان بدەرێ .. «انما انت من المسحرين ما انت الا بشر مثلنا فأت بآية ان كنت من الصادقين» ..

١٠) وشتری خوا

صاڵح وتی : چی نیشانەیەکتان دەوێت ؟ وتیان : ئەگەر راست دەکەیت لەم شاخەدا وشترێکی سکپڕمان بۆ پەیدا بکە !!

خەڵکەکە دەیانزانی وشتر تەنها لەوشتر دەبێت ، وشتر نەلە زەوی هەڵدەقوڵێ وەنەلەبەرد دروست دەکرێت ، وەلەو باوەڕەدا بوون کە صالح بۆی ناکرێت ، دەیدۆزێتنێو ئەوان دەیبەنەوە، بەلام صالح باوەڕی پتەوی بەخوای خۆی هەبوو ، وەدەیزانی کە خوای گەورە دەسەلاتی هەیە بەسەر هەموو شتێکا ، صالح دەستی کرد بەپاڕانەوە لە خوا ، خوای گەورە فەرمانی کرد لەو شاخەدا وشترێکی ئاوس هاتە دەرەوە . . زا (بەچکەی بوو) خەڵکی زۆر سەریان سوڕما ، بەلام کەسیان باوەڕی نەهێنا یەك کەس نەبێ . .

صالح وتی : ئەوە وشتری خوایە . . ئەوە نیشانەی خوایە ! ئێوە داواتان کرد خوای گەورە دروستی کرد بەتوانای خۆی ، ڕێزی ئەو وشترە بگرن ، ئازاری مەدەن ، چونکە ئەگەر ئازاری بدەن خوا سزاتان دەدات ، ئەم وشترە لەسەر رزقو رۆزی خوا دەژی ، پێویستی بە ئاڵفو ئالیکی ئێوە نییە . . ئەم وشترە زۆر گەورە بوو وە زۆر سەیر بوو ، هەرچی مەڕو مالاتیان هەبوو لێی دەترسان ، کاتێ دەهاتە سەر رووبارەکان بۆ ئاو خواردنەوە هەرچی مەڕو مالاتیان هەبوو سڵیان دەکردەوە لێی وەرایان دەکرد . .

کاتێ صالح ئەمەی دی وتی : بارۆژێك بۆ مە ڕو مالاتی ئێوە بێت رۆژێکیش بۆ وشترەکە ، رۆژێك مەڕو مالاتی ئێوە ئاو بخواتەوە رۆژێکیش وشترەکە ئاو بخواتەوە . .

١٠) گومرایی گەلی سەمود

ئەو خەڵکە زۆر گومرا بوون وەبەو نۆرەیە رازی نەبوون ، وەوتیان : چۆن دەبێ هەموو رۆژێ ماڵیاتەکەی ئێمە ئاو نەخواتەوە ؟ خەڵکی وەڕس بوون لە وشترەکە ، مەڕو مالاتیان لێی دەترسا صالح کاتێ خۆی ئاگاداری کردبوون کە دەست نەبەن بۆ ئەو وشترە ، بۆ ئەوەی خوای گەورە سزایان نەدات ، بەلام گوێیان نەدایە ، وەوتیان : کێ ئەو وشترە دەکوژێ ؟

پیاوێك هەستا وتی : من دەیکوژم ! یەکێکی تریش هەستاو وتی : من دەیکوژم ! هەردوکیان رۆیشتن چاوەڕێی ئەوەیان دەکرد کە وشترەکە بێتە دەرەوە بیکوژن . .

کاتێ وشترەکە هاتە دەرەوە یەکێکیان تیرێکی لێداو کوشتی ، وەئەوی تریان سەری بڕی . .

١١) سـزا

کاتێ صالح زانی وشترەکە سەربڕاوە زۆری پێ ناخۆش بوو وەبەخەڵکەکەی وت : « تمتعوا في داركم ثلاثة ايام ذلك وعد غير مكذوب » . .

ئێوە سێ رۆژی تر لە ماڵەکانتان رابوێرن ، بەڵێنی خوا درۆ نییە

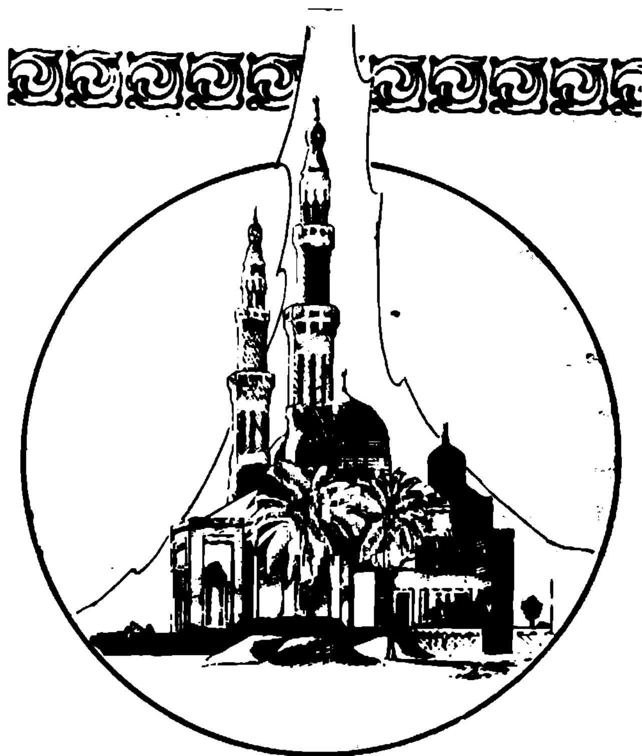
لەو شارەدا نۆ پیاوی زۆر خراپ هەبوو بەد رەفتاریان بلاو دەکردەوەو چاك نەدەبوون ، سوێندیان خوارد کە شەو صالحو خێزانەکەی بکوژن وەئەگەر لێیان پرسین دەڵێن ئێمە ئاگامان لە هیچ نییە ، بەلام خوای گەورە صالحو خێزانەکەی پاراست .

کاتێ رۆژی سێیەم هات سزای خوا سەری هەڵدا ، ئەوان هەر وەکو خۆیان بوون ، لە پڕ هاوارێك بەرز بوویەوەو بومەلەرزەیەکی گەورە رویدا ، هاوارێك هەموو دڵەکانی راچڵەکاند ، وەبومەلەرزەیەك هەموو خانوو کۆشکەکانی رماند ، ئەو رۆژە رۆژێکی یەکجار سەختو گران بوو خەڵکەکە هەموو مردن شار وێران بوو . صالحو ئیماندارەکان لەو شارە کۆچیان کرد ، ئیتر چی بکەن لەو وێرانەیەدا . . ؟

صالح سەیرێکی خەڵکەکەی کرد هەموو لاڵو پاڵ کەوتبوون ، بەدەنگێکی غەمگینەوە وتی : خەڵکەکە من زۆر ئامۆژگاری ئێوەم کرد وەپەیامی خوام پێ گەیاندن ، بەلام ئێوە ئامۆژگارانتان خۆش ناوێت ، ئەو شارە بوو بەوێرانە ، ئەو گوندانە هەموویان بون بەچۆڵەوانی کەس نەماوەو دەنگی لێوە نایەت .

کاتێ پێغەمبەری خۆمان (صلى الله علیه وسلم) بەشوێنەواری گەلی سەموددا تێپەڕی بەهاوەڵانی فەرمو : کاتێ بەشوێنەواری ئەو ستەمکارانەدا تێ دەپەڕن دڵغەمگینو نارەحەت ببن ، وەبترسن کە خوای گەورە وەکو ئەوانتان بەسەر بهێنێ .

دەبا بڕۆن گەلی سەمود ، چونکە باوەڕیان بەخوا نەبوو . .

وانەی چوارەم:

چیرۆکو بەسەرهاتی هود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت):

١) دوای نوح:

خوای گەورە نەوەی نوحی زۆر کردو بڵاو بوونەوە بەزەویدا .. لە ناویاندا گەلێك هەبوو پێی دەوترا (عـــاد) پیاوەکانی ئەم گەلە زۆر بەهێزو ئازا بوون، لەشیان وەك ئاسن وابوو، ئەوان بەهەموو کەس دەوێران بەلام کەس بەوان نەدەوێرا.
خوای گەورە هەموو شتێکی دابوو بە گەلی (عـــاد) حوشتریان دۆڵەکانی پڕ کردبوو، ئەسپو ماینیان مەیدانی پڕ کردبوو، کوڕو کاڵی زۆریان مەیدانی پڕ کردبوو.
کاتێك مەڕو ماڵاتیان دەچووە دەشتو دەر زۆر دیمەنێکی جوانیان هەبوو .. کاتێك منداڵانیان دەچوونە دەرەوە زۆر دیمەنێکی جوانیان هەبوو، سەرزەمینی گەلی عاد زۆر سەوزو جوانو دڵگیر بوو.

٢) نارەزایی گەلی عـــاد (ناشکوری کردنیان):

بەلام گەلی عاد سوپاسی خوایان نەدەکرد بۆ ئەم رزقو رۆزییەی کە خوا دابووی پێیان.
گەلی عاد چیرۆکی لافاوەکەی گەلی نوحیان لەبیر چووبۆوەکە لە باوو باپیریانەوە بۆیان گێڕابونەوە.
لەبیریان چووبووەوە کە بۆچی خوای گەورە لافاوی هێنا بەسەر ئەو گەلەدا ئەمانیش وەکو گەلی نوح بتیان دەپەرست.
خۆیان لەبەر بتیان دروست دەکردو دەیانپەرست، وەداوای رزقو رۆزیان لە بتەکانیان دەکرد، وەلێیان دەپاڕانەوە.
ژیر نەبوون ئەقڵیان بەوە نەدەشکا کە بۆچی بەرد بپەرستن..

٣) دوژمنکاری گەلی عـــاد:

هێزی گەلی عاد بووبەنەگبەتی بۆ خۆیانو بۆ خەڵکیش، چونکە باوەڕیان بەخواو ڕۆژی دوایی نەبوو، ئیتر چ شتێ رێگای ستەمیان لێ بگرێت..؟ چی رێگای دوژمنکارییان لێ بگرێت..؟
بۆچی ستەم لە خەڵکی ناکەن، ئەوان کەس نابینن باڵا دەستیان بێت، وەلە ڕۆژی قیامەتو سزای ئەو ڕۆژە ناترسن.

وەکو دڕندەی کێوی وابوون، بەهێز ستەمی لە بێ هێز دەکرد، گەورە بچوکی دەخوارد.
کاتێ تورە دەبوون وەکو گورگی هاریان لێ دەهات، هەرچی بهاتایەتە رێگایان پەلاماریان دەدا، لە کاتی جەنگا هەرچی لە رێگایاندا بوایە لە گیانلەبەرو بێ گیان دەیانکوشت یان دەیانسوتاند.
لاوازو هەژارەکان لە خراپەو بەدڕەفتاریان دەترسان، هەرکەس لە خواو رۆژی قیامەت نەترسێ هەر نەگبەتیە بۆ خەڵکی..

٤) کۆشکەکانی گەلی عاد:

گەلی عاد کارو پیشەیان خواردنو خەوتنو رابواردن بوو، وەشانازییان بەسەر یەکدا دەکرد بەزۆرییو بەرزی کۆشکەکانیان، وەهەرچی سەروەتو سامانیان هەبوو هەموویان کردبووە کۆشکو تەلاری بەرزو جوان.
ئەوەندە خانوویان کردبووەوە وەکو هەرگیز نەمرنو هەر لەو خانوانەدا بژین، ئەوان کۆشكو تەلاریان دەکردەوە، خەڵکی تریش نانیان نەبوو بیخۆن، وەجلو بەرگ نەبوو لەبەری بکەن، وەژوورێك نەبوو تیایدابحەوێنەوە.

٥) هود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت):

خوای گەورە ویستی نێرراوێك بنێرێت بۆ گەلی عاد، خوای گەورە نایەوێت خەڵکی کافر بن، خوای گەورە پێی خۆش نییە بەدڕەفتاری بڵاو بێتەوە لە زەویدا.
گەلی عاد ژیرییان بەکار نەدەهێنا، تەنها لە خواردنو خواردنەوەو رابواردندا نەبوایە.
ئەقڵیان خراپ بوو بوو چونکە لە ئایندا بەکاریان نەدەهێنا، ئەوان بیریان لەوە نەدەکردەوە کە بۆچی بەرد دەپەرستن.
لەبەر ئەوە خوای گەورە ویستی نێرراوێکیان بۆ بنێرێت، خوای گەورە ویستی ئەو نێرراوە لە خۆیان بێت، بیناسنو لێی تێبگەن.
هود ئەو نێرراوەی خوای گەورە بوو کە لە بنەماڵەیەکی ئابروومەندی ئەو گەلە بوو، کردی بەپێغەمبەری ئەو گەلە.

٦) بانگەوازی هود:

هود دەستی کرد بەبانگەوازی خۆی لەناو گەلەکەیدا: «یاقوم عبدوا الله مالکم من اله غیره».
ئەی گەلەکەم خوا بپەرستن لەو زیاتر خوایەکی ترتان نییە.
هود وتی: خەڵکینە... ئێوە چۆن بەرد دەپەرستنو ئەو کەسە ناپەرستن کە دروستی کردوون..؟

خەڵکینە .. ئەو خوایە بپەرستن کە رۆزیتان دەدات ، مناڵتان دەداتێ ، کشتوکاڵتان بۆ سەوز دەکات ، وەئێوەی کردووە بە جێگری خۆی لە زەویدا دوای گەلی نوح .
دەبوو لە پاداشتی ئەم هەموو نازو نیعمەتەدا تەنها خواتان بپەرستایە .
ئەو سەگەی ئێسقانێکی بۆ فرێ دەدەن لەبەر دەرگاکەتاندا هەرگیز لێتان دوور ناکەوێتەوەو بەجێتان ناهێڵێ .
ئایا سەگێکتان دیوە خاوەنەکەی بەجێ بهێڵێو بچێت بۆ لای کەسێکی تر ؟ ئایا گیاندارێکتان دیوە بەرد بپەرستێ ... ؟
ئایا مرۆڤ کەمترە لە گیاندار .. ؟ یاخود بەرزترە لە گیاندار .. ؟

٧) وەڵامی گەلی عـــاد :

گەلی عاد هەر خەریکی خواردنو خواردنەوەو رابواردن بوون ، رازی بوو بوون بەژیانی دونیاو دڵنیا بوون لێی .. زۆر دڵیان نارەحەت بوو بەقسەکانی هود .
دەیانوت : نازانین هود چی دەوێت ؟ چی دەڵێت ؟ ئێمە تێ ناگەین .. !
وەوتیان : ئەم پیاوە یان گەوجە یان شێتە !
کاتێ بۆ جارێکی تر بانگی کردنەوە بۆ خوا پەرستی پێیان وت : ئێمە دەبینین تۆ یان شێتی وەیان درۆ دەکەیت .
هود وتی : خەڵکینە من شێت نیم ، بەڵکو من پێغەمبەری خوام بۆ ئێوە .. من پەیامی خوای گەورەم بۆ ئێوە هێناوە .
هود بەردەوام بوو لە ئامۆژگاری کردنی گەلەکەی ، وەپێی وتن : خەڵکینە .. من برای ئێوەم من هاورێکەی دوێنێی ئێوەم !
ئایا نامناسن ؟
براکانم ! بۆچی لێم دەترسن ... ؟ بۆچی لێم رادەکەن ... ؟ من پارەو سامانی ئێوەم ناوێت .. من داوای هیچ شتێ لە ئێوە ناکەم ، پاداشتی من لە لای خوایە ، خەڵکینە .. بۆچی دەترسن لەوەی کە باوەڕ بەخوا بهێنن ، خۆ لە سەروەتو سامانتان کەم ناکاتەوە ، بەڵکو خوای گەورە بۆتان زۆرتر دەکات .
نەوەتان زۆرتر دەکات ، بەهێزترتان دەکات .
خەڵکینە .. خوای گەورە نایەت یەکە .. یەکە .. پێتان رابگەیەنێ .. یەکە .. یەکە .. بانگتان ناکات .
خوای گەورە بۆ هەموو گەلێك پێغەمبەرێکی ناردوە کە ئاگاداریان بکاتو تێیان بگەیەنێ وەئامۆژگارییان بکات .
وەمنیشی ناردوە بۆ لای ئێوە ، بۆ ئەوەی ئاگادارتان بکەم ئایا بەلاتانەوە سەیرە پەیامی خوا بێت بۆ کەسێك لە خۆتان ، بۆ ئەوەی ئاگادارتان بکاتەوە .

٨) باوەڕی هود:

هود هیچ وەڵامێکی دەست نەکەوت، خەڵکەکە نەیاندەزانی چ وەڵامێکی بدەنەوە، بەڵکو پێیان وت: خواکەی ئێمە تووڕە بووە لە تۆ، تۆی شێت کردووەو مێشکی تێکداوی، وەنەگبەتی رووی تێکردووی ئەی هود..!

هود وتی: ئەم بتانەی ئێوە نەکەڵك دەگەیەنن بەکەس وەنەزیان دەگەیەنن، ئەم بتانەی ئێوە بەردن، نەدەبیستن.. نەقسە دەکەن..

ئەم بتانە نەخێریان بەدەستە.. نەشەڕ.

ئێوەش نەخێرتان بەدەستە نەشەڕ، وەناتوانن نەزیانم پێ بگەیەنن.. نەقازاج.

من لە خواکانی ئێوە ناترسم.. من دوورم لە هاوەڵ بۆ خوا پەیدا کردنەکەی ئێوە.. وە لە ئێوەش ناترسم، چیتان لە دەست دێت بیکەن.

من تەنها پشت بەخوای گەورە دەبەستم، هەرچی لە جیهاندا هەیە بەدەست ئەوە، تەنانەت گەڵایەك بەبێ ڕەزامەندی ئەو لە دار ناکەوێتە خوارەوە.

٩) کەللە ڕەقی گەلی عاد:

گەلی عاد ئەم هەموویان بیست بەڵام باوەڕیان نەهێنا، ئامۆژگاریەکانی هود لەم گوێیانەوە دەهات، لە گوێکەی تریانەوە دەردەچوو.

وتیان: ئەی هود تۆ هیچ بەڵگەیەکت نییە!

ئەی هود بەقسەی تۆ واز لە خواکانی خۆمان ناهێنین.

ئایا بەقسەی کەسێك واز لە خواکانی باوو باپیرمان بهێنین لە کاتێکدا تۆ باوەڕت بەخواکانی ئێمە نییە وەلێیان ناترسی.

ئێمەش باوەڕمان بەخوای تۆ نییەو لێی ناترسین.. ئێمە زۆر گوێمان لە تۆ بووە باسی سزای خواکەت دەکەیت، ئەی کوانێ ئەم سزایە کەی دێت؟

هود وتی: خوای گەورە خۆی دەزانێ، من تەنها ئاگادار کردنی ئێوەم لەسەرە،

گەلی عاد وتیان: ئێمە چاوەڕوانی ئەو سزایە دەکەین، بەبینینی خۆشحاڵ دەبین..!

هود سەرکێشی ئەوانی زۆر بەلاوە سەیر بوو.

زۆری پێ ناخۆش بوو ئەوەندە کەللە ڕەقن.

١٠) سزا:

گەلی عاد هەموو ڕۆژێ چاوەڕوانی بارانیان دەکرد.. هەموو سەیری ئاسمانیان دەکرد بارانی نەدەباری.. زۆر پێویستیان بەباران بوو، زۆر حەزیان بەباران دەکرد.

ڕۆژێکیان بینییان هەور خەریکە بەری ئاسمان بگرێت، زۆریان پێ خۆش بوو، هاواریان کرد وتیان ئەوا هەوری کرد.. باران دەبارێ، خەڵکی لە خۆشیاندا سەمایان دەکرد، وەکردیان بەهاوار.. هاوار.. وەدەیانوت: هەوری بارانە.. هەوری بارانە..

بەڵام هود تێگەیشت کە سزاکەیان کاتی هات، هود پێی وتن: ئەوە هەوری بارانو خۆشی نییە، بەڵکو ئەوە هەوری ڕەشباو تۆفانە، سزایەکی سەختی پێوەیە.

بەڵێ وابوو ، رەشەباو تۆفانێك هەڵی کرد کە هەرگیز خەڵکی شتی وایان نەدیبوو رەشەبایەك هەڵی کەدرەختی لەبن دەردەهێنا ... خانووی دەرووخاند ، وەتێکو مەکانی دەدا بەسەر یەکدا ، ولاخو ئاژەڵی لەگەڵ خۆی هەڵدەگرت وەدوور ... دوور .. فڕێی دەدا .. !

تەپو تۆزی دنیای داگیر کردو تاریکی باڵی کێشا بەسەر زەوی‌دا ، مرۆڤ هیچی نەدەدی .

گەلی عاد ترسیان لێ نیشت ، خۆیان کرد بەماڵەکانیاندا .. دەرگایان لەسەر خۆیان داخست ، منالان باوەشیان دەکرد بەدایکیاندا .. خەڵکی خۆی دەدایە پاڵ دیوارەکان .. لە ژوورەکاندا خۆیان دەگرتەوە .. هاوار .. هاوار .. دەستی پێ کرد .بەلام ئەمرۆ هیچ پەنایەك نییە پەنای بۆ ببرێت ، پەنـا تەنها پەنای خوایە .

ئەم رەشەباو تۆفانە حەوت شەوو هەشت رۆژی خایاند ، ئەو گەلە هەموویان لەناو چوون .. دیمەنی ئەو رۆژە دیمەنێکی زۆر سەیر بوو ، باڵندەکان کەوتبوونە خواردنی لاشەی مردووەکان .. خانووەکان بوو بوون بەکەلاوە ، کونە پەپوو تیایدا دەیخوێند .

ئەو رۆژە کەس دەرنەچوو ، جگە لە هودو ئەوانەی باوەڕیان پێ هێنا بوو ، گەلی عاد هەموویان تیاچوون بەکەللە رەقی‌و کافرێتی خۆیان ..

«الا ان عاداً کفروا ربهم ، الا بعدا لعاد قوم هود» .

وانەی پێنجەم:

چیرۆکو بەسەرهاتی هاوەڵانی چاڵەکە (اصحاب الاخدود):

لەفەرمودەی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم)

لە صوهەیبەوە (رەزای خوای لێ بێت) دەگێڕنەوە ئەویش لە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) کە فەرمویەتی: لەو گەلانەی لەپێش ئێوەدا بوون پاشایەك هەبوو کە جادو گەرێکی هەبوو، کاتێك جادوگەرەکە پیر بوو بەپاشای وت: من پیر بوومەو مردنم نزیك بۆتەوە، جامنداڵێك بنێرە بۆ لام بۆ ئەوەی فێری جادوگەری بکەم، پاشاش کورێکی بۆ نارد کە فێری جادووگەری بکات، وەلە رێگەی جادووگەرو پاشاکەشدا راهیبێك هەبوو هەموو جارێ منداڵەکە دەچوو بۆ لایو لەلای دادەنیشتو گوێی لە قسەی دەگرتو پەسەندی دەکرد، لەوەدوا کە دەچوو بۆ لای جادوگەرەکە لێی دەدا چونکە دوادەکەوتو پێی دەوت: بۆ دواکەوتی؟ وەکە دەهاتەوە بۆ ماڵەوەش دوبارە لێیان دەداو دەیانوت: بۆ دواکەوتووی؟ منداڵەکەش سکاڵای ئەم حاڵەی بردە لای راهیبەکە، ئەویش پێی وت: ئەگەر جادوگەرەکە ویستی لێت بدات بڵێ لە ماڵەوە دوایان خستم، وەئەگەر لە ماڵەوە ویستیان لێت بدەن بڵێ جادوگەرەکە دوای خستم.

ماوەیەك بەم شێوەیە مایەوە، رۆژێك توشی ئەژدیهایەکی گەورە بوو کە خەڵکی بەگیر هێنابوو، وتی ئەمرۆ دەزانم کە جادوگەرەکە باشترە یان راهیبەکە، ئینجا بەردێکی هەڵگرتو وتی: ئەی خوایە! ئەگەر رێگەو کاری خوا پەرستەکەت پێ باشترە لە ئیشی جادوگەرەکە ئەوا بەو بەردە ئەو مارە بکوژە، تا ئەم خەڵکە برۆن، ئینجا بەردەکەی تێگرتو کوشتیو خەڵکەکە رۆیشتن، دوایی چوو بۆ لای خوا پەرستەکەو ئەم رووداوەی بۆ گێڕایەوە، ئەویش پێی وت: کورم تۆ لە من باشتری، وەتۆ تاقی دەکرێیتەوەو تووشی دەردە سەری دەبی ئەگەر توشی تاقیکردنەوە بووی راستی من مەڵێ، کورەکە وای لێ هات کوێرو بەڵەكو نەخۆشییەکانی تری چاك دەکردەوە بەیارمەتی خوا.

هاوەڵێکی پاشا هەبو کوێر بوو ئەمەی بیستو بەدیارییەکی زۆرەوە چوو بۆ لایو وتی: ئەم هەموو دیارییەم هێناوە بۆت ئەگەر چاکم بکەیتەوە هەمووی بۆ خۆت، ئەویش وتی من کەس چاك ناکەمەوە بەس خوای گەورە چارەو شیفا دەدات، ئەگەر باوەڕ بێنی بەخوای گەورە ئەوە داوا دەکەم لە خوا چاکت دەکاتەوە، ئەویش باوەڕی هێنا بەخوای گەورەو نزای بۆ کردو چاك بویەوە وەك جاری جاران لە کۆڕو دانیشتنی پاشادا دانیشت پاشاش پێی وت: کێ چاوتی چاك کردەوە؟ وتی: پەروەردگارم! پاشا وتی: من؟ وتی: نەخێر خوای منو خوای تۆ، وتی: بو تۆ جگە لەمن پەروەردگاری ترت هەیە؟ وتی: بەڵێ پەروەردگاری منو تۆش تەنها (الله)یە.

پاشاش پیاوەکەی گرتو ئازارو ئەشکەنجەیەکی زۆریدا تا راستی کورەکەی وت، کورەکەیان هێناو پاشا پێی وت: کورم جادوگەریت گەشتە پلەیەك کە کوێرو گول

چاك بكەيتەوە؟
کوڕەکەش وتی: من کەس چاك ناکەمەوە بەڵکو خوا چاکی دەکاتەوە! پاشا وتی: من؟ وتی: نەخێر، پاشا وتی: مەگەر خوایەکی ترت هەیە جگە لەمن؟ وتی: خوای منو خوای تۆش تەنها (الله)یە.. ئەویشی گرتو خستییە ژێر ئەشکەنجەوە هەتا راستی راهیبەکەی درکاند.
راهیبەکەیان هێنا، پێیان وت: لە ئایینەکەت پەشیمان ببەوە، ئەویش رازی نەبوو، پاشان مشاریان هێناو دەمی مشارەکەیان لەسەر تەوقی سەری داناو بەمشار لە تەوقی سەریەوە دایان هێناو کردیان بەدوو لەتەوە، هەتا کەرتەکانی کەوتن بەم لاو لادا، ئینجا بە کوێرەکەیان وت: لە ئایینەکەت پەشیمان بەوە، ئەویش رازی نەبوو، ئینجا مشاریان هێناو وەك راهیبەکە کردیان بەدوو لەتەوە، ئینجا منداڵەکەیان هێناو پێیان وت: لە ئاینەکەت پەشیمان ببەوە، ئەویش رازی نەبوو، ئینجا دایانە دەست چەند کەسێكو پێی وتن بیبەن بۆ سەر فلان کێو، کە چونە سەر لوتکەی چیاکە ئەگەر پاشگەز نەبووەوە، ئەوە لەوێوە فرێیدەنە خوارەوە، کە بردیانە سەر لوتکەی چیاکە، کورەکە وتی: ئەی خوایە ئەمانەم لە کۆڵ بکەوە چۆن خۆت بەچاکی دەزانی، ئیتر کێوەکە کەوتە لەرزینو هەموویان کەوتنە خوارەوەو خۆی بەساغی گەڕایەوە لای پاشا.
پاشا پێی وت: هاوڕێکانت کوان؟ وتی: خوای گەورە لە کۆڵمی خستن! دیسان دایەوە دەست کۆمەڵێکی تر لە دەستو پێوەندەکانی، وتی: بەپاپۆڕ بیبەن تا دەگەنە ناوەڕاستی دەریاوە، ئەوانیش بردیانو کوڕەکەش وتی: ئەی خوایە! ئەمانەم لە کۆڵ بخە چۆن خۆت بەچاکی دەزانی! پاپۆڕەکەیان وەرگەڕاو نقوم بوونو خۆی گەڕایەوە بۆ لای پاشاو پاشا پێی وتەوە: ئەی هاوڕێکانت چیان بەسەر هات؟ وتی: خوای گەورە لە کۆڵمی کردنەوە.
ئینجا بەپاشای وت: تۆ بەم شێوەیە منت بۆ ناکوژرێت، هەتا ئەوەی من پێت دەڵێم نەیکەی، جا ئەگەر بەقسەم بکەی دەتوانی بمکوژی ئەگینا ناتوانی، پاشا وتی: ئەوەی تۆ دەیڵێی چییە؟ وتی: گشت خەڵکی شارەکە لە مەیدانێکدا کۆ بکەوەو منیش بەلقی دارخورمایەکەوە هەڵواسەو تیرێك لە تیردانەکەی من هەڵکێشەو دای بنێ لەناو کەوانەکەداو بڵێ: بەناوی خوا، پەروەردگاری ئەم منداڵە، لە پاشان تیرەکەم تێ بگرە، ئەگەر وابکەی دەمکوژی، پاشاش وای کردو تیرەکەی خستە ناو کەوانەکەو تێی گرتو وتی: بەناوی خوا پەروەردگاری منداڵەکە، دای لە بنا گوێیەو منداڵەکە دەستی نا بەسەر لاجانگو مرد، خەڵکەکەش وتیان بڕوامان هێنا بەخوای ئەم کوڕە! چوون بۆ لای پاشاو پێیان وت: ئەوەی تۆ لێی دەترسای وارویدا، خەڵکەکە هەموی ئیمانیان هێناوە، پاشاش فەرمانی دەرکردو لەسەر کۆڵانەکان چاڵیان هەڵکەندو ئاگریان تیا کردەوە، ئینجا وتی: ئەوەی لە دینەکەی پەشیمان نەبێتەوە بیخەنە ناو ئەو چاڵە ئاگرانەوە!
ئەوانیش وایان کرد هەر خەڵکیان فرێ دەدایە ناو ئاگرەکەوە، تاسەرە هاتە سەر ئافرەتێ منداڵێکی ساوای پێ بوو شیری پێ دەدا، ژنەکە راماو ترساو راوەستا منداڵەکە پێی وت: دایە گیان دان بەخۆتا بگرە تۆ لەسەر حەقی ئیتر لە چی دەترسی؟ یان چۆن سڵ لە گرتنی رێگەی حەق دەکەیتەوە.

وەرگیراوە لە (ریاض الصالحین) رواه احمد ومسلم والنسائي..

وانەی شەشەم:

چیرۆك‌و بەسەرهاتی «بەڵەك‌و كەچەڵ‌و كوێر»:

لە فەرمودەی پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم)

ئەبو هورەیرە (رەزای خوای لێ بێ) دەفەرموێ: گوێم لە پێغەمبەر بوو (صلى الله عليه وسلم) دەیفەرمو: (سێ كەس لە نەوەی ئیسرائیل بني اسرائيل بەڵەكێك‌و كەچەڵێك‌و كوێرێك خوا ویستی تاقی‌یان بكاتەوە جا فریشتەیەكی لەسەر شێوەی پیاوێك ناردە لایان، فریشتەكە چو بۆ لای بەڵەكەكەو پێی وت: زیاتر حەزت لەچی‌یە؟ وتی: حەزم لە رەنگو پێستێكی جوانەو ئەم بەڵەكیەشم نەمێنێ كە بۆتە هۆی ئەوە خەڵك قێزم لێ بكەنەوە، فریشتەكە دەستێكی هێنا بەسەریدا ئیتر ناشیرینی‌یەكە نەماو رەنگو شێوەیەكی جوان‌و پێستێكی جوانیشی پێ بەخشرا.
ئەوجا فریشتەكە پێی وت: حەزت لەچ جۆرە ماڵێكە؟ پیاوەكە وتی: حەزم لە وشترە، ئەویش وشترە مێینەیەكی هەراشی ئاوسی لەسەر گوانی دایەو پێی وت: خوا پیتو فەڕی تێ بخات بۆت.
ئینجا فریشتەكە رۆیشت بۆ لای كەچەڵەكەو پێی وت: زیاتر حەزت لە چی‌یە؟ وتی: زیاتر حەزم لە قژێكی جوانەو ئەم كەچەڵیەشم نەمێنێ كە بەهۆیەوە خەڵك بێزم لێ دەكەنەوە، فریشتەكە دەستی هێنا بەسەریدا ئیتر كەچەڵی‌یەكەی نەماو قژێكی جوانیشی پێ درا ئینجا پێی دەفەرموێت: حەز لەچ جۆرە ماڵێك دەكەی؟ دەڵێ: ە رەشە ولاغ، جا مانگایەكی ئاوسیشی داپێ‌و پێی فەرمو: خوا پیتو بەرەكەتی تێ بخا بۆت.
ئینجا فریشتەكە چوو بۆ لای كوێرەكەو پێی وت: زیاتر حەزت لە چی‌یە؟ وتی: حەزم لە دوو چاوی ساغە كە خوا بیاندا پێم تا ئەم خەڵكەیان پێ ببینم، ئینجا دەستێكی هێنا بەسەری‌داو خوا چاوەكانی دایەوە، ئەوجا پێی فەرمو: ئەی حەزت لەچ جۆرە سامانێكە؟ وتی: لە مەڕ، ئەویش مەڕێكی ئاوسی داپێ.
بەرە بەرە ئاژەڵەكان زاوزێیان دەكردو ئەوانیش بەرهەمیان دەهێنا تاوا زۆر بوون ئەمیان بوو بەخاوەنی پڕ شیوێ وشترو ئەویان بوو بەخاوەنی پڕ دۆڵێ رەشە ولاغ‌و ئەویتریان بوو بەخاوەنی پڕ لە شیوێ مەڕ، دەفەرموێ: لە پاشاندا فریشتەكە خۆی لێ گۆڕین‌و لەسەر شێوەو رەنگی ئەو كاتەی بەڵەكەكە خۆی هاتەوە بۆ لای‌و پێی وت: پیاوێكی هەژاری رێبواری لێ قەوماوم، سەر بەهیچ لایەكدا دەرناكەم، جا مەگەر یەكەم بەپشتیوانی خوا پاشان بەهۆی یارمەتی تۆوە بگەمەوە شوێن‌و رێی خۆم، جا تۆ بیتو بەخاتری ئەو كەسەی كە ئەم شێوە جوانەو ئەم لەشە جوانەو ئەم ماڵە زۆرەی پێ داوی وشترێكم بدەرێ تالەم سەفەرەدا خۆمی پێ بگەیەنمەوە ماڵەوە.
كابرا وتی: خاوەن بەش زۆرن بەر تۆ ناكەوێت، فریشتەكەش فەرموی: وەك من تۆ بناسم وایە، ئەرێ ئەتۆ ئەو پیاوە بەڵەكە نەبویت كە خەڵك بێزی لێ دەكردیتەوە، وەئەو هەژارە نیت كە خوا دەوڵەمەندی كردیت!؟ وتی: من ئەم ماڵ‌و سامانەم لە بابو

باپیرمەوە بۆ بەجێماوە ئەوانیش هەر بوویانەو پشتاو پشت بە بەگزادەیی هاتوەتە خوارەوە! فریشتەکەش وتی: ئەگەر درۆ دەکەیت خوا وەك جاری جارانت لێ بکاتەوە.

ئینجا لەسەر شێوەو روخساری پێشووی کەچەڵەکە چوو بۆ لای ئەویش، چی بە بەڵەکەکە وت دیسان بەمیشی وت، وەبەڵەکەکە چی بە فریشتەکە وت دیسان کەچەڵەکەش ئەوەی وەڵام دایەوە، فریشتەکەش وتی: ئەگەر درۆ دەکەی خوا وەك جاری جارانی خۆتت لێ بکاتەوە!

جا لەدوایدا لە شێوەو روخساری پێشووی کوێرەکەشدا هاتەوە بۆ لایەو فەرموی: پیاوێکی هەژاری رێبواری لێ قەوماوم، سەر بەهیچ لایەکدا دەرناکەم، جامەگەر بەپشتیوانی خوداو پاشان بەهۆی یارمەتی تۆوە بگەمەوە شوێن و رێگەی خۆم، جا تۆ بیت و ئەو خوایەی چاوەکانی چاك کردیتەوە مەرێکم بدەری، بەڵکو لەم سەفەرەمدا پێی بگەمەوە ماڵەوە، پیاوە کوێرەکە وتی: ئای! منیش وەك ئێستای تۆ کوێر بووم و دەزانم کوێر چەندە کوڵەوارە، وەخوا چاوی چاك کردمەوە، سەرەڕای ئەوەش هەژاریش بووم و دەشزانم هەژاری چەندە ناخۆشە، جا کەواتە بەئارەزووی خۆت چی دەبەی بۆ خۆت بیبە، وەچی دەهێڵیتەوە بۆ من ئارەزووی خۆتە، بەو خودایە هەرچی ئەمرۆ تۆ بیبەیت بۆ خۆت لە رێگەی خوادا دەست ناهێنمە رێت، فریشتەکەش وتی: ماڵی خۆت بۆ خۆت، منیش فریشتەم پێویستم بە ماڵ نییە، بەراستی رووداوەکە ئاوایە:

ئێوە واتە (تۆو بەڵەك و کەچەڵەکە) لە لایەن خوای گەورە تاقی کرانەوە، خوا لە تۆ رازییە، بەڵام لە هەردو هاورێکەت رەنجاوو نارازییە...

وەرگیراوە لە (ریاض الصالحین) متفق علیه...

وانەی حەوتەم:

چیرۆك و بەسەرهاتی مار لەگەڵ موسادا (سەلامی خوای لەسەر بێت):

١) لەلای كێوی طور:

موسا پاش ئەوەی دەساڵ شوانی مەڕەكانی حەزرەتی شوعەیبی لە (مەدیەن) تەواو كرد ، خێزانەكەی هێناو هاتن بەرەو میصر ، ئەو شەوە شەوێكی زستانەی سارد بوو موسا ڕێگەكەی ون كرد ، پاشان ئاگرێكی بەدی كرد ، بەخێزانەكەی وت : لێرە بمێننەوە تادەڕۆم بۆ لای ئەو ئاگرە تابزوتێكی ئاگراویتان بۆ بهێنم خۆمانی پێ گەرم بكەینەوە لەم سەرمایەدا ، وەبەڵكو لای ئاگرەكە كەسێكی لێ بێت ڕێگەم نیشان بدات .

ئەو ئاگرەی كە موسا بینی لە نزیك شاخێك بوو ناوی (طور) بوو ، كاتێ موسا هات بۆ لای كێوەكە بانگ كرا : (یا موسی) ئەی موسا ، موساش سەیری ئەم لاو لای خۆی كرد هیچی نەبینی ، لە دڵی خۆیدا هەستی بەترس و خۆفێك كرد .

ئەو دەنگەی ئەو بیستی لە دەنگی مرۆڤ نەدەچوو ، دەنگێكی بەرز بوو كە دڵی ترسی لێ نیشتبوو بۆی ، موسا دەنگەكەی جارێكی تر بیستەوە وتی : «اني انا ربك» من پەروەردگاری تۆم ، ئەوەی قسەی لەگەڵ موسا كرد ئەوە خوا بوو ، پەروەردگاری جیهان بوو ، فەرمووی بە موسا : «فاخلع نعليك» پێڵاوەكانت دابنێ ، تۆ پێ دەنێی بەشوێنێكی پیرۆزدا كەشیوی پیرۆزی (طوی)یە ، پەروەردگاری بوونەوەر قسەت لەگەڵ دەكات .

پاشان خوا پێی فەرموو : «وانا اخترتك فاستمع لما يوحى» من تۆم هەڵبژاردووە دەگوێ بگرە بۆ ئەوەی پێتی دەڵێم : «اني انا الله لااله الا انا فاعبدني» من خوام هیچ خوایەكی تر نییە شایەنی پەرستن بێت ، بێجگە لە من ، دەبم پەرستە ، وەبیری ئەو بەڵێن و پەیمانەی بكەوە كە لە گەڵمدا بەستووتە وەفەرمانەكانم ئایینەكەم جێ بەجێ بكە لە ژیانو پەرستندا وەنوێژ بكە بۆ ئەوەی منت بیر بێتەوە ، ئەزانم كە ڕۆژی دوایی دێو گومانی تیا نییە ، وەتیایا هەموو كەسێ پاداشتی ئەو كردەوەیەی دەدرێتەوە كە لە دونیادا كردویەتی ، جا با ئەوانەی بڕوایان پێی نییە ، شوێنی ئارەزوویان كەوتوون با ئەوان لەبیرت نەبەنەوە .

پاشان خوای گەورە پرسیاری لێ كرد : «وما تلك بيمينك يا موسى»؟ ئەوە چییە بەدەستی ڕاستەوەیە ئەی موسا ؟ موسا وتی : «قال هي عصاي اتوكأ عليها واهش بها على غنمي ولي فيها مآرب اخرى» ئەوە گۆچانەكەمە خۆمی بەسەرا دەدەم وەپێی دەدەم لە گەڵای دارەكان وەگەڵاكەی بەر دەبێتەوەو مەڕەكانم دەیخۆن ، وەهەندێ ئیش و كاری تریشم پێی هەیە .

خوا فەرموی : «القها یاموسی» ئەی موسا فرێیدە بینی بوو بەمارێ دێتو دەروا لە بەردەمیا ، موسا ترساو پشتی هەڵکردو رایکرد ، خوا دەفەرموێ : «فلما رآها تهتز کأنها جان ولي مدبراً ولم یعقب» القصص.٣١. کاتێ گۆچانەکە بەزەوی کەوت بینی دەجولێ وەك مارێکی گەورەی لەش سووك ، پشتی هەڵکردو رای کرد بێ ئەوەی بگەرێتەوە خوا بانگی کرد «یا موسی اقبل ولا تخف انك من الآمنین» القصص.٣١. بگەرێرەوە موسا مەترسە وەدڵنیابە تۆ زیانت پێ ناگات تۆ لەوانەی سەلامەتی، گۆچانەکەت بگرە ، موسا دەستی درێژ کرد بۆ مارەکەو گرتیو بووەوە بەگۆچانەکە .

پاشان خوا فەرمووی : «واضمم یدك الی جناحك» دەست بخەرە ناو گیرفانت پاشان دەری بهێنەرەوە ، موساش دەستی خستە گیرفانیەوەو دەری هێنایەوە بینی دەستی سپی بووە دەدرەوشێتەوە ، بەبێ ئەوەی تووشی زیان بێت ، پاكو بێگەردی بۆ پەروەردگاری جیهانە ، خوا فەرموی ئەمە دوو بەڵگەن لە لایەن پەروەردگارتەوە بۆ فیرعەونو دەستو پێوەندەکەی ، فیرعەون ئەو پاشایەی کە خۆی کردووە بەخواو خۆی بەزل ئەزانێ ، لە زەویداو خراپەکاری تێدا بەرپا دەکات ، وەبەڵگەن لەسەر راستی پێغەمبەرایەتی‌یەکەی ، خوا فەرموی دە بەو دوو بەڵگە برۆ بۆ لای فیرعەونو پێی بڵێ من نێراوی خوام بۆ لای تۆ ، وەفەرمانی پێ بکە کەخوا بپەرستێو دادپەروەر بێ لە ناو خەڵکداو ستەم نەکاتو کەس نەکوژێت ، وەفەرمان بەکەس نەکا کە بیپەرستێ ، چونکە خوای راستەقینە هەر (الله)یە ، پەروەردگاری ئاسمانەکانو زەویو ئەوەشی کە لە نێوانیاندایە ، موساش داوای چەند شتێکی لە خوای گەورە کرد پێش ئەوەی بروا بۆ لای فیرعەون «قال ربي اشرح لي صدري ویسر لي امري واحلل عقدة من لساني یفقهوا قولي واجعل لي وزیراً من اهلي هارون اخي اشدد به ازري واشرکه في امري . . .» طه.٢٥.٣٥ . .

خوای گەورەش موسای بۆ پەیامەکە ئامادە کردو ئەوەی داوای کرد پێی بەخشی ، کە داوای ئەم شتانەی کردبوو :

١. سنگی فراوان بکا بۆ گەیاندنی ئەو پەیامە ، تا نارەحەتی‌یەکانی بەلاوە ئاسان بێ .

٢. داوای کرد ئیشەکەی بۆ ئاسان بکاو کۆسپەکانی بۆ چارەسەر بکا وەك نەرم کردنی دڵەکانو پاراستنی لە فرو فێڵی دوژمنان .

٣. داوای ئەوەی کرد کە ئەو زمان گیراویەی بۆ بکاتەوەو زمان پاراویو وشەی کاریگەری پێ ببەخشێ تا سەرکەوتوو تر بێ لە کارەکانیدا .

٤. داوای هاورێو یارمەتی دەرێکی کرد لە خزمەکانی کە متمانەی پێوە ئەمین بێ .

وەخوای گەورە کە داواکەی لێ وەرگرت پێی فەرمو : ئێمە بۆ جاری دووەم منەتمان بەسەردا دەکەین هەروەك چۆن لە یەکەم جاردا خستمانە دڵی دایکتەوە کە فرێت بداتە قەراغ ئاوەکە تا دوژمنێ لە دوژمنەکانی خواو دوژمنی تۆ هەڵی بگرێتەوە ، خۆشەویستی خۆمم پێ بەخشی بەشێوەیەکی وابەر کەسێ چاوی پێت بکەوتایە خۆشەویستێتی بکەوتایە دڵەوە ، بۆیە هەر کە ئاسیا ژنی فیرعەون چاوی پێت کەوت بەفیرعەونی وت بابیکەین بە کوری خۆمان ئیتر فیرعەون نەیکوشتیو بەخێوی کردی .

دوایش گێرامانیتەوە بۆ لای دایکت تا دڵنیا بێ لە ژیانت ، وەبۆ جاری سێیەمیش رزگارمان لێ گرتی کاتێ پیاوێکت کوشت وەرزگارمان کردی لە خەمو پەژارە ، بەوەی کە دەرگای تۆبەو پەشیمان بونەوەمان بۆ کردیتەوە ، پاشان تاقیمان کردیتەوە بەوەی کە

رابکەی لە تۆڵەکەی ، وەخۆت توشی غەریبیو دوورە وڵاتیو دوری لە خزمو کەسو کار کرد ، وەهەڵسای بەلەوەڕاندنی مەڕو خزمەت کردنی خەڵك ، ئێمە لە هەموو ئەمانە رزگارمان کردی پاشان چەند ساڵێ لە (مەدیەن) مایتەوە ، کاتێکیشی لێی چوویتە دەر بانگمان کردی وەئەوەتا قسەمان لەگەڵ دەکەیت .

خوا فەرمانی پێ کرد کە خۆیو براکەی بڕۆن بۆ لای فیرعەون بەو بەڵگەو موعجیزانەوە ، وەئاگاداری کردن کە کەمتەرخەمی لە یادی خواو گەیاندنی پەیامەکەیدا نەکەن ، وەبەتایبەتی ناردی بۆ لای فیرعەون چونکە لە سنور دەرچوو بوو ، وەپێی فەرموون کە بەنەرمیو لەسەر خۆی قسەی لەگەڵ بکەن ، بەڵکو دڵی نەرم ببێتو لە خوا بترسێ ، موساو هارون وتیان : ئێمە لە ستەموزۆری فیرعەون دەترسین ئەگەر ئەم پەیامەی پێ بگەیەنین لەوانەیە تووڕە ببێو سزای کتوپڕو دەست بەجێمان بدات ، خوا فەرموی : مەترسن لەوەی لە خەیاڵتاندایە منتان لەگەڵدام دەبیستمو دەبینم ، وەدەتان پارێزم لە زۆرداریەکەی ، وەپێی وتن بەفیرعەون بڵێن ئەوان دوو رەوانە کراوی خوان کە تۆ (فیرعەون) بەندەیەکی لە بەندەکانی ، وەخوا نیت وەکو داوای خوایەتی دەکەی ، وەبۆت نییە نەوەکانی ئیسرائیل دەسگیر بکەیو ئازادییان لێ زەوت کەیت ، وەوازیان لێ بێنە تا ئازادی ئەوەیان هەبێ بێن لەگەڵماندا ئەگەر حەز بکەن ، وەبۆت نییە سزایان بدەیت بە بەکارهێنانیان لە گرانترین کاردا ، وەئێمە بەڵگەمان پێیە کە ئێمە داوامان لێکراوە پێتی رابگەیەنین ، وەئارامیو ئاسایشی بۆ کەسێکە شوێن راستی بکەویو باوەڕ بەخوا بهێنێ .

٢) لە کۆشکی فیرعەوندا:

« فأتیاه فقولا إنا رسولا ربك » طه-٤٧. کاتێ هاتن بۆ لای فیرعەون پێیان وت : ئێمە نێرراوی پەروەردگارتین ، ، ئیتر نەوەکانی ئیسرائیلمان لەگەڵ بنێرەو چیتر ئازاریان مەدە ، وەئێمە بەڵگەمان بۆ هێناوی لە لای پەروەردگارتەوە وەبۆ تۆ هەیە هێمنیو ئاسایش گەر شوێنی ئەوە بکەوی خوا بۆی ناردوین بەوەحی وەسزاش دێتە سەر ئەوەی خوا بەدرۆ بخاتەوەو پشتی لێ هەڵ بکات .

خوا لەسەر زاری فیرعەون دەفەرموێ : « قال فمن ربکما یاموسی » طه-٤٩. فیرعەون وتی : ئەی موسا پەروەردگارتان کێیە ؟

موسا وتی : پەروەردگارمان ئەو پەروەردگارەیە کە هەموو شتێکی دروست کردووەو هیدایەتی داوە تا بەو شێوەیە بژێت کە خوا بۆی نەخشە کێشاوە .

وەوتی : بۆم نییە بێجگە لە هەق هیچی تر لە بارەی خواوە بڵێم لەبەر ئەوەی کە دەیزانم لە بارەی بەتواناییو دەسەلاتیەوە وەهەست کردنم بەگەورەییەکەی .

فیرعەون وتی : ئایا بەڵگەت پێیە لەسەر راستی پەیامەکەت . ؟

موسا وتی : بەڵێ ..

فیرعەون وتی : کامەیە ؟

موسا گۆچانەکەی هەڵداو بوو بەمارێ دەهاتو دەچوو ، پاشان دەستی لە گیرفانی دەرهێنا کە شەوقی دەداو دەدرەوشایەوە وەك گڵۆپ وابو .

فیرعەون وتی : ئەمە سیحرە ، ئێمەش ساحیرمان زۆر هەیە ، ژوانێ (موعد) دابنێ لە نێوان ئێمەو خۆتدا کە تیایدا لەگەڵ ساحیرەکان بەیەك بگەن ، ئەوسا دەبینین سەرکەوتن بۆ کێ دەبێ .

٣) رۆژی زینەت:

ژوانگەی رۆژی (زینەت) بوو کە جەژنی وڵاتەکەی فیرعەون بوو ، فیرعەون هەموو سیحر بازەکانی شاری کۆکردەوەو خەڵکیشی بۆ بانگ کرد تا ئامادەی ئەو بەیەك گەیشتنە بن : بەیەك گەیشتنی موساو سیحربازەکان ، ساحیرەکان بەفیرعەونیان وت : ئەگەر سەرکەوتین پاداشتو کرێمان دەدەیتێ ؟

فیرعەون وتی : بەڵێ ، وەلە خۆشمتانەوە نزیك دەکەمەوە ، وتیان : ئەی موسا یا تۆ هەڵیدە یا ئێمە هەڵی دەدەین .

موسا وتی : ئێوە هەڵی‌دەن ، کاتێ گوریسو پەتەکانیان هەڵدایە سەر زەوی ، چاو بەستی خەڵکیان پێ کرد وەسیحرێکی زۆر گەورەیان کرد تا موسا ترسا کە سیحر بازەکان سەرکەون بەسەریا ، خوا نیگای بۆ نارد «لاتخف انك انت الاعلى» ئەی موسا مەترسە تۆ سەرکەوتوویت ، وەتۆ بەهێزی ، چونکە خوا لەگەڵتایە ، هەر کەسێکیش خوای لەگەڵ بێ کێ دەتوانێ بەسەریا سەر بکەوێ ؟ موساش گۆچانەکەی فرێدا بووە مارێکی گەورە کە هەموو پەتو گوریسی سیحر بازەکانی قووتدا .

لێرەدا سیحر بازەکان کرنووشیان برد وەوتیان «آمنا برب العالمين ، رب موسى وهارون» الاعراف ـ ١٢١ـ١٢٢ .

باوەڕمان هێنا بەپەروەردگاری موساو هارون ، هەموو خەڵکەکەش گوێیان لێ بوو ، بۆچی سیحر بازەکان باوەڕیان هێنا ؟

چونکە کاتێ سیحر بازەکان پەتو گوریسەکانیان هەڵدا ، لەبەر چاوی خۆیان نەدەبوو بەماری راستەقینە ، بەڵکو هەر چاو بەستی خەڵکیان دەکرد بەهۆی ئەو زانستو زانیاری‌یەی دەیانزانی لە فرو فێڵو تەڵەکە بازی ، خەڵکەکە دەیان بینی کە مارنو بەسەر زەویدا دەڕۆن ، بەلأم سیحربازەکان هەر بەپەتو گوریس دەیان بینی چونکە کاری لە خۆیان نەدەکرد بەلأم گۆچانەکەی موسا بووە مارێکی راستەقینە ، خوا گیانی پیا کردو ژیانی پێ بەخشی ، سەیریان کرد ئەوەی کە لەبەر چاویان دەکرێ سیحر نی‌یە ، بەڵکو موعجیزەیەو لە توانای مرۆڤ بە دەرە ، کەس پێی نی‌یە جگە لە پێغەمبەران ، فیرعەون تووڕە بووو هەڕەشەی لێ کردن بەکوشتنو بڕینو سزادان ، وەپێی وتن ئایا باوەڕتان پێ هێنا پێشی ئەوەی رێگەتان پێ بدەم ، ئەمە فرو فێڵێکە کردتان لە شاردا تا خەڵکەکەی لێ وەدەرنێن ، وەوتی : ئەوە گەورەکەتانە کە فێری سیحری کردن ، دەبێ دەستی راستو قاچی چەپتان بەپێچەوانەوە ببڕم ، هەڵتان بواسم ، ئەو کاتە دەزانن کە کێمان سزای سەختترە من یا پەروەردگای موسا ؟

روویان تێکردو وتیان کە باوەڕ دڵیانی پڕ کردبوو : گوێ رایەڵیت ناکەینو واز لە پەروەردگارمان ناهێنین کە بەڵگەو موعجیزەکانی موسا شاهیدی لەسەر دەدەن ، چی دەکەی بیکە ، تۆ تەنها لەم دنیایەدا دەسەلأتت هەیە (ئەویش هەر بەسەر لاشەوە ئەگینا دەسەلأتت بەسەر دڵماندا نی‌یە) وەخوا پاداشتمان دەداتەوە بەبەهەشت گەر بمانکوژیت ، ئێمە باوەڕمان بەخوا هێنا تا خۆشبێ لە هەڵەکانمان ، وەتاوانی ئەو سیحرەش کە فێرت کردین ، وەخوا بۆ ئێمە چاکترە لە تۆ ، وە پاداشتی ئەو تا سەرو بەردەوامە ، وەوتیان : «ربنا افرغ علينا صبرا وتوفنا مسلمين» الاعراف ـ ١٢٦.

پەروەردگارمان ئارامو سەبرمان پێ بدەو بەموسڵمانی بمانمرێنە ، خزمەتکارەکانی فیرعەون وتیان : ئایا واز لە موسا دێنی خراپە لە زەویدا بکاو واز لە خواکەت بهێنێ ؟
فیرعەونو دەستو پێوەندەکانی بڕیاری ئەوەیاندا کە نەهێڵن بە ئازادی بجوڵێتەوە لە ترسی ئەوەی واز لە دینی فیرعەون نەهێنن ، وەپیاوانیان بکوژێو دەست بگرێ بەسەر ئافرەتاندا .
موسا داوای لە بڕواداران کرد کە ئارام بگرن پشت ببەستن بەخوا وەبەڵێنی سەرکەوتنی پێدان .
تا دوایی خوای گەورە وەحی بۆ موسا نارد کە لەگەڵ بەندەکانم بڕۆن بەدەریاداو ترسی ئەوەتان نەبێت کە دەستگیر بکرێن یا بخنکێن ، وەفیرعەون بەخۆیو سەربازەوە شوێنیان کەوتو لەلای ئاوەکە پێیان گەیشتن موساو باوەڕدارانیش چوونە ناو دەریاوەو فیرعەونو سەربازەکانی دوایان کەوتن ، خوای بالاَ دەستیش موساو بڕوادارانی رزگار کردو فیرعەونو سەربازەکانیشی خنکان لە ئاوەکەدا .

«پەندو ئامۆژگاری»

١) لەم چیرۆکەدا ئاماژەیەك هەیە بۆ دەسەڵاتو توانای خوا، ئەمەش لە دوو بەڵگەدا:

یەکەم: بوونی گۆچانەکە بەمارێك کە گیانو ژیانی تێدا بوو لای کێوی طور وەلە کۆشکی فیرعەون وە لەرۆژی جەژنیشدا (زینەت) .
دووەم: دەست خستنە ناو گیرفانەوەو دەرهێنانەوەی کە بە شێوەیەك وەك گڵۆپێکی رۆشن دەدرەوشێتەوە .

٢) چاك کردنی گەلان پاش تێك چوونیان:

ئەو گەلەی کە لە ناو زۆرداریدا پەروەردە دەبن وەبەچەورو ستەم رەفتاریان لەگەڵ دەکرێ لەلایەن دەسەڵاتدارو حوکمرانەکانیەوە رەوشتیان تێك دەدات ، وەدەروونی زەلیلو ژێر دەستە دەکات ، وەئەگەر ماوەیەکی زۆری بەسەردا بڕوا ئەم رەوشتانە دەبنە شتێکی سروشتی ، حاڵی نەوەکانی ئیسرائیلیش‌ئاوا بو ، جەوری فیرعەون فیترەتی تێك دابوون کاتێ موسا هات داوای جیهادو چوونە ناو زەوی پیرۆزەوەی کرد ، دڵو دەروونە لاوازەکەیان نەیتوانی گوێڕایەڵی بکات بۆ جیهاد ، ئەمەیە پەروەردەی خوایی ، دەیەوێ پەروەردە بن لە چۆڵەوانیدا تاهێزو توانایان تیا دروست بکا تا بتوانن بچنە ناو زەوی پیرۆزەوە .

٣) پاشەڕۆژی کوفرو ستەم:

کاتێ ئینسان ئەو هەموو شەڕو شۆڕو وێرانکارییە دەبینێ دەپرسێ کە هۆی هەموو ئەمانە چییە، وەڵامێکی وای دەست ناکەوێ کە دڵی ئاو بخواتەوە، وەسەر دەکێشێ بۆ ڕەش بینی وەسەیر کردنی ژیان بەچاویلکەی رەش کە بەختەوەریو دڵشادی تێدا نییە، قورئان لە چەند شوێنێکدا وەڵامی هۆی ئەم سزاو نارەحەتییەی تووشی ئینسان دەبێ دەداتەوە، بەتایبەتی لە چیرۆکی موسادا وەبۆمانی روون دەکاتەوە کە لە هۆیەکانی بێ باوەڕیو ستەمکاریو تاوانبارییە «وتلك القری اهلکناهم لما ظلموا» ال‌عمران-٥٦.

٤) خۆگری بیرو باوەڕ:

بیرو باوەڕ ئەگەر لە دڵدا دروست بوو هەرچی هێزی ماددی هەیە ناتوانێ بیلەرزێنێ کاتێ فیرعەون هەڕەشەی کوشتنی لێ کردن وەڵامی ئەوان ئەوە بوو: «قالوا انا الی ربنا منقلبون» الاعراف‌ـ١٢٥. واتە: ئێمە بۆ لای خوای خۆمان دەگەڕێینەوە، ئەم بیرو باوەڕە ستەمو زۆرداریيان لا ئاسان دەکات، چونکە ئینسان گەڕانەوەی بۆ لای خوایە زوو بێ یا درەنگ وەگرنگ نییە زووش بگەن.

زووش پێی بگەن ئەگەر ئەوە ئیرادەی خوا بێو رەزامەندی ئەویان دەست کەوێت، لە خوا دەپاڕانەوە کە ئارامیو خۆگرییان پێ بداو بەموسڵمانی بیان مرێنێ، دوەای ئەم ساحیرانە ئەوە دەگەیەنێ کە ئەوان ئامادەن نارەحەتیو ئازاری بەردەوام بکێشن لە پێناوی باوەڕەکەیاندا، بۆیە قورئان ئاگادارمان دەکاتەوە کە باوەڕمان حەلەها رووکەشو لاواز نەبێ بەشێوەیەك خۆی نەگرێ لە بەردەم رۆژگاردا «ومن الناس من یعبد الله علی حرف فأن اصابه خیر اطمأن به.....» الحج‌ـ١١. واتە: کەسانی وادەیە کە خوا بەشێوەیەك دەپەرستێ کە هیچ دامەزراوییەکی تیا نییە، ئەگەر خێر رووی تێ بکا پێی دڵخۆشو بەختەوەر دەبێ، بەڵام ئەگەر ناخۆشی روی تێکرد واز لە دینەکەی دێنێ.

٥) سەرکەوتنی هەق بەسەر ناهەقدا:

بەشێوەیەك کە ناهەق هەرچەند خۆی بەزل بزانێو پشتو پەنای هەبێ هەر دەبێ لە بەردەم هەقدا بروخێو ژێر بکەوێ، ئەگەر شوێن کەوتوانی هەق بەراستی خۆیان یەکلا بکەنەوە بۆ پەروەردگاریان بۆ گەیاندنی پەیامەکەی، بۆیە ئەم ساحیرانە کە سیحریان دەکرد وەچاو بەستی خەڵکیان دەکرد نەیانزانی کە خوا پشتگیری موسا دەکا بەبەڵگەیەکی زۆر بەهێزتر لە سیحرەکەیان، ئەمەش نمونەیەکی بەیەك گەیشتنی هەقە لەگەڵ ناهەقدا کە خۆی نەگرت کە قورئان بۆمانی دەگێڕێتەوە.

ساحیرەکان خۆیان دەیانزانی ئەوەی ئەوانی لە سەرن ناهەقە وەزانیان ئەوەی موسای لەسەرە ئەوە راستە بۆیە یەکەم کەسی ئەوان باوەڕیان پێ هێنا.

٦) رزگار بوونی بڕواداران:

کاتێ خوا فەرمانی بەموسا کرد کە لە میصر دەرچن ، وەفیرعەونو سەربازەکانی شوێنیان کەوتن بەمەبەستی لەناو بردنیان ، لای ئاوەکە پێیان گەیشت هاوەڵانی موسا سەیری دواوەیان کرد بینییان وادەستگیر کرانو دەریاش لە پێشیانەوەیە ، وایان زانی لەهاو چونیان نزیکە بەڵام موسا دامەزراو بووو نەترسا وتی : «ان معي ربي سيهدين» الشعراء-٦٢- من خوام لەگەڵدایە ئەو رزگارمان دەکات .

٧) خۆ رازاندنەوە بەوتەی شیرین:

خوا فەرمانی پێیان کرد کە بەنەرمو نیانی پەیامی خوا بگەیەنن بەفیرعەون ، چونکە فەرمان بەچاکەو رێگری لە خراپە ئەگەر وتەی شیرینی لەگەڵدا بێ ئەوە زیاتر کاریگەرە لە دەرونی کەسی بەرامبەردا .

٨) باوەڕ هێنان لە رێگەی عەقڵەوە:

لەم چیرۆکەدا بەڵگەی تێدایە لەسەر بوونی خوا ، بینیمان چۆن موسا چوو بۆ لای فیرعەون ، بانگی کرد بۆ باوەڕ هێنان بەخوا لەرێگەی عەقڵەوە بەسەرنج دانی ئەو شتانەی لە سروشتدا هەیە .

٩) ئازادی گەلان:

لەم چیرۆکەدا وادەردەکەوێ کە هەموو گەلێ بۆی هەیە خۆی رزگار بکات «ونريد ان نمن على الذين استضعفوا في الارض ونجعلهم ائمة ونجعلهم الوارثين» القصص-٥-
هیچ گەلێك بۆی نییە خۆی بسەپێنێ بەسەر گەلێکی تردا ، ئەگەر کردی ئەوە خوا یارمەتی لاوازو کەم دەستەکان دەدات وەسەریان دەخاو رزگاریان دەکات .
وەزۆر بەڵگەشمان بۆ ئەمە هەیە کە خوا چۆن ستەم لێکراوانی سەرخستووە .
نزیکترین بەڵگەش سەرکەوتنی گەلی ئەفغانی بوو ئەم گەلە رەشو رووتە سەرکەوت بەسەر روسیای زلهێزدا .

وانەی هەشتەم:

چیرۆك و بەسەرهاتی گوێ درێژەکەی عوزێر (سەلامی خوای لەسەر بێت):

ئەمە چیرۆکی پیاوێکە خوای گەورە مراندویەتی وە لەگەڵیدا کەرەکەشی مراندوە بۆ ماوەی سەد ساڵ، پاشان زیندووی کردۆتەوە.

لەکوێ ئەمە رووی داوە؟ وەکەی؟

خوای گەورە بۆمانی دەگێڕێتەوە کە (عوزەیر) (سەلامی خوای لەسەر بێت) رۆژێ لە رۆژان لە دێیەکەوە چوە دەرەوەو سواری کەرەکەی بوو وەخواردن‌و خواردنەوەکەی هەڵگرت لەگەڵ خۆیدا، بەرەو دێیەکی تر رۆیشت، وەلە رێگاکەیدا بەسەر دێیەکدا رۆیشت کە وێران‌و کاول بوو بوو، هیچ شوێنەوارێکی ژیانی تیا دیار نەما بوو، ماڵەکانی روخێنرا بوو، وەدارەکانی وشك بوو بوو، وەخەڵکی دێیەکەش مردبوون، وەگیاندارانیش لەگەڵیاندا مردبوون، وەهیچ شتێکیان نەمابۆوە، ئێسقانەکانیان نەبێ! وەلەو دێیەدا گوێت لە جوڵەو دەنگی هیچ نەدەبوو، دەنگی با نەبێت!

(عوزەیر) لە کەرەکەی دابەزی، وەخواردن‌و خواردنەوەکەی لە بەردەمیاندا دانا، پاشان رۆیشت سەرنجی تابلۆی مردن‌و بێدەنگی بدات لەو دێیەدا، پاشان پرسیاری لە خۆی کرد، خەڵکی ئەم دێیە مردوون وەگیاندارەکانیشیان مردوون، وەبوون بە ئێسقانی هارراوو تێك شکاو، وەخوای گەورەش لە رۆژی قیامەتدا زیندوویان دەکاتەوە، بەلام چۆن زیندوویان دەکاتەوە؟ چۆن ئەم ئێسقانانە بەگۆشت دادەپۆشێت، چۆن ژیانی بەبەردا دەکاتەوە؟ تا هەموو مرۆڤ‌و هەموو ئاژەڵێ وەك پێش مردنی لێ دێتەوە چۆن ئەمە روو دەدات؟ چۆن خوای گەورە ئەمە زیندوو دەکاتەوە پاش مردنی.

خوای گەورەش ویستی توانای خۆی لە زیندوو کردنەوەی مردواندا نیشانی (عوزەیر) بدات لەو دێیەدا، عوزەیرو کەرەکەی مردن، وەنەگەڕانەوە بۆ لای کەسەکانی درێژەی کێشا، ئیتر لە دێیەکەیان دەرچوون تابگەڕێن بەشوێنیدا، وەلەدێکانی دەورو بەریان پرسیاریان لە بارەیەوە کرد، وەپرسیاریان لە کاروانی‌یەکان کرد کە دەهاتن بەو ناوەدا، بەلام کەس نەیدەزانی (عوزەیر) لە کوێیە.

عوزەیر ون بوو هیچ شوێنەوارێکیشی دوای خۆی بەجێ نەهێشتبوو، تا کەس‌و کاری لە گەڕانەوەی نائومێد ببن، هەندێکیان بە هەندێکیان دەوت عوزەیر مردووە، بەڵێ عوزەیر مردووە، وەکەرەکەشی مردووە، وەکەس نازانێت کە ئەوان وا لەو دێیە کاول بووەدان . . .

پاش سەد ساڵ خوای گەورە گیانی بەبەر عوزەیردا کردەوە، وەلە جێگاکەی خۆی زیندووی کردەوە، وەپرسیاری لێ کرد «كم لبثت»؟ واتە: چەند رۆژت بەسەردا تێ پەڕیوەلەم دێیەدا؟ عوزەیر وای زانی کە خەوتبوو وتی: «لبثت يوماً او بعض يوم» رۆژێك یا هەندێکی رۆژێك ماوەمەتەوە خوای گەورە پێی فەرموو: «بل لبثت مائة عام» نەخێر تۆ سەد ساڵ لێرە ماویتەوە، چی من سەد ساڵە من ئالەم دێیەدام؟

بەڵێ ئەی عوزەیر. تۆ مردبووی خوا زیندووی کردویتەوە، ئایا رۆژێ لە رۆژان پرسیارت لە خۆت نەکردووە «انى يحيي هذه الله بَعْدَ مَوْتِهَا» چۆن خوا ئەمانە پاش

مردنیان زیندوو دەکاتەوە؟ وەخوای گەورە بۆ ئەوەی وەلامی پرسیارەکەت بداتەوە سێ بەڵگەو نیشانەت نیشان دەدات:
یەکەم: خوای گەورە تۆی مراندووە بۆ ماوەی سەد ساڵ پاشان زیندووی کردویتەوە.
دووەم: سەیری خواردن‌و خواردنەوەکەت بکە کە لەگەڵ خۆتدا هەڵت گرتبوو لە دێیەکەتەوە پێش سەد ساڵ، تێك نەچووە، وەکەرووی لێ نەداوە وەتامەکەی نەگۆڕاوەو رەنگو بۆنەکەشی هەروەك خۆیەتی، ئایا چ تواناو دەسەلاتێکە ئەوەی کە ئەم خواردنەی پاراستووە.
سێیەم: سەیری کەرەکەت بکە کە بووە بەئێسقانی تێك شکاو ورد بووە کە هیچ ژیانی تیا نییە، بەلام ئەوەتا ئێستا دەستی کردووە بەجولان‌و هەموو ئێسقانێ دەچێتەوە جێگەی خۆی لە لەشی کەرەکەدا سەیری کەرەکەت بکە کە بووە بەهەیکەلێك لە ئێسقان وە ئەوەتا گۆشت دایدەپۆشێ تا ببێتەوە بەکەرێکی رێك‌و پێك، کە خوای گەورە گیانی بە بەردا کردووە...
پاش ئەوەی عوزەیر هەرسێ بەڵگەو نیشانەکەی دی‌و وتی: «أعلم ان الله علی شیء قدیر» دەزانم کە خوای گەورە بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە.
ئەوەی کە سەد ساڵ مراندی پاشان زیندووی کردەوە، وەئەوەی بەگۆشت ئێسقانی کەرەکەی داپۆشی‌و گیانی بەبەردا کردەوە، وەئەوەی خواردن‌و خواردنەوەکەی پاراست بۆ ئەو هەموو کاتە دوورو درێژە ئەوەی ئەم هەموو موعجیزانەی نیشانی عوزەیردا بەتوانایە لە زیندوو کردنەوەی مردوان لە رۆژی قیامەت.
عوزەیر سواری کەرەکەی بووەو گەڕایەوە بۆ دێکەی سەد ساڵ تێپەڕیوە، هەموو شتێ لە دێیەکەیدا گۆڕاوە خەڵکەکەی ماڵەکانی‌و دارەکانی، وەکەس نەیدەناسی‌یەوە بێجگە لە پیرەژنێ نەبێ لە خەڵکی ماڵەکەی چاوی کوێر بوو بوو، کاتێ لە دەرگایدا پرسیاری لێ کرد: تۆ کێی؟
وتی من (عوزەیرم) پیرێژن وتی: پاك‌و بێگەردی بۆ خوا، عوزەیر پێشی سەد ساڵ چۆتە دەرو نەگەڕاوەتەوە، وتی: من عوزەیرم.
وتی: عوزەیر پیاوێکی لە خوا ترس‌و پیاو چاك بوو دوعای قبولّ بوو ئەگەر تۆ دوعام بۆ بکەی لای خوا چاوم بۆ بگێڕێتەوەو سەیرت بکەم دەتناسمەوە، عوزەیر دوعای بۆ کرد خوای گەورە چاوی بۆ گێڕایەوە کاتێ بینی وتی: پاك‌و بێگەردی بۆ خوا تۆ عوزەیری.

«پەندو ئامۆژگاری»

١) دەسەلاتو توانای خوای گەورە لە زیندوو کردنەوەی مردواندا، ئەوەتە عوزەیرو کەرەکەی ماوەی سەد ساڵ مراند، پاشان زیندووی کردەوە.
٢) هەروەها توانای خوای گەورەو حیکمەتی دەردەکەوێ لە پاراستنی خواردن‌و خواردنەوەکەی عوزەیر، لە کەرو کردن‌و تێك چوون‌و بۆن کردن سەد ساڵی تەواو.
٣) خوای گەورە هەموو مردوان زیندوو دەکاتەوە لە رۆژی قیامەتدا، وەلە سەر کردەوەکانیان موحاسەبەیان دەکات‌و کردەوەکانیان نیشان دەدرێتەوەو هەمووی لە کتێبێکدا نوسراوە کە دەبینین دەڵێن: «مالهذا الکتاب لایغادر صغیرة ولا کبیرة الا احصاها» ئەوە ئەم کتێبە چی‌یە خۆ هیچ گەورەو بچوکێکی بیر نەکردووە..

وانەی نۆیەم:

چیرۆکو بەسەرهاتی سەگ لەگەڵ هاوەڵانی ناو ئەشکەوتەکە (اصحاب الکهف):

ئەم سەگە بۆ ماوەی (٣٠٩) ساڵ بە خەوتوویی مایەوە! بەڕاستی هەواڵێکی سەیرە، ئایا وانییە؟ بەڵام هەواڵێکی راستە، باوەڕمان بەوەیە کە ڕاستە، چونکە لە قورئانی پیرۆزدایە، وەهەر شتێکیش لە قورئاندا بێت راستەو گومانی تێدا نییە، چونکە قسەی خوای گەورەو بێ هاوەڵە.

ئەم سەگە سەگی خەوتووە ئەمرەکانە ئەو کۆمەڵە گەنجەی باوەڕیان بەپەروەردگاریان هێنا، وەلە قەومەکەیان دوور کەوتنەوە کە بتیان دەپەرست، وەلە شار دەرچوونو پەنایان بردە بەر ئەشکەوتێ لە یەکێ لە شاخەکان، وەداوایان لە خوای گەورە کرد کە لەسەر رێگەی راست دامەزراویان بکات.

بۆچی ئەم کۆمەڵە گەنجە چاکخوازانە لە شار چوونە دەر؟؟؟

با گوێ بگرین بو چیرۆکەکە لە سەرەتاوە:

لەو شارەدا پاشاو خەڵکەکە بتیان دەپەرست، چەند پەیکەرێکی دروست کراو لە بەرد کە لە پەرستگاکەدا دانرا بوون، خەڵکی شارەکە کڕنووشیان بۆ دەبردن، وەقوربانییان بۆ سەر دەبرین، وەداوایان لێ دەکردن کە رزقو رۆزییان پێ ببەخشن، وەزەرەرو زیانیان لێ دوور بخەنەوە، وەسەریان بخەن بەسەر دوژمنەکانیاندا.

لەم شارەدا ئەم کۆمەڵە گەنجە دەژیان، رۆژێ لە رۆژان پاشا لە مەراسیمێکی گەورەدا کە سەربازەکانیو دارو دەستەکەی بەچوار دەورەوە بوون، ئامادە بوو. پاشا هاتە ناو پەرستگاکەوە بەرامبەر بتەکان وەستاو کڕنوشی برد، هەموو خەڵکەکەش بەدوایدا کڕنووشیان برد، بێجگە لە گەنجێ بەپێوە مایەوە کڕنووشی نەبرد، هەندێ گەنج بینییان کە کڕنوشی نەبرد، بەڵام پاشا نەیبینی!

پاشا سواری کەژاوەکەی بوو، وەگەڕایەوە بۆ کۆشکەکەی، وەئەو کۆمەڵە گەنجە لەو گەنجەی کڕنووشی نەبرد بۆ بتەکان چوونە پێشەوە، لێیان پرسی:

بۆچی کڕنووشت نەبرد وەکو ئەو خەڵکە کڕنووشیان برد.

گەنجەکە وتی: چۆن کڕنووش بۆ چەند پەیکەرێ دەبەم کە نابینن‌و نابیستن‌و قسە ناکەن؟ کە سوودو زیانیان نییە وەهیچ وەرناگرن‌و نابەخشن، وەتوانای زیندوو کردنەوەو مراندنیان نییە!

وتیان: ئایا باوەڕت بەخواکانی پاشا نییە؟

وتی: بەڵێ، من کاتێ دەڕۆمە دەرەوە بۆ دەشت‌و دەر بیر لە گەورەییو رێکی دروست کردنی ئاسمان‌و جوانی ئەستێرەکان دەکەمەوە، پرسیار لە خۆم دەکەم: کێ ئاسمانی دروست کردووە؟ کێ رۆژو مانگی دروست کردووە؟ وەکێ زەوی راخستووەو دارو درەخت‌و دانەوێڵەی تیادا سەوز دەکات؟ وەکێ دروستی کردوم؟ وەکێ خەڵکی دروست کردووە؟ وەکێ پاشای دروست دروست کردووە؟ بەڕاستی بتەکان ئەو بەردە کەڕو کوێرانە ناتوانن هیچ شتێك دروست بکەن، چونکە ئەگەر توانای ئەوەیان

هەبوایە دەبوایە لە پێشا خۆیان هەموو سیفاتێکی باشیان تیا بوایە، ئەوان گەر خۆیان کوێر بن چۆن دەتوانن کەسێ دروست بکەن ببیستێ، بەراستی ئەم بوونەوەرە یەك خالقو پەروەردگاری هەیە، ئەویش (الله)یە، وەگەنجەکانیش باوەڕیان بەخوا هێناو چی تر بتەکانیان بەخوا نەدەزانی، وەوتیان: «ربنا رب السموات والارض لن ندعوا من دونه الها» پەروەردگاری ئێمە پەروەردگاری ئاسمانەکانو زەوییە، هەرگیز ئێمە جگە لەو پەرستراوێکی تر ناپەرستین.

وەیەکێ لە دانیشتوانی لای پاشا هەواڵی ئەو کۆمەڵە گەنجەی پێ وت کە باوەڕیان بەپەروەردگاریان هێنا بوو، وتی: ئەی پاشا، ئەوان خواکانی ئێمە ناپەرستن، بەڵکو خوایەکی تر دەپەرستن، دەڵێن ئەو ئێمەی دروست کردووەو پاشاشی دروست کردوە، خوای گەورە دەفەرموێ: «وربطنا على قلوبهم» ئێمە دڵمان بەهێز کردن بەشێوەیەك کە دامەزراو بوون لەسەر بیرو باوەڕەکەیان، پاش ئەوەی کۆبوونەوەکەیان کرد کە تیایدا بڕیاریاندا بت نەپەرستنو تەنها خوا بپەرستن بێ باكو بێ ترس، لەگەڵ پاشا ستەمکارەکەیان کە بت پەرست بوونو داوای بت پەرستی لێ دەکردن، ئەمان وتیان: پەروەردگاری ئێمە پەروەردگاری ئاسمانەکانو زەوییە، ئێمە جگە لەو کەسی دی ناپەرستین، ئەگەر ئێمە دان بنێین بەخوایەکی تر جگە لە خواو بە تەنها ئەو نەپەرستین بێ گومان ئەو کاتە شتێ دەڵێین کە دورە لە راستییەوە.

وەبێزاری خۆیان دەردەبری لە بیرو باوەڕی گەلەکەیانو دەیان وت: «هؤلاء قومنا اتخذوا من دونه آلهة» ئەمانە گەلی ئێمەن جگە لە خوا چەند خوایەکی تریان بۆ خۆیان هەڵبژاردووە دەی با بەڵگە بێنینەوە لە سەریان کە شایەنی پەرستنن، ئەگینا دەبێتە بڕیاردانی شتی درۆ بۆ خوا وئایا کێ ستەمکارترە لەو کەسەی کە شتی درۆ هەڵدەبەستێ بەدەم خواوە، وەدەیان وت: کە ئێوە بەدڵو دەروون دوور کەوتوونەتەوە لەم گەلەو لە هەر شتێ کە ئەوان دەیپەرستن دەبێ بە لەشیش جیا ببنەوەو بڕۆن بۆ شوێنێکی تر کە بتوانن خوا پەرستی تێدا بکەن بەبێ ترس.

لەناو ئەمان دەرچنو پەنا بەرن بۆ ئەشکەوتێ تا خوای گەورە دەروی خێریان لێ بکاتەوە، خوا دەفەرموێ: ئەشکەوتەکەیان بەشێوەیەك بوو کە رۆژ هەڵدەهات لای دەدا بەدەستە راستداو تیشکەکەی لەو کۆمەڵە گەنجە نەدەکەوت کە لە ناوەڕاستی ئەشکەوتەکەدا خەویان لێ کەوتبوو، وەکاتێ رۆژ ئاوا دەبوو لای دەدا بەدەستە چەپدا وەتیشکی رۆژیان بەرنەدەکەوت چونکە خوا رێنموونی کرد بوون بۆ ئەشکەوتێ کە دەرگەکەی روو بەحەوتەوانەی بچووك بوو بەرەو لای سەروی زەوی، دیارە ئەو کاتەش تیشکی خۆر بەر ناوەڕاستەکەی ناکەوێ نە لە کاتی هەڵهاتنیو نە لە کاتی ئاوا بوونیدا، بەڵام تیشکی بەر ئەم لاو لاکەی دەکەوت، ئەویش پێویستە بۆ پاكو خاوێنی ئاووهەوای ئەشکەوتەکە.

خۆ ئەگەر دەرگای ئەشکەوتەکە روو بەرۆژ هەڵات بوایە ئەو کاتە دوانزە مانگە تیشکی خۆر دەکەوتە ناو ئەشکەوتەکەوە لە کاتی هەڵهاتنیدا یا روو بەخۆرئاوا بوایە، هەموو ئێواران تیشکی خۆر دەکەوتە ناویەوە، وەئەگەر رووی لای خوارووی زەوی بوایە ئەو کاتە لە زستانو پایزدا خۆر دەیدا لەناو ئەشکەوتەکە.

بەم جۆرە خوای گەورە ئەم ئەشکەوتە نایابەی فەراهەم هێنا بۆ ئەم کۆمەڵە لاوە ئیماندارە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر زانینو حیکمەتی خوای کار بەجێ کە هەموو شتێ لە جێی خۆی دادەنێ.

هەر کەس خوا ڕێنمونی بکاو بیخاتە سەر ڕێگای ڕاست تەنها ئەو لەسەر ڕێگەی ڕاستەو گەیشتووە بە ئامانج، وەهەرکەس بەهۆی خراپی خۆیەوە خوا گومرای بکا کەس نی‌یە ڕێگەی نیشان بدات.

«وتحسبهم ایقاظاً وهم رقود» ئەگەر بیان بینی واگومان دەبەی کە بەخەبەرن لەبەر ئەوەی چاویان کراوەیەوەو نەنوقاوە، یا لەبەر ئەوەی دەجوڵێن‌و ئەم دیوو ئەو دیو زۆر دەکەن لە کاتێکدا کە ئەوان خەوتوون.

وە لەو خەوە قورسەدا ئێمە ئەو خەوتوانە ئەم دیو ئەو دیویان پێ دەکەین، بەلای ڕاست‌و چەپدا، لەبەر ئەوەی هەوای پاك بکەوێ لە لەشیان‌و زەوی کاری تێ نەکات، هەرچەندە بۆ خوا ئاسانە بێ ئەم دیوو ئەو دیو کردن لەشیان بپارێزێ بەڵام لەبەر هۆیەکە خۆی دەزانێ.

وەسەگەکەیان هەردوو دەستی بەدرێژی ڕاکێشابوو بەسەر زەویدا لە پەنای ئەشکەوتەکەو لە نزیك دەرگاکەوە بەشێوەی پاس کردن، ئەگەر بچوویتایە بەسەریانەوە چاوت پێیان بکەوتایە بێ گومان ڕووت وەردەگێڕاو بەڕاکردن دوور دەکەوتیتەوەو دڵت پڕ دەبوو لە ساموترس لە لایەنیانەوەو خۆت پێ نەدەگیرا، لەبەر ئەو شێوەیەی باسمان کرد، یا خوا هەیبەت‌و سامێکی وای پێ بەخشی بوون کەس نەوێرێ دەستیان پێ بگەیەنێ.

پاشان گەنجەکان لە خەوەکەیان خەبەریان بووەوەو پرسیاریان لە یەکتری دەکرد. چەند بەسەرماندا تێپەڕیووە لەوەتەی ئێمە لەم ئەشکەوتەداین؟

یەکێکیان وتی: ڕۆژێك یا هەندێکی ڕۆژێ دەبێ، یەکێکی تر وتی: ئێمە برسیمانە، وەکەسی سێیەم وتی: بایەکێکمان بڕوا بۆ بازاڕ تا خواردنێکمان بۆ بکڕێ، بەڵام با زۆر ووریا بێ تا کەس لە سەربازەکانی پاشا نەیبینێ چونکە پاشا ئەگەر پێیان بزانێ دەتان کوژێ ئەگەر پەشیمان نەبنەوە، ئەگەر پەشیمانیش ببنەوە ئەوە دەبێ بگەڕێنەوە سەر بت پەرستی.

پاش ئەمە یەکێ لە گەنجەکان هاتە خوارەوە دەبینێ وارێگاکە شێوازو ڕوخساری گۆڕاوە وەبەچەند شوێنێکدا دەڕۆیشت نەیدەزانی کوێیە، پاشان کە چووە شارەکەوە بینی کە شەقام‌و ماڵەکان‌و گەڕەکەکانی گۆڕاوە، وەخەڵکی شارەکەی نەدەناسی‌یەوە بەلایەوە شتێکی سەیرو نایاب بوو... ئایا ئەمە خەوە؟ چی ڕووی داوە؟ ئایا چۆتە شارێکی ترەوە شارەکەی خۆی نی‌یە؟ یا دنیا لە ماوەی شەوو ڕۆژێکدا گۆڕاوە؟ چووە ناو بازاڕو لە بەردەم فرۆشگایەکدا وەستا تا خواردنێ بکڕێ، پارەکانی لە گیرفانی دەرهێناو دای بە خاوەن فرۆشگاکە، کابرای فرۆشیاریش پارەکانی لە دەستی‌دا ئەم دیوو ئەو دیوو دەکرد وەبەسەر سوڕمانەوە سەیری دەکرد!

گەنجەکە پرسیاری لێ کرد: بۆ سەیری ئەو پارەیە دەکەی؟

فرۆشیارەکە وتی: ئەم پارەیە کۆنە!

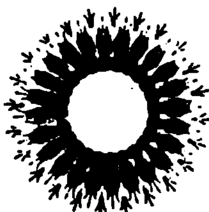
گەنجەکە وتی: کۆنە! دوێنێ من خواردنم بەوێنەی ئەم پارەیە کڕیووە.

هەواڵەکە لە شاردا بڵاو بووەوە کە گەنجێ پارەی پێیە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ (٣٠٠) ساڵ لەمەو بەر، بۆ سەردەمی پاشای ستەمکار کە بتی دەپەرست.

کاتێ پاشا ئەم هەواڵەی بیست وتی: ئەو گەنجەم بۆ بهێنن.

گەنجەکە هات بۆ لای پاشا زۆرتر سەرسام بوو، بینی پاشایەکی ترە ئەو پاشا زاڵم‌و ستەمکارە نەبوو کەدەیناسی.

پاکو بێگەردی هەر بۆ خوایە ، چی رووی داوە ؟ ئایا رێگاکەی هەڵە کردووە ؟
پاشا پرسیاری لێ کرد وەشاماژەشی بۆ پارەکان کرد : ئەمەت لە کوێ بوو ؟
گەنجەکە وەڵامی دایەوە : ئەی پاشا ئەمە پارەی خۆمە وەمن خەڵکی ئەم شارەم ، منو هاورێکانکم دوێنێ لە شار چووینە دەر ، وەمنیان نارد خواردنیان بۆ بکرم .
پاشا وتی : هاوەڵەکانت لە کوێن ؟
گەنجەکە وتی : ئەوان لە ئەشکەوتدان !
پاشا وتی : بمبە بۆ لایان .
گەنجەکە وتی : بۆچی ئایا دەتەوێ بیان کوژی ؟
پاشا وتی : نەخێر ئەی گەنج ، ئایا دەزانی ماوەی چەند بەسەر ئێوەدا تێپەڕیووە ، لەوەتەی ئێوە لەو ئەشکەوتەدان زیاتر لە (٣٠٠) ساڵ بەسەرتاندا تێ پەڕیووە ، ئێوە ئەو گەنجانەن کە باوەڕیان بەپەروەردگاری خۆیان هێنا بوو وەلە شار چو بوونە دەر لە ترسی پاشای ستەمکار کە بتی دەپەرست ، ئەو پاشایە مردووە ! وەخەڵکی شار باوەڕیان بەخوا هێناوە ! وەژیانی خەڵکی گۆڕاوە ! وەئێوە هەر لەو ئەشکەوتەدا خەوتوون !
پاشاو پیاوەکانی چوونە دەرەوە بۆ شاخەکە کاتێ نزیك بوونەوە لە ئەشکەوتەکە گەنجەکە بەپاشای وت : پاشا رێگەم بدە با بچم بۆ لای هاورێکانم تا هەواڵیان پێ بدەم کە خوا ئەو پاشا ستەمکارەی لە ناو بردوە ، وەخەڵکی شارەکە باوەڕیان هێناوە ، وەگەنجەکە چووە ناو ئەشکەوتەکەوە پاشاو پیاوەکانی لە دەرەوە زۆر چاوەڕوانییان کرد کەس نەهاتە دەرەوە بۆ لایان ، پاشان پاشا چووە ناو ئەشکەوتەکەو خەڵکەکەش بەدوایدا چوونە ژوورێ بینییان گەنجەکان هەموویان مردوون ، خوای گەورە مراندنی پاش ئەوەی لە ئەشکەوتەکەدا ئەو هەموو ساڵانە بەدووورو درێژ ی مانەوە .
یەك پرسیار ماوە : ژمارەی ئەو گەنجانە چەند بوون :
هەندێ خەڵك وتیان : سێ بوونو چوارەمیان سەگەکەیان بوو ، هەندێکی تر دەڵێن : پێنج بوونو شەشەمیان سەگەکەیان بوو .
وەهەندێ دەڵێن : حەوت بوونو سەگەکەش هەشتەمیان بوو .
خوای گەورەش دەفەرموێ کە راستگۆ ترین وتە وتەی خوایە : « قل ربي اعلم بعدتهم ما يعلمهم الا قليل » بڵێ ئەی موحەمەد خوا زاناترە بەژمارەیان کەس ژمارەیان نازانێ جگە لە چەند کەسێکی کەم دەیزانن .

«پەندو ئامۆژگاری»

١. کاتێ گەنجەکان زانیان کە خوای گەورە خالیقو پەروەردگاری بوونەوەرو دروستکەری ئینسانە، وەخواکانی شار بەردێکی بێ گیانو کەڕو لاڵو کوێرن، باوەڕیان بەخوا هێنا، وەباوەڕیان بەخواکانی پاشا نەما، لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەمە زۆر ترسناك بوو بۆ سەر ژیانیان بەڵام بیرو باوەڕێکی راست کاتێ لە دڵی باوەڕداردا جێگیر دەبێ لە کەس ناترسێ جگە لە خوا.

٢. گەنجەکان لەو ئەشکەوتەدا زیاتر لە (٣٠٠) ساڵ خەوتن، وەلەم رووداوەدا چەند ئاماژەیەکی تیایە لەسەر دەسەڵاتی خوای گەورە:

یەکەم: ئەوان لەو ماوەیەدا خەوتبوون بەزیندوویی زیاتر لە سێ سەد ساڵ.

دووەم: ئەوان لەو ماوەیەدا هیچ خواردنو خواردنەوەیەکیان نەخوارد!

سێیەم: لاشەیان هیچ تێك نەچوو بەڵکو وەك خۆی مایەوە هەر بەگەنجیو بەبەهێزی مایەوە.

چوارەم: خوای گەورە لاشەی ئەوانی پاراست، هیچ جرو جانەوەرێك نەیخواردن، وەهیچ دڕندەیەك نزیکیان نەکەوت.

هەموو ئەمانە بەڵگەن لەسەر هێزو دەسەڵاتی خوای گەورەو بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە خوا هەموو خەڵك زیندو دەکاتەوەو لە گۆڕەکانیان دێنە دەرەوە بۆ لێپرسینەوە لەسەر ئەو کردەوانەی کردویانە لە ژیانی دونیادا.. «فمن یعمل مثقال ذرة خیراً یره ومن یعمل مثقال ذرة شرا یره» الزلزلة.

٣. کاتێ خوای گەورە ڕێنمایی کردن بۆ ئەو ئەشکەوتە کە چەند سیفەتێکی وای تێدا بوو کە یارمەتی مانەوەیانی زیاتر دەدا وەك رووی دەرگاکەو گڵی ناو ئەشکەوتەکە، پاش شیتەڵ کردنو تاقی کردنەوەو لێکۆڵینەوەی خاکی ناو ئەشکەوتەکە دەرکەوت کەوا سروشتی مادەی کانزایی خاکی ئەو شوێنە پرشنگ کەم دەداتەوە کەوا یارمەتی پاراستنی لەش دەدا لە تێك چوونو بۆگەن کردن کەوا دەوری مۆمیا کردن (تحنیط) دەبینێ..

سەرچاوەی چیرۆکو بەسەرهاتەکان:

١. قصص الحيوان في القران الكريم ـ حامد حسين الفلاحي.
٢. قصص النبيين للاطفال ـ ابو الحسن الندوي.
٣. المعامل الخفية ـ عبدالكريم عبدالله رفعت.
٤. مع الأنبياء في القران ـ عفيف عبدالفتاح طبارة.
٥. رياض الصالحين ـ الامام النووي.
٦. النبوة والانبياء ـ محمد علي الصابوني.

و) بەشی فەرموودەکانی پێغەمبەری خۆشەویستمان (صلی الله علیه وسلم):

١) قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) : (بني الاسلام على خمس شهادة ان لااله‌الاالله وان محمداً رسول الله واقام الصلاة واتاء الزكاة والحج وصوم رمضان» رواه البخاري ومسلم..

واتە : (ئیسلام بنیات نراوەو دامەزراوە لەسەر پێنج شت : شایەتیدان لەسەر ئەوەی کە جگە لە (خوا) کەسی تر شایانی پەرستنو خوایەتی نییە ومحمد (صلی الله علیه وسلم) رەوانە کراوی خوایە.... وەراگرتنو بەجێ هێنانی نوێژ وەزەکاتدان وەحەج وەرۆژوو گرتنی رەمەزان..).

٢- (المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده) رواه البخاري ومسلم.

واتە : (موسڵمان ئەو کەسەیە کە موسڵمانان لە زمانو دەستی پارێزراوبن).

٣- (لايؤمن احدكم حتى يحب لاخيه مايحب لنفسه) رواه البخاري ومسلم.

واتە : (هیچ کەسێك لە ئێوە باوەری تەواو نابێت تا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەیشی پێی خۆش نەبێت).

٤- (لايؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من ولده ووالده والناس اجمعين) رواه البخاري ومسلم واللفظ لمسلم.

واتە : (هیچ کەس لە ئێوە باوەری تەواو نابێت تاوەکو منی لەلا خۆشەویستتر نەبێت لە منداڵەکانی وە لە باوکیو هەموو خەڵکی تریش).

٥- (كفى بالمرء كذباً ان يحدث بكل ماسمع) رواه مسلم.

واتە : (ئەوەندە بەسە بۆ مرۆڤ درۆزن بێت، کە هەرچی بیست بیگێرێتەوە).

٦- (المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً، و شبك بين اصابعه) رواه البخاري ومسلم.

واتە : (پێغەمبەری خوا پەنجەکانی خۆی لێك ئاڵاندوومووخستنیە ناو یەکەوە فەرمووی باوەردار بۆ باوەردار وەك بەشەکانی بینا وەهان کە هەموو پارچەیەکی پارچەکانی تر بەهێز دەکات).

٧- (والله اني لاستغفر الله واتوب اليه في اليوم اكثر من سبعين مرة) رواه البخاري.

واتە : (سوێند بەخودا من بەش بەحاڵی خۆم رۆژی وامەیە زیاتر لە ٧٠ جار لە خودا دەپارێمەوەو داوای لێ خۆش بوونی لێ دەکەم).

٨- (من سره ان يبسط له في رزقه وان ينسأ له في اثره فليصل رحمه) رواه البخاري.

واتە : (هەر کەسێك حەز دەکات رزقو رۆزی زیاد بکرێتو ئەجەلی دوابخرێت تەمەنی درێژ بێت باپەیوەندی خزمایەتی بەجێ بهێنێت).

٩- لە کاتی روو بەروو بوونەوە لەنێوان موسڵمانانو بێ باوەراندا ئەم دوعایە بخوێنە : (اللهم إنا نجعلك في نحورهم ونعوذ بك من شرورهم) رواه ابو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي.

واتە : (ئەی خوایە تۆ دەکەین بەگژیانداو پەنا دەگرین بەتۆ لە شەرو خراپەیان).

١٠- (نعمتان مغبون فيهما كثير من الناس الصحة والفراغ) رواه البخاري .
واته : (دوو نيعمەت هەن زۆربەی خەڵكی تێیدا زەرەمەند بوون لەش ساغی‌و بێ كاری) .
١١- (ان الله يحب اذا عمل احدكم عملا ان يتقنه) ١٨٧٦ صحيح الجامع الصغير .
واته : (بێ گومان خوای گەورە پێی خۆشە كاتێك كە یەكێكتان كردەوەیەك دەكەن بەرێك‌و پێكی‌و بە وردە كاری ئەنجامی بدەن) .
١٢- (من حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه) رواه الترمذي وقال حسن صحيح الجامع الصغير ٥٧٨٧ .
واته : (لە جوانی ئیسلامی مرۆڤە واز هێنان لەو شتانەی كە پەیوەندی بەئەوەوە نییە) .
١٣- (من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليكرم ضيفه) متفق عليه .
واته : (هەر كەسێك باوەری بەخواو بەرۆژی دوایی هەیە بارێزی میوانەكەی بگرێ) .
١٤- (من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليقل خيراً او ليصمت) رواه البخاري ومسلم .
واته : (هەر كەسێك باوەری بەخواو بەرۆژی دوایی هەیە باچاكە بڵێت یان بێ دەنگ بێت) .
١٥- (ان الله لاينظر الى اجسامكم ولا الى صوركم ولكن ينظر الى قلوبكم) رواه مسلم .
واته : (بێ گومان خوای گەورە سەیری لاشەو دیمەنتان ناكات بەڵكو سەیری ناو دڵ‌و دەروونتان دەكات) .
١٦- (اللهم اعنى على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك) رواه ابو داود والنسائي .
واته : (ئەی خوایە گیان كۆمەكیم بكە لەسەر یادكردن‌و سوپاس كردن‌و چاك پەرستنت) .
١٧- (يبعث كل عبد على مامات عليه) رواه مسلم .
واته : (لە رۆژی دواییدا هەموو بەندەیەك لەسەر ئەو شتە زیندوو دەكرێتەوە كە لە سەری مردووە)
١٨- (من صلى البردين دخل الجنة) متفق عليه .
واته : (هەر كەسێك نوێژی بەیانی و عەسر بكات دەچێتە بەهەشتەوە) .
١٩- (سباب المسلم فسوق وقتاله كفر) متفق عليه .
واته : (جنێودان بە موسڵمانان لە دین دەرچوونە شەر لەگەڵ كردنی كوفرە) .
٢٠- (ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب) متفق عليه .
واته : (ئازایەتی بریتی نییە لە پشتدانی خەڵكی لە زەوی ، بەڵكو ئازا ئەو كەسەیە كە خۆی دەگرێت‌و هەڵناچێت لە كاتی توورە بووندا) .

ز) بەشی بەسەرهاتو ژیانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)

وانەی یەکەم:

بانگەوازی نهێنی:

بانگەواز کردنی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بۆ باوەر هێنانو موسڵمان بوون لە سەرەتاوە بەشێوەیەکی نهێنی بوو ئەویش ئەوە بوو کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وەڵامی فەرموودەکەی خوای گەورەی دایەوە کە دەفەرموێت: «یاایها المدثر قم فأنذر» واتە ئەی ئەو کەسەی خۆت پێچاوەتەوە هەستەوخەڵکی هوشیار بکەرەوەو بیانترسێنە، ئەنجا ئەویش هەستاکەسو کارو خزمو دۆستانی بانگ کرد بۆ لای ئایینی ئیسلام.

لە سەرەتادا پێغەمبەری خوا ئەمەی ئاشکرا نەکرد، دەست بەجێ ئەمەش لەبەر ترسی گیانی خۆی نەبوو لە بێ باوەران، بەڵکو لەبەر خاتری پاراستنی ئایینەکەی بوو کە خوای گەورە فەرمانی پێدا بو کە بیگەیێنێتە هەموو خەڵکیو بڵاوی بکاتەوە بەسەر زەویدا.

بۆیە پێویست بوو لە سەرەتادا بەنهێنی کار بکات تاشوێن پێی خۆی بکاتەوە، پاشان وردە وردە وەڵامی بانگەوازەکەی درایەوە، کە یەکەم کەس باوەری پێ هێنا لە ئافرەتان (خەدیجە)ی خێزانی بوو، وە لە پیاوان هاورێو هاودەمی (ابوبکری صدیق) بوو، وە لەمناڵان ئامۆزاکەی (علي کوری ابی طالب) بوو، وە لە کۆیلەو بەندەکان (زەیدی کوری حارثە) بوو.

بەم شێوەیە ژمارەی موسڵمانان لە زیاد بووندا بوو تا ژمارەیان گەیشە ٣٠ کەس، ئەنجا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ماڵی (ئەرقەمی کوری ئەبی ئەرقەمی مەخزومی) هەڵبژارد تاوەکو لەو ماڵەدا هاوەڵەکانی شارەزا بکات لە قورئانو ئاینی ئیسلام.

بەم شێوەیە بانگەواز بەردەوام بوو بۆ ماوەی ٣ساڵ، لەم ماوەدا زۆرێك لە زاناو هۆشمەندەکانی عەرەب باوەریان هێناو موسڵمان بوون، کاتێك کە بینییان ئاینی ئیسلام ئایینی داد پەروەریو برایەتیو سەربەستییە..

پرســـــیـــارەکـــان:

١. ئەو ئایەتە پیرۆزە چی بوو کە داوای لە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) کرد کە بانگەواز بکات؟

٢. کێ بوو یەکەم کەس موسڵمان بوو؟ لە پیاوانو لە ئافرەتانو لە مناڵانو لە کۆیلەدا؟

٣. سەرەتا بانگەوازی ئیسلام چۆن بوو؟

وانەی دوومم:

ئاشکرا کردنی بانگەواز:

ماوەی سێ ساڵ موسڵمانان بەنهێنی بانگەوازیان دەکرد ، بۆ ئەم مەبەستە لە ماڵی (ئەرقەمی کوڕی ئەبی ئەرقەم) کۆدەبوونەوە ،کە پیاوێکی قورەیشی خاوەن دەسەڵات بوو ، موسڵمان بوو ، پاشان پەروەردگار فەرمانی کرد کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بەئاشکرا بانگەواز بکات ، وەفەرمووی : «فاصدع بما تؤمر وأعرض عن المشركين» الحج-٩٤. واتە : ئاشکرای بکە ئەو فەرمانەی پێت دراوەو گوێ مەدە بەهاوبەش پەیداکەران .

پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) وەڵامی پەروەردگاری دایەوە وەدەستی کرد بەبانگەواز کردن بەئاشکراو خزمە نزیکەکانی خۆی بانگ کرد لەنزیك گردی (صەفا)و داوای لێ کردن کە واز لە بت پەرستی بهێنن وەخوای پەروەردگار بپەرستن ، وەئاگاداری کردن کە من دروٚتان لەگەڵ ناکەمو سوودی ئێوەم دەوێت ، لەو کاتەدا (ئەبو لەهەب) بەتوورەیی وتی : لەناوچی محمد بۆ ئەمە کۆت کردینەوە ؟

خوای گەورەش ئەم سورەتە پیرۆزەی نارده خوارەوە سەبارەت بەئەبو لەهەبو ئوم جەمیلی خێزانی : «تبت يدا ابي لهب وتب.......» المسد ، واتە : لەناوچی ئەبو لەهەب .

دوای ئەوە بانگەواز بۆ ماوەی دەساڵ بەئاشکرا لە مەککەدا بەردەوام بوو ، لەو ماوەیەدا موسڵمانەکان تووشی ئازارو ئەشکەنجەو شەقێکی زۆر بوون وەکو لە داهاتوودا باسی دەکەین .

پرسیارەکان:

١- بانگەوازی ئیسلام ماوەی چەند ساڵ بەنهێنی بوو ؟
٢- ئەو ئایەتە پیرۆزە کامەیە کە داوای ئاشکرا کردنی بانگەواز دەکات ؟
٣- موسڵمانەکان لە کوێ بەنهێنی کۆدەبوونەوە ؟
٤- چۆن پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بانگەوازی ئاشکرا کرد ؟ وەخوای پەروەردگار چی نارد سەبارەت بە ئەبو لەهەبو خێزانەکەی ؟
٥- پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە پێشدا کێی بانگ کرد بۆ ئیسلام ؟ وەچی پێ وتن ؟

وانەی سێیەم:

ئارامگری پێغەمبەرو یارەکانی لەسەر ئازاری بێ باوەڕەکان لە پێناوی ئیسلامدا:

هیچ جۆرە ئازارو ئەشکەنجەیەك نەما کە موسڵمانان تووشی نەهاتبن بەدەستی بێ باوەڕەکانی مەککە، وەگاڵتەیان بە پێغەمبەری خۆشەویست دەکرد، پێیان دەوت: شێت بووە، جادوگەرە، شاعیرە...... هتد.

وەخەڵکیان ئاگادار دەکرد کە نابێ شوێنی بکەون، وەدڕکیان لەسەر ڕێگاکەی دادەنا، یاخود لە کاتی نوێژدا پیسایی‌یان دەکرد بەسەریدا، یاخود هێرشیان دەبردە سەر کە زۆربەی جار ئەبو طالیبی مامی پارێزگاری دەکرد.

وەبەهەمان شێوە سزای ئەو کۆیلانەیان دەدا کە موسڵمان بوون، لە کاتی نیوەڕۆدا لەسەر لمی بیابان دەیانبەستنەوەو بەردی قورسیان دەخستە سەر سکیان بەقامچی لێیان دەدان یاخود بەئاگر داخیان دەکردن، موسڵمانەکان (قوتابیەکانی) پێغەمبەر، هەڵگرانی پەیامی خوا زۆر ئازایانەو دلێرانە خۆیان دەگرت بەرامبەر ئەم ئازارو ستەمەی لە لایەن قورەیشی‌یەکانەوە تووشیان دەبوو، چونکە پێغەمبەری خوا مژدەی بەهەشتی پێ دەدانو داوای لێ دەکردن کە ئارام بگرن.

لەو موسڵمانانەی کە تووشی سزا بوون (بیلال کوڕی رەباح، عەممماری کوڕی یاسر، سومەییەی دایکی عەممار،......) زۆر کەسانی تر رەزای خوایان لێ بێت.

دایكو باوکی عەممار لەژێر ئازارو ئەشکەنجەدا شەهید بوونو گیانیان بەخشی، وەبوونە یەکەم شەهید لە ئیسلامدا.

پرسیارەکان:

١- کێ بوو پێغەمبەری خۆشەویستی دەپاراست لە ئازاری بێ باوەڕەکان؟
٢- بێ باوەڕەکان چۆن دژایەتی پێغەمبەریان دەکرد؟
٣- بێ باوەڕەکان چیان لە کۆیلەکانیان دەکرد کاتێك موسڵمان دەبوون؟
٤- موسڵمانەکان چۆن روو بەرووی بێ باوەڕەکان دەبوونەوە؟
٥- پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) چۆن دڵخۆشی موسڵمانەکانی دەدایەوە؟

وانەی چوارەم:

کۆچی کۆمەڵێک لە موسڵمانەکان بۆ حەبەشە:

بەمەبەستی گەیاندنی ئیسلام بەناوچەکانی ترو دوور کەوتنەوە لە ئازاری بێ باوەڕەکانی مەککە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) داوای لە موسڵمانەکان کرد کە کۆچ بکەن بۆ حەبەشە.

حەبەشە دەکەوێتە کیشوەری ئەفریقا، دەکەوێتە سەر دەریای سوور بەرامبەر یەمەن.

موسڵمانەکان کۆچیان کرد بۆ حەبەشە چونکە پاشای حەبەشە (نەجاشی) داد وەرو بەبەزەیی بوو، وەلەسەر ئایینی حەزرەتی عیسا بوو.

کۆچی موسڵمانەکان بۆ حەبەشە بەنهێنی بوو، تا قورەیشی‌یەکان پێیان نەزانن، ژمارەیان دە پیاوو چوار ئافرەت بوون، لە رێگای دەریاوە بەکەشتی‌یەک گەیشتنە حەبەشە لە ساڵی پێنجەمی هاتنی ئیسلام بۆ سەر زەوی، دوای ماوەیەک کۆمەڵێکی تری موسڵمانان پەیوەندی‌یان پێوە کردن تاژمارەیان گەیشتە ١٠٠ کەس لە پیاوو ئافرەتو منداڵ، نەجاشی زۆر رێزی لێ گرتن وەجێگای کردنەوە بڕیاری پاراستنی موسڵمانەکانی‌دا.

کاتێک قورەیشی‌یەکان زانی‌یان کە موسڵمانەکان پەنایان بۆ نەجاشی بردووە، زۆر تووڕە بوونو وەفدێکیان نارد بۆ لای نەجاشی دیاری‌یەکی باشیان بۆ نارد داوای گەڕانەوەی موسڵمانەکانیان کرد، وتیان: ئەمانە لە فەرمانی قورەیش دەرچوون، وەئاینێکی تازەیان هێناوە کە نەئێمەو نەئێوە نایزانین چی‌یەو لە کوێوە هاتووە، بەڵام هەوڵەکەیان بێ سوود بوو چونکە نەجاشی پرسیاری لە موسڵمانەکان کرد لە بارەی ئەو ئایینە تازەی کە هێناویانە، موسڵمانەکان راستی‌یان بۆ روون کردەوە، ئەویش باوەڕی پێ کردنو زیاتر رێزی لێ گرتنو قورەیشی‌یەکانیش بەسەر شۆڕی گەڕانەوە.

پرسیارەکان:

١. موسڵمانەکان یەکەم جار کۆچیان کرد بۆ کوێ؟
٢. موسڵمانەکان چۆن کۆچیان کرد؟
٣. بۆچی موسڵمانەکان ئەو شوێنەیان هەڵبژارد؟
٤. کاتێک کە قورەیشی‌یەکان زانیان کە موسڵمانەکان کۆچیان کرد؟ چی‌یان کرد؟
٥. بۆچی نەجاشی وەڵامی قورەیشی‌یەکانی نەدایەوە؟

وانەی پێنجەم:

ئابڵوقەی بێ باوەڕەکانی قورەیش بۆ سەر پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)و یارەکانی:

ویستی خوا وابو کە ژمارەی موسڵمانەکان ڕۆژ بەڕۆژ لە زیاد بووندا بوو ، هەرچەندە قورەیشیەکان بەر هەڵستیان دەکرد ، زۆر کەسانی ناودارو ناسراو هاتنە ناو ریزی موسڵمانەکانەوە ، لەوانە : (عومەری کوڕی خەتتاب ، هەمزەی کوڕی عبدالمطلب ، . .) کە بەهۆی ئەوانەوە بانگەوازی ئیسلام ئاشکرا کرا .
ئەم هۆیانە وای کرد کە قورەیشیەکان زیاتر لە جاران هەوڵ بدەن بۆ لەناو بردنی موسڵمانەکان ، وەسنور دابنێن بۆ زیاد بوونیان ، بەڵام هەموو هەوڵەکانیان بێ سوود بوو .
قورەیشیەکان بڕیاریاندا کە پەیوەندی خۆیان ببڕن لەگەڵ بەنی هاشمو بەنی عبدالمطلب ، وەبەڵێنو پەیمانیاندا کە کڕینو فرۆشتنیان لەگەڵ نەکەنو ژنو ژن خوازییان لەگەڵ نەکەن ، وەهیچ پەیوەندییەکیان لەگەڵ نەکەن ، ئەمانە هەمووی لە بەیان نامەیەکدا نوسراو بەدیواری کەعبەدا هەڵیان واسی .
بەنو هاشمو بەنو عبدالمطلب چوونە دەرەوەی مەکە لە شیوی ئەبو طالب نیشتەجێ بوون ، ماوەی سێ ساڵ مانەوەو لەو ماوەیەدا سەختترین سزاو ئازارو ناڕەحەتییان چەشت تاوای لێ هات گەڵای درەختەکانیان دەخوارد ، هەندێك لە سەرکردەکانی مەککە کاتێك زانییان کە حاڵیان زۆر پەرێشانە پەیمانەکەیان دڕاندو پەیوەندییان پێوە کردنەوە ، موسڵمانەکان جارێکی تر گەڕانەوە بۆ ناو مەککەو دەستیان کرد بەبانگەواز ، بەڵام دوای ئەوە دوو کارەساتی دڵتەزێن ڕوویدا کە زۆر کاریگەر بوون لەسەر پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) یەکەمیان کۆچی دوایی ئەبو طالیبی مامی کە هاوکارو پارێزگاری بوو ، دووەمیان خەدیجەی هاوسەری کە پشتگیری پێغەمبەر بوو (ڕەزای خوای لێ بێت) ساڵی کۆچ کردنی ئەبو طالیبو خەدیجەیان ناونا ساڵی خەمو ماتەمین (عام الحزن) .

پرسیارەکان:

١. بۆچی قورەیشەکان لە موسڵمانەکان دەترسان ؟
٢. پەیمان نامەکەی قورەیش چی تێدا بوو ؟
٣. موسڵمانەکان بۆ کوێ چون دوای دەرچوونی بڕیاری ئابڵوقەدا
٤. ئابڵوقەکە چەند ساڵی خایاند ؟
٥. ئەو ڕووداوانەی کە ڕویان کردە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) چی بوون دوای ئابڵوقەکە ؟
٦. چۆن پەیمانی قورەیشیەکان بەرامبەر موسڵمانەکان هەڵوەشایەوە ؟

وانەی شەشەم:

بانگەوازی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بۆ هۆزەکان:

قورەیشی‌یەکان مردنی ئەبو طالیبیان بەهەل زانی کە پێشتر پارێزگاری لە پێغەمبەر دەکرد ، بۆیە دوای مردنی ئەبو طالیب زیاتر کەوتنە ئازاردانیو رێ گرتن لە بلاو کردنەوەی ئاینەکەی .

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بریاریدا بچێت بۆ (طائیف) تابتوانێت یارمەتی دەرێکو پالپشتێك بۆ خۆیو موسولمانەکان بدۆزێتەوە ، بەلام کاتێك چوو بۆ (طائیف) زۆر بەتوندی وەلامیان دایەوە ، وەباوەریان پێ نەهێناو زۆریش ئازاریاندا ، بەو حالەوە گەرایەوە بۆ مەککە ، دوای ئەوە کەوتە بانگ کردنی ئەو هۆزانەی کە لە کاتی حەجدا دەهاتن بۆ حەج ، داوای ئەوەی لێ دەکردن کە موسولمان بن ، وەباوەر بەئیسلام بهێنن‌و پارێزگاری لێ بکەن ، زۆربەی هۆزەکان لە ترسی قورەیشی‌یەکان نەیان دەتوانی پەیوەندی بەموسولمانانەوە بکەن .

تەنها حەوت کەس کە خەلکی یەثریب(١) بوون باوەریان هێنا بەنهێنی ، وەبەلێنیاندا کە پارێزگاری لە ئیسلام بکەن ، کاتێك ئەم کۆمەلە گەرانەوە بۆ (یەثریب) دەستیان کرد بەبلاوکردنەوەی ئیسلامو پاكو خاوێنی بەرنامەکەیو راست گۆیی‌و دەست پاکی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) وەبەماوەیەکی کەم بەشێکی زۆر لە دانیشتوانی (یەثریب) موسولمان بوون .

پرسیارەکان:

١- هەلوێستی قورەیشی‌یەکان چی بوو بەرامبەر بەپێغەمبەر دوای مردنی ئەبو طالیب ؟

٢- بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) کۆچی کرد بۆ مەدینە ؟

٣- هۆزەکان چۆن وەلامی داواکاریەکانی پێغەمبەریان دایەوە ؟

٤- چەند کەس لە دانیشوانی (یەثریب) موسولمان بوون ؟ وەکاتێك گەرانەوە چی‌یان کرد ؟

سەرچاوەکانی بەشی بەسەرهاتی ژیانی پێغەمبەر (صلی الله علیە وسلم):

١- تهذيب سيرة ابن هشام ـ ابن هشام.
٢- رحيق المختوم ـ مبارك فوري.
٣- فقه السيرة ـ محمد رمضان البوطي.
٤- تأريخ سيرة الرسول والدعوة الاسلامية (للصف الرابع الابتدائي).
٥- ژیانی پێغەمبەری مەزن ـ عبدالعزیز پارەزانی.
٦- قصص النبين للاطفال (الجزء الثاني) ـ ابو الحسن الندوي.
٧- السيرة النبوية ١-٢ ـ ابراهيم النعمة.
٨- مع الأنبياء ـ عفيف عبد الفتاح طبارة.
٩- السيرة النبوية ـ مصطفى السباعي.
١٠- نور اليقين في سيرة سيد المرسلين ـ الشيخ محمد الخضري.

---

(١) یەثریب: دوایی گۆڕا بۆ مەدینە.

ح) بەشی تەفسیری قورئانی پیرۆز:

وانەی یەکەم:

بسم الله الرحمن الرحيم

«قل اعوذ برب الناس : بڵێ ئەی محمد (صلی الله علیە وسلم) پەنا دەگرم بەپەروەردگاری مەردوم .
ملك الناس : پادشاو خاوەنی مەردوم .
اله الناس : پەرستراوی مەردوم .
من شر الوسواس الخناس : لە زیانی وەسوەسە پەیداکەری خۆ پەنهانکەر .
الذي يوسوس في صدورالناس : ئەوەی کە وەسوەسە دەخاتە ناو دڵی مەردومەوە .
من الجنة والناس : لە جنۆکەو ئادەمیزاد » .

وانەی دووەم:

بسم الله الرحمن الرحيم:

«قل اعوذ برب الفلق : بڵێ ئەی محمد (صلی الله علیە وسلم) پەنا دەگرم بەپەروەردگاری بەرە بەیان .

من شر ماخلق : له زيانو زهرهری ئهوهی كه دروستی كردووه .
ومن شر غاسق اذا وقب : وهله زيانو زهرهری تاريكی كاتێ كه داديت .
ومن شر النفاثات في العقد : وهله زيانو زهرهری ئهو كهسانهی كه فو دهكهن بهگرێدا بهمهبهستی جادوو كردن .
ومن شر حاسد اذا حسد » : وهله زيانو زهرهری ئيرهييبهر(الحسد) كاتێ كه حهسوودی دهبات .

وانهی سێيهم:

بسم الله الرحمن الرحيم:

« قل هو الله احد : بلێ ئهی محمد (صلى الله عليه وسلم) خوای گهوره تاكو تهنهايهو بێ هاوهڵو هاوتايه .
الله الصمد : تهنها خوا جێگای نيازو ئومێدهو له تهنگانهدا پهنای پێ دهبرێت .
لم يلد ولم يولد : كهسی لێ نهبووهو له كهس نهبوو .
ولم يكن له كفواً احد » : هيچ شتێك هاو وێنهو هاوتای ئهو نييه .

وانهی چوارهم:

بسم الله الرحمن الرحيم:

« والعصر : سوێند بهكات .
ان الانسان لفي خسر : بێ گومان مهردوم لهناو زيانو زهرهرمهندیدايه .
الا الذين آمنوا : تهنها ئهوانه نهبێت كه باوهڕيان هێناوه .
وعملوا الصالحات : وهكردهوهی چاك زۆر دهكهن .
وتواصوا بالحق : وهئامۆژگاری يهكتری دهكهن بهراستو دروستی .
وتواصبوا بالصبر : وهئامۆژگاری يهكتر دهكهن بهئارام گرتنو خۆ راگری .

وانەی پێنجەم:

بسم الله الرحمن الرحيم:

«القارعة: ڕۆژی ڕاچڵەکێنەر.
ماالقارعة: ڕۆژی ڕاچڵەکێنەر چ ڕۆژێکە؟
وما ادراك ماالقارعة: تۆ نازانیت ئەی محمد ڕۆژی ڕاچڵەکێنەر چییە.
يوم يكون الناس كالفراش المبثوث: ڕۆژێکە کە خەڵکی تێیدا وەکو پەپولەی پەرش و بڵاووپەراگندەی لێ دێت.
وتكون الجبال كالعهن المنفوش: وەکێوەکان وەکو خوری شیکراوەیان لێ دێت.
فأما من ثقلت موازينه فهو في عيشة راضية: ئەنجا ئەوەی کێشی چاکەکانی قورس و گران بێت ئەوە لە ژیانێکی خۆش و پەسەندا دەبێت و لە ژیانی ڕازییە.
وأما من خفت موازينه فأمه هاوية: وەئەوەی کێشی سووك بێت جێگای هاویەیە.
وما ادراك ماهي: تۆ ئەی محمد (صلى الله عليه،وسلم) چووزانیت (هاوی)یە چییە؟
نارٌ حامية»: ئاگرێکی زۆر گەرمو هەڵگیرساوو بەتینە.

وانەی شەشەم:

بسم الله الرحمن الرحيم:

«الم نشرح لك صدرك: ئایا سنگمان بۆ گوشاد نەکردیت.
ووضعنا عنك وزرك: وەلێمان داگرتیت ئەو بارە گرانەی.
الذي انقض ظهرك: کە پشتی قورس کردبوویت.
ورفعنا لك ذكرك: وەناومان بۆ بەرز کردیتەوە.
فأن مع العسر يسرى: بەڕاستی لەگەڵ هەموو تەنگانەیەکدا ئاسانی هەیە.
ان مع العسر يسرى: دووبارە بێ گومان لەگەڵ هەموو تەنگانەیەکدا ئاسانی هەیە.
فأذا فرغت فأنصب: ئینجا کە لە کارێك بوویتەوە خۆت ماندوو بکە بەکارێکی تر.
والى ربك فأرغب»: هەموو نیازو مەبەستێکت هەر بۆ لای خوا بگێڕەوە.

سەرچاوەکانی بەشی تەفسیری قورئانی پیرۆز:

١- مختصر ابن كثير - ابن كثير.
٢- روح القران تفسير جزء عم - عفيف عبدالفتاح طبارة.
٣- صفوة التفاسير - محمد علي الصابوني.
٤- تەفسیری خاڵ جزء عم - شێخ محمدی خاڵ.
٥- زبدة التفسير - للشوكاني.

ط) بەشی سروود:

١- قەدرو ڕێزم

قەدرو ڕێزم مایەی ئیسلامەتیمە
تواناو هێزم بۆ خوا بەندایەتیمە
گەر موسڵمان نەبم من چیمو کێم
مەرجە خوایە تاهەم ئیسلامە ڕێم
فەرمودەی بەرزی وزەی گیانمە
ڕابەری،سەرچاوەی ویژدانمە
سارێژەکا زامو برینی من
دێنێتە دی هیوای دێرینی من
کۆرپەی ئەوە ڕێی ئاشتیو جەنگی من
تاهەم ئیسلام پێشەنگی ڕێگەمە
ئەستەمە لەو ڕێیە لادەم ئەستەمە

٢- چاو نەترسو بێ باکم

چاو نەترسو بێ باکم گورجو گۆڵو چالاکم
موسڵمانم موسڵمان بەندەی خواوەندی تاکم

دڵم پاکو وریایە تاهەم باوەڕم وایە
چی بەرنامەیە چەوتە تەنها ئیسلام ڕەوایە

دەبا دوژمن کلپەی قین بەتینتر بکات بەتین
وەی بەرزم بەرزەبێ کوردم باوەڕ ئاگرین

ناکەومە شوێن ئەمو ئەو نەبەرۆژو نەبەشەو
باوەڕم نادۆڕێنم هەر موحەممەدە پێشرەو

پەیمان بێ لانەدەم لێی سەرم دادەنێم لەرێی
بۆ ئەو تا کە رێبازە کەسەرم بەرزە بێ پێی

بەڵێنی کردگارە روونو ئاشکرا دیارە
دەبێ ئیسلام سەرکەو ێ چونکە هەر بەوە چارە

٣- پیرۆز بێت

پیرۆز بێت لێتان کە موسڵمانن
ئێوە سەربەرزی هەردوو جیهانن
ئێوە سەربەستن ئێوە دڵسۆزن
ئێوە ئاواتو روونا کی هۆزن

خەباتی ئێوە خەباتی منە
خەنجەری دڵو چاوی دوژمنە
هاوڕێی یاسرو موصعەب مقدادن
هەوێنی شۆڕش ئاڵای ئازادن

خوێنم هەوێنی رێی راپەڕینە
دەنگم ئازادی چینی بەرینە
جیهان بزانێ ئێمەی تێکۆشەر
تەنها قورئانمان رێبازی ژینە
قورئانە گوللەی کیشوەر بڕی من
دەینێم بەدڵو بەچاوی دوژمن

٤ـ پەروەردەمکە بە قورئان

مامۆستا پەروەردەمکە
دوور لە بەڵاو دەرد مکە.
توخوا خەمی من بخۆ
باقەت فێر نەبم درۆ
دوورمکە لە جنێودان
فێرمکە کردەوەی جوان
بادڵو چاوم تێر بێ
ڕێگەم گوڵزاری خێر بێ
تالەگەڵ خەڵکا چاك بم
خاوەن بیری ڕووناك بم

قورئانم بۆ بهێنە
ئامۆژگاری دەربێنە
پەروەردەمکە بەقورئان
تابزانم مانای ژیان
گەلانی بێ پەروەردە
پڕ لە تاوانو دەردە
خەڵکی تیا چەوساوەیە
چرای تیا کوژاوەیە
دورن لە ئارامیو سۆز
لە خێزانو کەسو هۆز
تەنها تیشکی قورئانە
دڵی پێ ئاوەدانە
مامۆستا پەروەردەمکە
دوور لە بەڵاو دەرد مکە

ه- ئێمە هەڵگری مەشخەڵی بەرزین

ئێمە منالێن ـــ خونچەی کراوە
بوینە گوڵاڵەی ئەم دەشتو ناوە
دڵ پاکو روو خۆش پەپولەی خۆشین
دوورین لە بوغزو قینو ئاژاوە

ئێمە منالێن ـــ میوانی ژینین
پەپولەی باخچەی گوڵزاری دینین
قورئانی پیرۆز ـــ تاجی سەرمانە
گشت خوشکو براین ـــ لای یەك شیرینین

ئێمە هەڵگری مەشخەڵی بەرزین
ئاشتی خوازانی سەر کوورەی ئەرزین
بەرامبەر زوڵمو زۆردار ـــ دەوەستین
تەختی تاغوتان دێنینە لەرزین

ئێمە منالێن ـــ پاکیمان دەوێ
ئاواتمان گەلە ـــ کەوا بسرەوێ
چەند ساڵە زوڵمو زۆرمان لێ دەکرێ
با کۆشکی کافر بڕمێو بکەوێ.

٦- من ڕۆڵەی موسڵمانم

من ڕۆڵەی موسڵمانم
بەرنامەیە قورئانم
پێغەمبەرە ڕابەرم
پەروەردگارە دروستکەرم

گشت هەوڵ و تێکۆشانم
تەنهایە بۆ یەزدانم
کەسێکم بەئیمانم
خۆشەویستی یەزدانم

سەرم بڵندو بەرزە
دەکەم ڕوکنی پێنج فەرزە
نەفامی لام دیلییە
سەر شۆڕیو زەلیلییە

ئەو کەسەی وابێ ڕێزە
لە خوا دوورە پەرێزە
جێی ئەو تەنیا ئاگرە
بێ نرخ و قوڕ بەسەرە

المنهج التربوى للأطفال

المرحلة الثانية

اعداد / محمد سينموكى

الطبعة الثالثة

ژمارەی سپاردن لە کتێبخانەی نیشتمانی کوردستان (١٢٩) سالی ١٩٩٦ ز

چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین / هەولێر